

משמחי לב

ארבעת המינים
בשביעית

הלכות והנחיות הנוגעות לציבור
בענין טיפול, קטיף, השגה וקניה
מהפקר, ומאוצר בי"ד
וכן שימוש בהם בחג ולאחריו

יצחק בלאמו"ר הג"ר נפתלי שליט"א שטראוס
שנת השמיטה ה'תשפ"ב
עיה"ק ירושלים תובב"א

"כי
ארבעת
המינים
משמחי
לב
רואיהם"
(ספר החינוך)

"משמחי
לב" זה
סדר מועד
שיש בו
סוכה
ולולב
ומועדות
שנאמר
בהן
"ושמחת
בחגך"

(שוחר טוב
תהילים י"ט)

לעילוי נשמה

לע"נ מו"ח

הגאון ר' **אהרן רוטנברג** זצ"ל
מסר נפשו לעמל התורה וחינוך לומדיה
נלב"ע ח' מרחשון תשע"ב

לע"נ מו"ז

ר' **יששכר** ב"ר יצחק ז"ל **שטראוס**
נלב"ע י"ד אייר תשנ"ז

ולע"נ זוגתו מרת **הלן** ב"ר **נפתלי** ע"ה
נלב"ע ו' שבט תשס"ו

לע"נ מו"ז ר' **נתן יחזקאל** ב"ר שרגא פייוול ז"ל **מרזל**
נלב"ע כ"ד ניסן תשס"ז

ולע"נ מוח"ז ר' **חיים יעקב** ב"ר יוסף יצחק ז"ל **רוטנברג**
נלב"ע י"ח סיון תשמ"ג

ולע"נ זוגתו מרת **שיינדל** ב"ר **יהושע זכריה** ע"ה
נלב"ע ז' אייר תשנ"ט

ולע"נ מוח"ז ר' **שלום צבי** ב"ר יצחק יעקב ז"ל **גליק**
נלב"ע כ"ה אייר תשע"ב

ולע"נ זוגתו מרת **מרים** בת הרה"ג ר' **שלמה זלמן** ע"ה
נלב"ע ה' אייר תשע"א

©
כל הזכויות שמורות
יו"ל ע"י

להשיג, להעיר,
ולבירור נקודות הפצה:
יצחק שטראוס
רח' זכרון יעקב 12/36 ירושלים
05484-29055

עימוד: ר. שעיו
053-3142228
עטיפה ושערים:
גרפיקס: 052-7147588

הרה"ג מנחם מנדל לובין שליט"א
רבה של שכונת ירמת אהרון בני ברק
חדב"ג דהגר"ג קרליץ זצוק"ל

הרב מנחם מנדל לובין

רח' גרסל 15

בני ברק

בס"ד, יום' לנחת אב תשנ"א

ראיתי קולטת דעת גמלת' לך יקר
שכר הרה"ג ז' זמן שלאלם שליט'א
אבאני בן הוא הקאנט מחמדת'
אמאל ודאי ודור דיה'ור
כל הבלות איזת העינים
הנוגדים אלע העיזות הנסל'
ואל אלע דיוות אל כל הבלות
ין העינת נכר מחזקה אל חכו
אחזניא דיו מתקן וועל לריכ/
ליתדיוון עיני יד גורא

לחמ נחל אובן

לעילוי נשמת ולזכר

איש יקר היקרים

הר"ר יוסף ב"ר סיטי **כאסכי** זצ"ל

נלב"ע ביום א' דראש השנה תשפ"א

הרבה צדקות ברוב תושיה,

בהצנע ובהסתר

האמין בה' בכל מאודו,

וחי עם בוראו באמת

אהוב לשמים ולבריות.

חלקים מהספר נערכו בין כתלי

כולל "זכרון יוסף"

המתנוסס לתפארה

בעיה"ק ירושלים תובב"א

על שמו ולזכרו

Rav kehilath "Minyan Avrechim" & kehilath "Pnei Smuel" - Bait Vegan
From the Rosh Yeshive's from "Tora Or" Yeshiva - Jerusalem

רב קהילת "מנין אברכים" וקהילת "פני שמואל" בית וגן
מראשי ישיבת "תורה אור" - ירושלים

[illegible]

הענין הראשון

2.1. (b) $\frac{1}{2}$

רח' בית וגן 31 ירושלים ת"ו
טל' בבית: 02-641353
טל' בבית ההוראה: 02-6310540

מען למכתבים: רח' יוסף גבאי 7 ירושלים   טל: 02-5023303   Address 7 Yosef gabbai , Jerusalem

רבי קהילת ובית המדרש
 "חניכי הישיבות"
 רוממה, ירושלים

בס"ד י"ב אב תשס"א

בס"ד

וכאשר אתי ואייתי מתניתא בידיה ספר נפלא הנקרא משמחי לב בענייני ארבעת המינים בשביעית וסידר הדברים באופן נפלא כל ההלכות דבר בדבור על אופניו, והנה לא עלה בידי לעבור על כל חדושי תורתו, אבל ידעתי שהוא אוצח במדת האמת ומרחיק את מה שריוח מן האמת וסבירתו ישרה, וכבר איתחוק גברא כדמה חיבורים נפלאים ולכן ישכון עמו לחוקו ולהגיד שחזו של תלמידו חכם שרבים יוכלו להיות מחדושי חכמה ויורה הדעת בישראל.

יום ד' לסדר ואתחנן תשפ"א

כעתירת וכברכת ידידו מוקירו ומכבדו כערכו

נפתלי הכהן קופשיץ

הרב צבי שרלין
רב קהילת החרדים "רמת אשכול"
ירושלים ת"ז

Rabbi Tzvi Sharlin
Rov of kehilat charedim "Ramat Eshkol"
Jerusalem, Isreal

בס"ד מ"א ג"א

מכתב דרבי

באני בטובת אלו אנצא השני "משמחילי"
הל' איבטת המינים השביעי, שחברו אחר
מחשבותי הכולל שלי ישיגה תורה אורי, הנה
המחבר בעל הגדה ובילוי הנביא הלכה למעשה
ני יתקן שטבאוס שליטא, אשר נכח נוצר במחשבות
הנביאים להעמיד דבר על דקדוקי.
ועצב הניו ידו בהלכה המחמירה של שביעית
ועיקר חיבוי בטאטור בח"ל דבר נאה ומתקנה.
ואומנם לא התקף אהיה לו המסכים בכו
בדעת הלכה למעשה, אבל הנביא מעמיד
עצמו.

לא נלכדו אלא לבינה שיצנה לשקטו זה
הגדה והמחבר נמצא את שאלת הביאויים
מחמרים אהמדות מלמד אלהאבירה.

ביתא צא/וויטה

צבי שרלין

הרה"ג חנוך אריה שינפלד שליט"א
ר"מ בישיבת ראחמסטריווקא
מורה הוראה מומחה לארבעת המינים

ה' ש"ס יומנו של"ק יט"ז . . . אלמנה אהרן מנחם ב"ר יצחק ב"ר משה ז"ל

ידני ברך כמאן ד' צמק לאאוס שליטא מאד מכירו לנים בקור
מחז להשיג מלכות הנהגה הכבוד מלכותו ה' מיני וחכמים והלכות
המחמרים דמים, ואפן חכמה ה' הלכות בידו וקנה יוצא אורה ומחמרים
בדעתים שליטא, וצד מן דמסכנה מחמרים ומחמרים קרא צפוניות עם
ד' מלכות.

ומה יקראו למה המחמרים הדיוק שיהיו נאמר דא נאמר
תבייך כמדים של הלכה מחמרים דמחמרים המחמרים הנאמרים
לפי מחמרים ושל אדם דליקס מחמרים וצד מחמרים וצד
מחמרים מחמרים אלה בידו דמחמרים וצד, ומחמרים וצד
ולא, ולדככו ליצנים צד כדמחמרים וצד וצד וצד וצד וצד

כ' סתיו יצ"ד

חנוך אריה שינפלד

תוכן עניינים

ה	"מענה בשמחה לבו" - מבוא
ה	הקדמה לדיני ארבעת המינים בשביעית
יג	הקדמה לדיני שביעית המצויים באתרוג
טז	פרק א' - באיזה אתרוג חל דיני שביעית
	קטיף שישית\ מזז ◊ קטיף שביעית ושמינית\ יז ◊ השדה בשנה השמינית\ יח ◊ פירות שמינית\ יח ◊ גידול מקורה\ יח ◊ ערלה\ יט ◊ נטע רבעי\ יט ◊ פירות חו"ל\ כ ◊ גבולות א"י\ כא
כג	פרק ב' - דין אתרוגי שישית, וכשנקטפו בשביעית
	הפקרם\ כג ◊ קטיפתם ברשות\ כד ◊ אוצר ב"ד בהם\ כד ◊ מכירתם\ כד ◊ קנייתם\ כה ◊ קטיף שישית שהתערב בקטיף שביעית\ כה ◊ קטיפתם אחר החג\ כו ◊ ביעורם\ כז ◊ השאירם לשמינית\ כז ◊ אתרוג ישן\ כח
לב	פרק ג' - מלאכה ושמירה באתרוגים
	כללי הטיפול המותר באתרוגים\ לג ◊ הפקר הפירות\ לד ◊ לקטוף ולחלק\ לד ◊ נעילת השדה\ לה ◊ סילוק אנשים מוזיקים\ לה ◊ עזרה בקטיף\ לה ◊ קטיף בשנה השמינית\ לו ◊ זכיה בפרי מחובר\ לו ◊ עץ בודד\ לז ◊ תפילה על האתרוג\ לז
לט	פרק ד' - דיני הקטיף בשביעית
	כמות הקטיף\ לט ◊ שינוי באופן הקטיף\ מא ◊ אוצר ב"ד\ מב ◊ האילנות לא הופקרו\ מב ◊ השדה לא הופקרה\ מג ◊ תשמישי השדה\ מג ◊ קטיפת העוקץ עימו\ מד ◊ בקשת רשות\ מד ◊ הודאה ותשלום\ מה ◊ פרי על הארץ\ מה ◊ פירות שקטף כבר\ מה ◊ מטעים וזנים שונים\ מז ◊ קטף יותר מהמותר\ מז ◊ לקטוף בשליחות חבירו\ מז ◊ לא לזכות\ מז ◊ אינו מעוניין

ענין השמיטה

משרשי המצוה לקבע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם, "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ'), ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיונו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה ובו יהרסו כל פינותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמננו יום יום ושנה שנה על דבר זה, למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכן לא תיפרד לעולם הענין מבין עינינו תמיד.

ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו, מלבד השביתה בה, כדי שיוכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא יחפוץ הוא מצוה עליו להפקירם. ועוד תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הותננות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחרת נמצא בזה, שיוסיף האדם בטחון בהשי"ת, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה, ולא מיעוט הבטחון (ספר החינוך משפטים מצוה פ"ד).

במה שקטף\ מזו ◊ קטיפת פירות קטנים\ מח ◊ מועד קטיפת אתרוגים\ מט ◊ הסתרת מיקום השדה\ מט ◊ סימון ערלה ורבעי בשדה\ נ ◊ זהירות מערלה ורבעי\ נא ◊ הודעת מקום כל זן\ נא ◊ מניעת בהמה מלאוכלו\ נא ◊ האצת הבשלה\ נב ◊ טיפול אחר קטיפה\ נג ◊ שמירתם אחר הקטיפה\ נג ◊ קטיפה לאחר החג\ נג

פרק ה' - פסולים המצויים בשביעית ..... נז

זן\ נז ◊ אתרוג ירוק\ נז ◊ אתרוג קטן\ נח ◊ חסר\ נט ◊ עוקץ\ ס ◊ פיטם\ ס ◊ צורה\ סא ◊ קילוף בלעטלאך\ סא ◊ שינוי מראה\ סב ◊ נקיות האתרוג\ סג

פרק ו' - מכירתם וקנייתם ..... סד

מכירה\ סד ◊ קניה\ סד ◊ קניה מע"ה או חשוד\ סה ◊ קניה למכור\ סו ◊ נתינת פירות כתשלום או מתנה\ סו ◊ מתנה לטובת הנאה\ סו ◊ פריעת חוב בהם\ סז ◊ מתנה לחתן\ סז ◊ למי אסור למכור או לתת\ סז ◊ קנייתו בדמי שביעית\ סח ◊ הופקר כדין\ סט ◊ נעבד או נשמר באיסור\ סט ◊ להוציא לחו"ל\ ע ◊ היתר מכירה\ עג

פרק ז' - שימוש והפסד באתרוגים ..... עה

קילקול ואיבוד\ עה ◊ פירות מיותרים או פסולים\ עה ◊ נטילת אתרוג שביעית\ עז ◊ קילוף בלעטלאך\ עז ◊ לאחר החג\ עז ◊ הנחתם במקום שיזרקום\ עח ◊ איזה קילקול בעי באתרוג\ עח ◊ תליה בסוכה\ עח ◊ אכילתו\ עט ◊ מרקחת\ עט ◊ קדושת מי בישולו\ פ ◊ אתרוג מר\ פ ◊ קדושת קליפתו וגרעיניו\ פ ◊ ליקר\ פא ◊ נטיעת גרעיניו\ פא ◊ עוקץ האתרוג\ פב ◊ להבדלה\ פב ◊ רפואה וסגולה\ פב ◊ הרחה\ פג ◊ תרומה מאתרוגי שישית\ פג

פרק ח' - זמן הביעור באתרוגים ..... פה

חובת הביעור\ פה ◊ פירות שמינית\ פה ◊ מבושלים\ פו ◊ אופן הביעור\ פו ◊ ספק בזמן הביעור\ פו ◊ הביעור באתרוגים\ פו ◊ אתרוגי שישית שנקטפו בשביעית\ פח

פרק ט' - אוצר בי"ד באתרוגים ..... פט

גידולי שביעית\ צ ◊ כח בי"ד\ צ ◊ היתר אוצר בי"ד\ צא ◊ אוצר בי"ד באתרוגים\ צב ◊ כיום\ צד ◊ מיהם בי"ד\ צד ◊ אדם פרטי\ צד ◊ ה"אוצר"\ צה ◊ בעל השדה\ צה ◊ בעל השדה כשליח\ צו ◊ השכירים והשכירות\ צו ◊ המלאכות המותרות\ צו ◊ קטיפת אתרוגים\ צח ◊ החלוקה\ צח ◊ המחלקים\ צט ◊ זמן החלוקה\ צט ◊ חלוקה לכל\ ק ◊ התשלום\ ק ◊ ההוצאות\ קא ◊ מקבלי שכר\ קב ◊ הפירסום\ קב ◊ המחיר\ קג ◊ העלאת או הפחתת המחיר\ קג ◊ רמות מחיר שונות\ קד ◊ הגבלה בכמות\ קד ◊ קנייתו בדמי שביעית\ קה ◊ קיבל אתרוג שאינו מהודר\ קו ◊ קיבל אתרוג פסול\ קו ◊ מניעה מלקטוף\ קו ◊ מניעה מלקטוף באתרוגים\ קז ◊ נעילת השדה\ קח ◊ הקוטפים לעצמם\ קח ◊ לקיחה מאוצר בי"ד ללא תשלום\ קט ◊ פסל אתרוג של בי"ד\ קט ◊ זכות קדימה בפירות\ קי ◊ שמירת פירות בצד\ קי ◊ נעבד באיסור\ קי ◊ אוצר בי"ד או הפקר או היתר מכירה\ קיא ◊ להוציא לחו"ל\ קיב ◊ לאחר החג\ קיב ◊ הביעור\ קיב ◊ פירות מיותרים או גרועים\ קיג ◊ גירעון או יתרה בקופת בי"ד\ קיג ◊ אתרוגים בחשש מורכבים\ קיד ◊ נטע רבעי\ קיד ◊ אתרוגי שישית\ קיד ◊ קניית פירות לאוצר בי"ד\ קטו ◊ אוצר בי"ד לקטיפה בלבד\ קטו

פרק י' - דיני שביעית המצויים בלולב ..... קיט

דיני שביעית בלולב\ קכ ◊ זמן הקובע\ קכא ◊ טיפול למצוה בלולבים\ קכא ◊ נעבד\ קכא ◊ קדושת שביעית בלולב\ קכב ◊ הפקדם\ קכב ◊ הגדל בשדרות הערים\ קכג ◊ קטיפה\ קכג ◊ כמות\ קכג ◊ קניה ומכירה\ קכד ◊ קניה מחשוד\ קכד ◊ שימוש לטבעות וקוישיקלאך\ קכד ◊ קיצור אורכו של הלולב\ קכה ◊ לשריפת חמץ\ קכה ◊ לסכך\ קכה ◊ ביעור בלולב\ קכו ◊ להוציא לולבים לחו"ל\ קכו ◊ אוצר בי"ד בלולבים\ קכו ◊ גבולות א"י\ קכו

פרק י"א - דיני שביעית המצויים בהדס ..... קלא

קדושת שביעית בהדסים\ קלב ◊ זמן הקובע בהדסים\ קלג ◊ מלאכות המותרות\ קלג ◊ טיפול למצוה בהדסים\ קלד ◊ קטיפה הדסים\ קלד ◊ קטיפה

"מענה בשמחת לבו"

מבוא

עתה רבי אומר לך סוד אחד, תא חזי בכל שמטה ושמטה יוצא כרוז בגן עדן התאספו וכו', אל הישיבה של הרקיע וכו', קם ואמר להם כמה דברים חדשים וישנים וכולם רואים שמחה ואין שמחה כאותה השמחה (תרגום זוהר שלח רס"ד)

לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל דהם ימי האסיף וכו', ציוונו לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו, כי כל שמחת ליבנו לשמו ולכבודו וכו', וידוע מצד הטבע כי ארבעה המינים כולם משמחי לב רואיהם" (החינוך מצוה שכ"ד)

הקורא את דברי החינוך, לא יתיישב אל ליבו במועד שנת השמיטה מה תוכנה ואופן קיומה של מצות ארבעת המינים בשנה זו-

ראשית- בשנת השמיטה שאין זה חג האסיף, מה ענין נטילת המינים, דאין כלל שמחת אסיף, ומה ענין יש בנטילתם לכיון השמחה אליו.

שנית- מה גרעה שנת השמיטה שהמינים הניטלים בה אינם משמחים לב רואיהם כבכל השנים. תינח לענין מיני מאכל הן נלמד מן השמיטה יסודות לכל השנים כפי שהאריכו חכמי הדורות, אך לענין מינים הניטלים למצוה למה תתקיים בשנה זו המצוה בלא הודה והדרה.

ונראה לומר כי שני ענייני שמחה ישנם- שמחת שבת ושמחת מועד. שמחת השבת היא בפרישה מכל ענייני העוה"ז כאילו כל מלאכתך עשויה, ודביקות בו יתברך, ולכך היא ביום בו "שבת וינפש". ואילו שמחת המועד היא לקיחת שמחת ענייני העוה"ז ולהביאם לשמחה בו יתברך, ולכך נקבעו המועדים בזמנים מיוחדים בעבודה הגשמית- חג האביב, חג הקציר וחג האסיף. וכפי שביאר החינוך הנ"ל דענין שמחת המועד היא לכיון וליעד את השמחה הגשמית אליו יתברך ע"י המינים הניטלים בין ידינו.

הדסים בשמינית\ קלה ◊ כמות קטיף\ קלה ◊ ענביו אינם בשלים\ קלה ◊ קדושת ענביו\ קלו ◊ שמור\ קלו ◊ נעבד\ קלו ◊ קניה מחשוד\ קלו ◊ הנחתם במים\ קלו ◊ להריח ולהבדלה\ קלו ◊ השלכתם\ קלה ◊ לשריפת חמץ\ קלה ◊ ביעור בהדסים\ קלה ◊ להוציא הדסים לחו"ל\ קלה ◊ גבולות א"י\ קלט ◊ אוצר ב"ד בהדסים\ קלט ◊ הדם שנעבד ע"י נכרי\ קלט

פרק י"ב - דיני שביעית המצויים בערבה.....קמה

מלאכות המותרות\ קמה ◊ טיפול למצוה בערבות\ קמו ◊ שינוי באופן הקטיף\ קמו ◊ ערבה שניטעה בשביעית\ קמו ◊ נעבד\ קמה ◊ ערבות שישית היוצאים לשביעית\ קמה ◊ ערבות שביעית היוצאים לשמינית\ קמה ◊ קניה מחשוד\ קמט ◊ אגידה בהם\ קמט

נספח א' - המלאכות האסורות המצויות בטיפול.....קנג

טיפול לצורך מצוה\ קנג ◊ טיפול לצורך הידור\ קנג ◊ טיפול למניעת פגעים\ קנג ◊ בציר לעבודת האילן\ קנג ◊ הבשלה\ קנה ◊ התזה לחיזוק פיטמים\ קנה ◊ השקיה מרובה\ קנו ◊ קשירת ענפים\ קנו ◊ עיטוף פירות\ קנו ◊ הסרת הקוצים\ קנו ◊ הסרת העלים\ קנה ◊ ריסוסים\ קנה ◊ גיזום\ קנה ◊ הוראות לאוצר ב"ד\ קנה ◊ זמירה\ קנט ◊ דילול\ קס ◊ סיקול אבנים ופסולת\ קס ◊ השקיה\ קס ◊ זיבול\ קס ◊ ריסוס נגד מזיקים ומחלות\ קסא ◊ תמיכה וכיוון צימוח\ קסא ◊ הצללה או הסרתה\ קסא

נספח ב' - ארבעת המינים בשביעית לצורכי לימוד.....קסג

כניסה לפרדסים\ קסג ◊ נקטפו בשישית\ קסג ◊ נקטפו בשביעית\ קסג ◊ פגיעה בהם\ קסד ◊ עוקץ ופיטם\ קסה ◊ קטיף פירות שביעית\ קסה ◊ קטיף לאחר החג\ קסה ◊ כמות המותרת\ קסו ◊ שאר המינים\ קסו

כיון שכך דוקא בשאר השנים בהם אנו עסוקים בענייני העולם יש מקום לעשות מעשים המכוונים את השמחה אליו יתברך, לא כן בשנת השמיטה בה אין עסקינו כלל בעבודת הארץ ואסיף גורנה, אין שמחה הנובעת המעבור הארץ, ואין צורך במעשים לייעדה אליו על ידם.

נמצא שבשנת השמיטה אין מקום כלל לעבודת המועדים ולשמחתם- וכך מצינו להדיא בפרשת השביעית שבפרשת משפטים (שמות כ"ג, י"ז) על הפסוק "שלוש פעמים בשנה"- כתב רש"י לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסתרו שלש רגלים ממקומן- כאן יסדה התורה בענין המועדים בשנת השמיטה שלמרות ביטול עניינם נותרה חובת קיומם.

וכי תאמרו במה נשמח במועדי השביעית- שנה זו עצמה היא כשבת מצד ענין השמחה שבה, וכמפורש בתורה "ושבתה הארץ שבת לה", וברש"י לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית. ונתבאר רבות במפרשים כי השביעית בשנים כשביעית בימים לענין השביתה ממלאכה, ושמחה בו יתברך, ובכלל זה שמחה היתירה המובאת בזוהר הנ"ל.

אם כן במועדים בשנת השמיטה השמחה היא בביטול כל ענייני העוה"ז, הלכך א"צ לשמחת המינים הניטלים בה, ולכך שייכת נטילתם אפי' אין להם לא תואר ולא הדר, דבשמיטה אין הנטילה באה להורות על הפרשת דבר מהעוה"ז לשמו, אלא על עצם הפרישות מעוה"ז- "שבת לה"- דבר השייך בעצמותם של המינים, אף בלא שמחת הלב שבהדרם.

והיינו גופא ענין נטילת המינים בשנת השמיטה, לרנן לפניו בעצי היער, שעיקרם הוא נויים והדרם ושמחת לב בראייתם, ועתה בהיותם גידולי השמיטה, אבד תוארם והדרם- המורים יותר מכל כי "שבתה הארץ שבת לה".

מלבד היות שנת השמיטה טומנת בחובה את הצורך לדעת היטב את דיני כשרות ופסול המינים על בוריים, דכידוע בשנה זו בפרט, השאלות המצויות אינם על הידורי ודיקדוקי המינים כבשאר השנים, אלא שאלות רבות נוגעות לפסול מן הדין. גם הלכות השביעית סובבות כל כך את כל העיסוק במינים,

השגתם נטילתם והשימוש בהם בחג ולאחריו, כך שהרבה מההיתקלות בהלכות השביעית הינם בעיקר בענייני ארבעת המינים. מטרת הספר היא לברר עניינים אלו, ובזה יתקיים "שמחת לב רואיהם".

אודה לאכסניה של תורה בה זכיתי לאסוקי שמעתתא- ישיבה הקדו' "תורה אור" ירושלים, בראשות מרן הגר"פ שיינברג זצ"ל, וממשיך דרכו בראשות הישיבה מורינו הג"ר שמחה שיינברג שליט"א, ויד ימינו בנו ר"מ הישיבה מו"ר שלו' שיינברג שליט"א. ורבני הישיבה הגאונים שליט"א.

אודה גם לבית בו זכיתי לשמש רבות אליבא דהלכתא, בחכמת הכרת המינים מקריהם ודיניהם, מו"ר הג"ר חנוך שינפלד שליט"א. כמו גם הזכות להעביר את רובי תורתו לחברים מקשיבים.

לא אכלה פי מלהודות להורי היקרים שהביאוני עד הלום, ימלא ה' ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים. וכן למו"ח שתח"י על עזרתה הרבה במעש ותושיה בכל ענייני ביתנו. ולנו"ב שתח"י בזכותה כל שנותי שבת לה'. יצוה ה' עלינו ברכתו.

הקדמה

לדיני ארבעת המינים בשביעית

אף שלדיני השביעית פרטי הלכות רבות ומוורכבות, ואין כאן המקום לפורטם, מ"מ היות כל ארבעת המינים גידולי קרקע, אשר מקום גידולם העיקרי כיום הוא בארץ ישראל- השלכה רבה לו על קיום דיני שביעית כהלכתם. מהם נובעים גם השלכות פסול או הכשר לענין מצות ארבעת המינים.

מלאכות רבות בעבודת השדה נאסרו בשביעית, חלקם מדאו' וחלקם מדרבנן. למרות שבכל הגידולים מושקעת עבודה רבה וע"י מלאכות רבות להביאם לגדול במיטבם- נוסף עליהם בארבעת המינים, אשר כל אחד ואחד מהם עלול לפגעים ופגמים שמשמעותם רבה לפסולו וחסרון הדרו. לכך בארבעת המינים מושקעים עבודות ואופני טיפול רבים עוד יותר להביאם לכשרות והידור מירבים, דברים שבשאר הגידולים אין כל חשיבות וענין למונעם [או לא באותה רמת חשיבות].

כיון שכן מלאכות רבות ומוורכבות יותר כלולות בגידולם של ארבעת המינים, והרבה מהם אסורים או מוגבלים בשביעית.

נוסף לכך- העובדה כי הרבה מההלכות הנוגעות לקטיף וטיפול בגידולי שביעית, כמעט אינו נוגע למעשה לציבור מלבד בענין ארבעת המינים¹, גם

1. דהרבה צורכים יכול נכרי או גידולי משווק ומוכן למאכל- משא"כ בארבעת חו"ל, גם פירות הקדושים בקדושת המינים, ובפרט באתרוגים שהוא מהפירות שביעית או אוצר בי"ד אינם נקטפים או היחידים שרבים קוטפים בעצמם מטופלים בידי הקונים, אלא ככל פרי מההפקר.

מינים אלו חובה על כל אדם להיזקק להם בשביעית, גם לאחר החג אינם מיועדים לכל שימוש שהוא- יוצר צורך לקבץ פירוט של הלכות השביעית הנוגעות אליהם למקום אחד, להבהרת העניינים המצויים בהם, ומניעת מכשלות בהלכות אלו.

דיני שביעית חלוקים לשנים- דיני עבודות השדה, ודיני קדושת גידולי שביעית. שני חלקים אלו נוגעים הן לענין פירות, והן לענין חלק משאר הגידולים וכפי שנבאר.

מטרת חיבור זה היא להביא את פרטי הלכות שביעית הנוגעות בעיקר לארבעת המינים. גם בהם הבאנו בעיקר את ההלכות הנוגעות לכלל הציבור², דברים אשר מצוי להיתקל בהם בדרך להשגת המינים, בנטילתם בחג, ובנעשה בהם לאחריו.

וזאת למודעי שמטרת כתיבת החיבור בשביל לעורר לב המעיין בפרטי ההלכות המצויים, אך הדברים לא נתבררו דיים, ותן לחכם ויחכם עוד.

פרטי ההלכות רבים בכל המינים, ולכך חילקנו לכל מין שער לעצמו. כיון דהלכות אתרוג רבו מהאחרים, גם יסודות רבים בהם המשמשים אף לפרטי הלכות שאר המינים- קבענום בתחילה, וחילקנום למספר פרקים, כל נושא נידון בהרחבה בפני עצמו.

וזאת למודעי- בכתיבת ועריכת חיבור זה, נעזרתי רבות בשאלות שעוררוני תלמידי חכמים שליט"א בשמיטות עברו- תודתי נתונה להם. כמו"כ נעזרתי רבות בספרים רבים ומעולים שנכתבו להקיף את הלכות השמיטה, ביניהם

2. איסורים התלויים בשלבי הגידול פירוט עיקרי המלאכות האסורות שיש מוטלים על בעלי השדה ובין כך להם משמעות רבה בגידולי ארבעת עליהם להתייעץ עם מורה הוראה [או אוצר בי"ד המעסיקם] בכל מלאכותיהם. המינים, כלליהם ופרטיהם, הובאו בחלק הנספחים.

הספרים החשובים- "משנת הגר"ש" בעריכת נכדי מרן זצ"ל. "דרך אמונה" למרן הג"ר ש"ח קנייבסקי שליט"א. וכן בהערות שיח אמונה על הדרך אמונה. "חוט שני" למרן הג"ר ניסים קרליץ זצ"ל. "משפטי ארץ" לג"ר שאול רייכנברג שליט"א. "אוצר בי"ד" לג"ר ירוחם פישל אדלר שליט"א. וספרים נוספים.

הלכות אתרוג

הקדמה לדיני שביעית המצויים באתרוג

פרק א'- באלו אתרוגים חלים דיני שביעית

פרק ב'- דין אתרוגי שישית, וכשנקטפו בשביעית

פרק ג'- מלאכה ושמירה באתרוגים

פרק ד'- דיני הקטיף בשביעית

פרק ה'- פסולים המצויים בשביעית

פרק ו'- מכירתם ומנייתם

פרק ז'- שימוש והפסד באתרוגים

פרק ח'- זמון הביעור באתרוגים

פרק ט'- אוצר בי"ד באתרוגים

צימצום המותרות

ארץ ישראל ועולם הבא נקנים על ידי צמצום המותרות וכו', ולקרב האדם לכך ציוה על השמיטות והיובלות ותלה בהם ישיבתם בארץ וכו', כי אין ה' מתנהג עמנו כעבדים שרצון האדון להשביחם כדי למכרו בכל מה שמוצא בו, אלא כבנים שחפץ בשלמות נפשם יותר מלשמן בשרם, ועל כן רוצה שסיפוקם יגיע להם על דרך ייסורי ההגבלה (עקידת יצחק במדבר י"ג,א' שער ע"ז).

בספירת השנים והשמיטות העיר את לבבנו שלא נשלחנו להיות עבדים לאדמה לקבוצ פירותיה על מנת להתעשר כדרך שאר העמים, כי אם שידרשו לשלמותם ויסתפקו מאשר יצטרכו לחיותם, ועל ידי השמיטה יראו סימן כי לא בכח יגבר איש (שם ויקרא כ"ה,א' שער ס"ט).

הקדמה

לדיני שביעית המצויים באתרוג

דיני שביעית חלוקים לשניים- דיני עבודות השדה, ודיני קדושת גידולי שביעית. אתרוג הינו היחיד מארבעת המינים שהמין הניטל הינו פרי- כך שמלבד כל דיני עבודות השדה, גם כל דיני גידולי שביעית בו ככל שאר הפירות.

למרות שדנו הפוסקים על האתרוג אם יש בו קדושת שביעית כיון שמגדלים אותו כיום למצוה ולא למאכל^א- מ"מ נקטו הפוסקים שיש בו קדושת שביעית, גם לדעת כל הפוסקים חובה להפקירו^ב.

א. ישנם הסוברים דאין קדושת שביעית באתרוגים- וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קצ"ב באמצעו) דכיון דאין דעת הקוטף לאכילה אין בו קדושת שביעית. וכן במשמרת להבית (סוף ספר פאת השולחן דף כ"א:) שהביא בשם הגאון מטשיבין דאין קדושת שביעית באתרוג שניטע למצוה ולא לאכילה, ומשום שלא נטעו ע"מ שתהיה הנאתו וביעורו שווה. וכ"כ הגרש"ז אויערבאך (מעדני ארץ ה' תרומות פרק ב' סוף ה' ז') דבזמנינו שנוטעים אתרוג למצוה ולא למאכל פטור משביעית.

ב. משום שעומד לאכילה אף שלא ניטע לכך (משנת הגר"ש שביעית ח"ב פרק א' אות ב').

ב. משום שעומד לאכילה אף שלא ניטע לכך (משנת הגר"ש שביעית ח"ב פרק א' אות ב').

וידוי גיבור כח

בן משק אנוכי, מתפרנס בעמל, והנה הגעתי לקראת שנת השמיטה, וכבן בנו של עם קשה עורף התגנבה בליבי המחשבה לשמור את השביעית כהלכתה בקשיות עורף.

הייתי בודד וגלמוד חוק לכל שכני. היתכן?, הן לא נורע ולא נאסוף, הלא א"א ללחום עם המציאות. אבל עקשנותי עמדה לי, ולמרות שכל מי שיש לו מח בקודקודו יודע שא"א לשמור את השביעית, ולא ניתנה שביעית אלא למי שיש באסמו תבואה מוכנה לשלש שנים, ולא כדורות הראשונים דורות האחרונים- למרות כל אלה כבר יצא פלגא דשתא, והמציאות מתרפקת באהבתה עימדי.

זרעתי הכל לפני ר"ה בשנה השישית, בשביעית ישבתי לא חרשתי ולא זרעתי, את יכול שישית הנכנס לשביעית אני נוהג בו קדושת שביעית, ואני אוכלו בקדושת שביעית- ואני בתקוותי להשלים עם המציאות, או יותר נכון המציאות תשלים איתי בחצי שנה הבאה. שכני המלעיגים עלי חרשו וזרעו בשביעית, והמציאות לחמה בהם בחמת זעפה ותשחת את כל יבולם, לרוב גשמיה ומטרות עוזה.

ועתה בקשתי שטוחה לפני המתירים שיסלחו לי על שמריתי פיהם, ויואילו נא בטובם לעיין עוד הפעם בדבר, אולי המוח בקודקוד ישוב ויבין שהתורה לא תהא מוחלפת, ושמירת השביעית רק ברצון תליא (קובץ אגרות ח"ב אגרת ס"ט).

מיהו למרות שיש בו קדושת שביעית מותר ליטלו למצוה^ג, ויוצאים בו ידי חובה^ד, גם מותר לקוטפו לצורך כן^ה, ואף יש הידור בנטילת אתרוג הקדוש בקדושת שביעית^ו.

ג. דנו הפוסקים כיצד מותר ליטלו למצוה הרי מפסידו במישמוש הידיים- והובאו דבריהם להלן בפרק ז' תחת הכותרת "נטילת אתרוג בשביעית".

הערה נוספת יש בענין היתר נטילת אתרוג בשביעית- דבפשטות הפקר הבעלים רק למה שמחוייב מדינא, וא"כ למאי דקיי"ל דשביעית בזה"ז דרבנן, א"כ ההפקר גם הוא הפקר דרבנן ולא יותר, וא"כ איך אפשר ליטול אתרוג כזה הא תלוי בנידון אי קנין דרבנן מהני לדאורי' [הערת הגר"ד לנדו בספר חידושי שביעית סי' ל"ג].

ד. בירושלמי (שבת פרק ח' הל' א') איבעיא אם אפשר לצאת ביין של שביעית לד' כוסות. וביאר בקרבן העדה משום דאינו "לכם". וא"כ היה מקום לומר שכמו"כ אין יוצאים באתרוג של שביעית מה"ט [עי' תשוה"נ (ח"ז סי' קפ"א) לענין יין לד' כוסות]. אך ברש"ש (סוף פסחים) כתב דודאי הוי "לכם" דהא כתיב "והיתה שבת הארץ לכם", וכן לענין אתרוג.

ה. היתר קטיפה למצוה- בספר מעדני ארץ (סי' ג' ס"ק י') הקשה איך מותר לקטוף הרי אינו לצורך מאכל ובתורה כתיב "לאכלה", ותי' דאע"פ שמצוות לאו

להנות ניתנו, מ"מ כלול בהיתר "לכם" לכל צרכיכם ונחשב כקוצר למאכל. ואם כוונתו גם לאוכלו אח"כ ודאי שרי, וכדכתב הרמב"ם (פיהמ"ש פרק ד' משנה י') דהכרות עצים ויש עליהם פירות שהגיעו לעונת המעשרות, יקח פרו ויאכלנו. מיהו גם אם אין כוונתו לאכול את האתרוג יש להתיר, ומשום דל"ד למתני', דהכא האתרוגים כבר ראויים לאכילה ולא רק ע"י הדחק, גם לעולם לא יגיעו למאכל ונמצא שלא הפסידם [הגר"ב צ' פלמן בקונטרס השביעית (עמ' קצ"ה)]. ולפי"ז נראה גם להתיר לקוטפם לאחר החג.

ו. כ"כ הרידב"ז (על פאת השולחן פרק ח' הל' י"ח) דראוי להדר אחר אתרוג הקדוש בקדושת שביעית, כיון דאיתעביד ביה מצוה חדא של קדושת שביעית.

כל זאת מלבד שאר העניינים בנטילת אתרוג מארץ ישראל- כדכתבו הרבה מהפוסקים דראוי ליטול אתרוג מארצינו הקדושה, גם לצורך פרנסת יושבי א"י, וגם לצורך מזכרת ירושלים במועד הרגל, וסיבות נוספות [בישועות מלכו (או"ח סימן מ"ו) גם כתב שם להעדיף אתרוג מא"י עפ"י פנמיות. ועיי' בשו"ח נמי בענין העדיפות לאתרוגי א"י]. והפליג בזה

החששות המצויות באתרוגי שביעית הם- נעבד, שמור, סחורה, דמי שביעית, קדושת שביעית, הפסד. ונפרט דיני כל אחד מהם לעצמו.

שבת לה'

"שבת לה'" - סימן שהקרקע שלי, שהיא שובתת לשמי. "שבת לה'" - פרש"י לשם ה', כלומר לא תהא כונתך להובירה כדי לטייבה, אלא כדי לעשות מצות הקב"ה (חזקוני וקרא כ"ה,ב).

"ויקדשהו" - ראינו כי שנת השמיטה דומה לשבת, כי גם היא שביעית בשנים, וציוה השם שיקראו התורה בתחילת השנה נגד האנשים והנשים והטף, ואמר הטעם "למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו" (אבן עזרא שמות כ',ח).

הערוה"ש (סעי' כ"ט) שכתב "כל איש ישראל אשר נגע יראת ה' בליבו לא יקח רק אתרוגי א"י, ואיך לא נבוש ולא נכלם בדבר מצוה שנוכל ליטול מפרי ארצינו הערוה"ש (סעי' כ"ט) שכתב "כל איש ישראל אשר נגע יראת ה' בליבו לא יקח רק אתרוגי א"י, ואיך לא נבוש ולא נכלם בדבר מצוה שנוכל ליטול מפרי ארצינו הקדושה, ליטול דוקא מארץ העמים, אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה כלימה, וע"ז נאמר "וימאסו בארץ חמדה", ולכן יש להיזהר בזה מאוד מאוד".

פרק א' באיזה אתרוג חל דיני שביעית

מתני' ריש ר"ה (ב') באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין וליובלות. ובגמ' (י"ג:) איתא דבאילן אזלינן בתר חנטה ובירק בתר לקיטה. ופליגי בגמ' (י"ד-ט"ו:) לגבי אתרוג אי אזלינן ביה בתר לקיטה כירק או בתר חנטה כאילן? ופסק הראב"ד ועו"ר דאזלינן בתר חנטה, ואילו לרמב"ם (פרק ד' הל' י"ב) אזלינן בתר לקיטה^ז.

להלכה- נהגו להחמיר באתרוגים דישי להם קדושת שביעית, וגם חייבים במעשר, ובדיעבד יש להקל^ט.

קטף שישיית

א. פירות שנקטפו בשנה השישית עד ערב ר"ה של שנה השביעית- ודאי שלא חלה עליהם קדושת שביעית כלל, ודינם כפירות בשאר השנים, ואף שקנאם או משתמש בהם בשנה השביעית.

ז. וטעם דאזלינן בתר לקיטה (גמ' קידושין ג.) משום דדרכיה דאתרוג כירק, מה ירק דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו, אף אתרוג דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו. ופרש"י (שם) שמשקין אותו כירק במים שאובין.

ט. חזו"א שם. ועיי' דרך אמונה (פרק ד' ציון ההלכה קנ"ה) בשם החזו"א להקל בדיעבד.

ח. נחלקו הפוסקים אי כוונת הרמב"ם

קטף שביעית ושמינית

ב. כפי שהקדמנו- אף דבכל הפירות מועד קביעת היותם פירות שביעית הוא החנטה ואפי' נקטפו בשנה אחרת, וכל שחנטו בשישית דינם כפירות שישיית, וכל שחנטו בשביעית דינם כפירות שביעית- באתרוגים נהגו להחמיר דהקובע בהם הוא הקטף, ובדיעבד יש להקל.

הלכך אתרוגים שנקטפו בשנה השביעית, ואפי' יום לאחר ר"ה של שביעית שלא הספיקו עוד לגדול בשביעית- יש להחמיר לכתחילה שדינם כפירות שביעית^י. ודינם כמפורט להלן בפרק ב'.

ג. אתרוג שחנט בשביעית לכו"ע קדוש בקדושת שביעית, אף אם נקטף בשמינית^י. וחייב הבעלים להפקירו, ואף שרי לכל אדם לקוטפו אפי' לאחר ר"ה של שנה שמינית^י. ואינו חייב במעשר^י. ועל אתרוגים אלו נאמרו כל הדינים המפורטים בפרקים הבאים.

י. אף דלא הוסיף כלום שביעית (דרך אמונה פרק ד' ס"ק צ'). ולכך מקפידים הפרדסנים לקטוף עד השקיעה ממש של כניסת ר"ה, כל אתרוג שיכול להגיע לגודל שניתן למוכרו, ואין קוטפים כלום אח"כ [גם במציאות לא נותר כ"כ מה לקטוף, מלבד ממש סמוך לחג].

יא. חזו"א שם.

יב. חזו"א (סי' כ"א ס"ק י"ח), ונראה דאיידי אף לענין אתרוג. וכן הביא בדרך אמונה (פרק ד' ס"ק צ"א) בשמו. ועיי' בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג

אות ב') דביאר דהיינו משום דעיקר הדין דאזלינן בתר חנטה, וגם לרמב"ם הוא רק לחומרא בתר לקיטה [עפ"י דעת הגר"א (י"ד של"א ס"ק קצ"א), וחזו"א (שביעית סי' ד' ס"ק ט')].

יג. חזו"א (סי' ד' ס"ק ט"ז) ומשום דהיה הפקר רגע אחד על העץ, ואפי' לדעת הרז"ה דחייב במעשר ומשום דכשלוקטו בשמינית מתברר למפרע שמעולם לא היה הפקר, מ"מ מדאור' הולכים אחר חנטה (דרך אמונה פרק ד' הל' י"ג ביאר ההלכה ד"ה וכן). מיהו באורחות רבינו (ח"ג עמ' רס"ג) מבואר

השדה בשנה השמינית

ד. אף שפירות שביעית שנלקטו בשמינית קדושים, לענין הפקרם, קטיפתם, סחורה בהם, וקדושתם- אבל לעבוד את השדה בשמינית כהרגלו מותר אף בעוד פירות שביעית על האילן, ויש מתירים אפי' בעבודות המועילות לפירות שביעית^ז.

פירות שמינית

ה. מצויים פירות שביעית רבים הנותנים על האילנות זמן רב מאוד אחר תחילת שנה השמינית, ואפי' לאחר הפריחה החדשה של השמינית^ט. לפירות שחנטו בשמינית, אין שום דיני שביעית, אף בעוד גדלים לצידם פירות שביעית על האילן.

גידול מקורה

ו. גידולים בתוך בית מקורה, ספק אם דיני שמיטה חלים עליהם^י. אך מקום מקורה שהדרך לגדל בו צמחים- נחלקו הפוסקים אם הוא בכלל ספק זה או דינו כשדה^{יא}, ובפרט בגג זמני שהדרך להסירו

שהחמיר החזו"א להפריש מעשר מאתרוג של שביעית הנלקט בשמינית, אף שבספרו הכריע שאין צריך.

יד. עיי' מתני' שביעית (ריש פרק ג') מאמתי מוציאין זבלים וכו', ופי' רבינו נתן שם. ובתורת כהנים. ועיי' ברמב"ם (פרק ב' הל' א'. ופרק ג' הל' י'). ועיי' חזו"א (סי' י"ז ס"ק ב') דסבר שאין כל איסור בשמינית לעבוד אפי' בפירות אפי' בשביל הרוחה. ועיי' בדרך אמונה (בה"ל ריש פרק ב') שביאר בארוכה ליישב את לשונות האוסרים.

טו. כיון דיש נידון אם שרי להסירם מהעץ בכמויות ולאיבוד, וכמבואר להלן סוף פרק ד' תחת הכותרת "קטיף לאחר החג".

טז. ירושלמי (ערלה פרק א' הל' ב') דאינו בכלל "שדך".

יז. החזו"א (סי' כ' ס"ק ו') בכלל האוסרים, ומשום דהיתר בית הוא במקום בו הבית להם לרועץ ומונע טובתם. ואילו הגרש"ז אויערבאך והגר"ש וואנר במכתביהם בכלל המתירים [עיי' בסוף ספר משפטי ארץ (מהדר) קודמת, כריכה ירוקה]

בשלבים מסויימים בגידול^{יב}.

ז. אף והדרך בגידול אתרוגים הוא לסכך ברשת מלמעלה^{יג}, ויש מקומות שהדרך להסירה בעונת הפריחה לתועלתה. ויש מקומות ששמים רשת גם מצדי המטע^{יד} - אין מי שמיקל בו מחמת כן, ועיי' הערה^י.

ערלה

ח. דיני ערלה קיימים גם בפירות הגדלים בשנה השביעית^י. מיהו מותר לקוטפם שלא יכשלו בהם, אע"פ שמועיל עיי"כ לאילן^{יז}.

נטע רבעי

ט. גם דיני נטע רבעי קיימים בפירות השנה השביעית^י. כמו"כ דיני

שהובאו כל מכתבי הפוסקים בענין שמיטה בחממות]. ועיי' במשפטי ארץ (פרק ז' הע' 9) שרצה לומר דל"פ וגם חממה עומדת לרועץ לצומח במניעת גשם ואויר וכדו', אלא שמוסיפים לה את החסר באופנים מלאכותיים. מיהו גם הגר"ש וואנר סיים מכתבו "מיהו ליבי אנסני לספק אם זהו רצון חז"ל לעשות מזה תעשיה שלמה של גידולי שנת שביעית וכו', אע"פ שנתגדלו באופן המותר מצד הדין וכו'", עיי"ש.

יח. גם בזה מצינו מח' דהחזו"א (סי' כ"ב ס"ק א') אסר, והגרשו"א (סו"ס מעדני ארץ סי' ה' אות ג') התיר. דבריהם לענין גג הנעשה להסירו קודם גמר הגידול עיי"ש.

יט. למניעת קרינה, העלולה להזיק לכמות היבול והפיטמים וליצור כתמים.

כ. במקומות שמצויים רוחות, למנוע חדירת גרגרי חול.

כא. באתרוגים ההצללה היא מרשת ולא מחומר אטום, דבר שאולי מהוה סיבה להחמיר. כמו"כ כיון דאין מניעת טובה כלל בהצללתם ואין צורך בכל תוספת, יתכן דלכל הדעות הינם בכלל האיסור, ודו"ק.

כב. מתני' (מעשר שני פרק ה' משנה א').

כג. כ"כ הגר"ח קנייבסקי (מכתבים כח'), שיח אמונה פרק ד' הע' 343, וכן הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' ר"כ) שאם עושה כן לתועלת האילן אסור מטעם עבודת הארץ, אך אם עושה כן כדי שלא יכשלו בני אדם באכילתם מותר.

כד. מתני' שם.

הפקר וקדושת שביעית חלים על פירות נטע רבעי כשאר פירות כה.¹ לענין הקובע אילו פירות בשמיטה הינם נטע רבעי, וכן לענין פדיון נטע רבעי, עיי' הערה י. וכל שלא נפדו כדין אסורים באכילה, ואף לנטילה למצוה, ואפי' בירושלים כה.

פירות חו"ל

י. אין השביעית נוהגת אלא בפירות א"י ולא בפירות חו"ל. ומיהו בעת שמצויים פירות שביעית אסור למכור אף פירות חו"ל כרגיל, אא"כ רוב אותו מין מפירות חו"ל, או שניתן להבחין בהם שהינם פירות

כה. תוס' ב"ק (ס"ט. ט. ד"ה הצנועין).

כו. עיי' חזו"א שביעית (סי' ז' ס"ק ט"ז) מח' רמב"ם ור"ש אי תליא בעונת המעשרות, או בחנטה.

כז. פירות נטע רבעי אסורים אא"כ נפדו על מטבע (רמב"ם פרק ט' ממע"ש הל' א'), בעל הפירות הפודה פירותיו חייב להוסיף חומש מלבר על הפדיון (רמב"ם שם הל' ב'), בזה"ז סגי בשו"פ גם בשביל החומש, אך צריך להזכיר בחילול הוא וחומשו (חזו"א דמאי סי' ג' ס"ק ט"ז).

ונחלקו הראשונים אי שרי לפדות את הפירות [שהגיעו לעונת המעשרות] בעודם על העץ [לרמב"ם (מע"ש פרק ט' הל' ב') אין פודין דלא יכול לחול, ולרמב"ן (תשו' מיוחסות סי' קנ"ו) בזה"ז אפשר]. ולמעשה מהני לפדות ע"י תנאי שיחול כשיתלשו (ב"י יו"ד סי' רצ"ד),

אך נחלקו הפוסקים אי מהני גם לענין מה שהוסיפו לגדול אחר שהתנה [חזו"א (דמאי סי' ט"ז ס"ק י"ז) דלא מהני, מנחת שלמה (סי' נ"ה אות א') דמהני].

ולענין שביעית- איתא במתני' (מע"ש שם) בעלי השדה הצנועין בשביעית מניחין מעות ואומרים כל הנלקט יהא מחולל על זה. ונחלקו הראשונים אי מהני אף לדין דקיי"ל דאין אדם מקדיש דבר שאינו ברשותו, גם נחלקו הפוסקים אי חשיב הבעלים לענין הפרשה זו כבעלים להתחייב להוסיף בה חומש, או הקוטפים נחשבים בעלים לענין זה, או שאין בעלים על פירות שביעית, ואפי' בפירות שקוטף בעל השדה עצמו [עיי' בספר משפטי ארץ ערלה, סי' י"ב הע' 40 וכן בהל' כ"ד].

כה. עיי' שו"ע (יו"ד סי' רצ"ד סעי' ר').

חו"ל, ואפי' רק ע"י מומחה המתמצא בהבחנתם סגי כט. ונראה דמחמת כן שרי למכור אתרוגי חו"ל כרגיל.

גבולות א"י

יא. הרבה ממטעי ארבעת המינים גדלים בסמוך לגבולות ארץ ישראל סביב. חלק ממקומות אלו הם בכלל חו"ל ודאי, וחלק תלויים במחלוקת הפוסקים ודינם כספק, הן לענין היתר עבודות השדה, והן לענין קדושת הגידולים לא.

יב. מיהו כל אלו נראים כגידולי א"י לכל דבר, ולכך נראה דאין למוכרם כרגיל אלא כפירות שביעית, וכנ"ל.

כט. ברמב"ם (פרק ו' הל' ה') פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהיו נמכרים במידה וכו'. וכן ביאר החזו"א (סי' י"ד ס"ק י"ב) והוכיח כן מהירושלמי.

ל. דכל זני אתרוגי חו"ל ניכרים למתמחים בכך, אף לעומת אותו זן הגדל בארץ ישראל.

לא. דרום- כדור הארץ נחלק ל-360 מעלות, כאשר א"י נמצאת בין מעלות 30-35. העד"ח מחשיבים כל הערכה הצפונית מנחל צין [אכזיב] לחו"ל, הגרי"ש אלישיב החמיר עד קו 30, ואילו הגר"ח קנייבסקי החמיר אף תחת קו 30 עד יטבתה [עפ"י חזו"א באורחות רבינו ח"ב עמ' שס"ח].

מזרח- נהגו להחמיר לתוך הירדן כ-70 ק"מ מקביל לא"י עד קצה דרום ים המלח [נחל זרד] (עיי' פירוש כל זה בהרחבה בספר דרך אמונה פרק א' מתרומות הל' ז' בבה"ל ד"ה ואשקלון. וכן בספר דבר השמיטה, לגר"צ ובר פרק כ').

צפון רמת הגולן- מקומות שלא קידשו עולי מצרים ולא עולי בבל, ודאי אין בהם קדושת שביעית [עיי' רמב"ם פרק ד' הל' כ"ו. ובדרך אמונה ס"ק קצ"ו]. כיון דרמת הגולן לרוב הפוסקים הוי בכלל כיבוש עולי בבל, ובפרט מהבנייאס ומעלה דאף עולי בבל לא כבשו שם, מקילים בנעבד לדין דשביעית בזה"ז דרבנן (שיעורי שביעית, להגר"מ גרוס עמ' קל"ג).

פרק ב'

דין אתרוגי שישיית, ובשנקטפו בשביעית

כפי שכתבנו בפרק הקודם, אתרוגים שנקטפו בשישיית אין בהם כלל דיני שביעית, ואילו אתרוגים שנקטפו בשביעית, אף אם חנטו בשישיית יש להחמיר לכתחילה שדינם כפירות שביעית, ואפי' נקטפו יום לאחר ר"ה של שביעית שלא הספיקו עוד לגדול בשביעית.

ונפרט את הלכותיהם, והלכות אתרוגי שישיית שנשמרו לשימוש בשנה השמינית.

הפקדום

א. כיון שיש להחמיר באתרוגי שישיית שנקטפו בשביעית, הלכך אתרוגים שלא נקטפו קודם ר"ה של שנת שביעית, אין לבעלים לקוטפם שמא הינם הפקר, גם אסור לו לשמרם או למנוע אחרים מלקוטפם^{לב}.

אך מאידך אין הציבור יכול לקטוף שמא אינם הפקר^{לג}, ואפי' אם השאיר הבעלים את הפרדס פתוח^{לד}. ולענין אוצר בי"ד בהם עיי' להלן בסוף פרק ט'.

לג. חזו"א (סי' ז' ס"ק י"ד).

לב. דהוי ספק איסור (דרך אמונה פרק ד' ס"ק פ"ט). ולענין חיובו להפקירם על תנאי

ואי מהני- עיי' בספר אוצר בי"ד (עמ' רס"ו והלאה).
לד. אור לציון שביעית (פרק ב' הל' ט')

גבורי כח

"גבורי כח עושי דברו"- במושמיטי שביעית הכתוב מדבר. נאמר כאן "עושי דברו" ונאמר להלן "וזה דבר השמיטה"- וכי יש לך כח גדול מכוחן של אלו, שרואין שדותיהן כשהן מלאין זרעים, וכרמיהן כשהן מלאים ענבים, ובני אדם ובהמות וחיות נכנסין לתוכן ואוכלין ומחריבין אותן, ואינן גוערין בהן- יש לך גיבורים מאלו?, ועליהן נאמר "טוב ארך אפים מגבור" (מדרש הגדול משלי ט"ז).

"גבורי כח לעשות דברו"- במה הכתוב מדבר בשומרי שביעית הכתוב מדבר, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד, לשבת אחת, לחדש אחד, שמא לשאר ימות השנה?- ודין חמי חקליה [רואה שדהו] ביירא, כרמיה ביירא, ויהבו ארנונו ושתיק, יש לך גבור גדול מזה (ויק"ר א'א').

"וזה דבר השמיטה"- כי השמיטה היא קשה ביותר מכל, שהאדם מניח שדהו בורה שנה תמימה, ואם השי"ת צוה על האדם לתת תרומה ומעשר, זהו שהוא עושה טובה לאחר ואין דבר זה קשה. אבל דבר זה שאין עושה בזה שום טובה לאחר, הוא דבר קשה כאשר מפסיד ממון שלו, ועם כל זה מקבלים ועושים בשמחה, ואין שום דבר בעולם קשה כמו השמיטה, כי השמיטה שנה תמימה ויש לו הפסד ממון היא יותר קשה (מהר"ל נתיב התורה פרק י"ז).

נמצא כי גבורת המשבית שדהו מתבטאת בשלשה דברים- שלא גוער בנוטלים משדהו, משך המצוה שנה תמימה, כל זאת למרות שממשיך לשלם אגרת שדהו אף שאין לו ממנה כל הכנסה.

קטיפתם ברשות

ב. מיהו שרי לבעלים^{יח} או למי שקיבל רשותו^{יז}, לקטוף עפ"י כל הגבלות דיני קטיף פירות שביעית המבוארים להלן בפרק ד'יז.

אוצר ב"ד בהם

ג. אף שמחמירים שדינם כפירות שביעית, מ"מ לא נהגו ליטול רשות בעליהם ולעשות בהם אוצר ב"ד^{יח}.

מכירתם

ד. כמו"כ אסור לסחור באתרוגים אלו, ובדיעבד יש להקל^ט. גם בעלים שקוטף אותם ומעמידם למכירה, ראוי שיעמידם בפני עצמם, ואין לו

לה. וככל פירות שביעית נואף דכתב בדרך אמונה (פרק ד' הל' י"ב בה"ל ד"ה הרי) דאסור לבעלים, היינו ליקח יותר מהמצטרך (מכתבים כת"י, שיח אמונה הע' 210).

לו. ובזה ניחא מה דמקשים דכיון דלא הוא ולא אחרים רשאים לקוטפם, כופין על מידת סדום להפקירם שלא ירקבו לחינם על העצים- דהרי יכול להרשות לכמה מקרוביו לקטוף לעצמם (דרך אמונה פרק ד' הל' י"ב ביאור ההלכה ד"ה הרי). מיהו נראה דגם בלא"ה ל"ק דהרי אם יתיר לקטוף ימכור פחות מהאתרוגים שכבר קטף, ואינו מידת סדום כלל [וככל ריבוי פירות בשדה דאין מכריחים לחלק חינם המיותרים שלא ירקבו, דממעט עיי"כ מכירותיו]. גם במציאות אינו שייך כ"כ דכל מה שניתן קוטפים קודם ר"ה,

והשאר אינם מקבלים טיפול או השקיה יותר, ומגיעים לגודלם רק בערב החג ממש ולא קודם, ואין כ"כ מי שיחפש לקטוף אז [ומסתבר שאז הבעלים ירשה דאינו ממעט מכירתו דכבר מחיר כל האתרוגים יורד לגמרי, גם אף אחד לא ימנע מלקנות קודם מחמת הרשות לקטוף בערב החג].

לז. ואף ששאר פירות שיטית שרי לקטוף כרגיל, מ"מ בזה מחמירים שמא חשיבי פירות שביעית.

לח. וכמבואר להלן סוף פרק ט' תחת הכותרת "אתרוגי שיטית".

לט. כ"כ הגר"ח קנייבסקי (שיח השמיטה פ"ט הע' י"ט) שאף על זה נאמרה הוראת החזו"א שבדיעבד לא עברו בכך איסור.

לערבם עם פירות שיטית האחרים. גם מסתבר דאין לו למוכרם באתרוגים מהודרים^מ. ולענין מעשר בפירות אלו, עיי' הערה מא.

קנייתם

ה. אם קטפו אותם בעליהם ועומדים למכירה- אין בהם איסור שמור ונעבד, ושרי לקנותם בהקפה או בהבלעה [ביאורם- להלן בריש פרק ו'], וצריך לשמור עליהם כל דיני פירות שביעית^{מב}.

קטיף שיטית שהתערב בקטיף שביעית

ז. בתחילת שנה השביעית מצויים בשווקים הן פירות שנקטפו קודם ר"ה של שנת שביעית שהם פירות שיטית לכו"ע, והן פירות שנקטפו

מ. בספר הלכות שביעית (לגר"ב זילבר, סוף הספר) הביא רשימה ארוכה של ראשונים דלדבריהם אתרוג משומר פסול, וממילא אין היתר למוכרו כאתרוג מהודר, עיי"ש. ולעניינינו אף שיש הרבה יותר מקום להקל, ובפרט דאף החזו"א לא החמיר בשעת הדחק- מ"מ יתכן דעדיין אינו בכלל מהודר, ודו"ק.

מא. כתב הרמב"ם (פרק ד' הל' י"ב) דמתעשר לחומרא. והיינו דצריך להפריש מעשר מספק בלא ברכה. וכ"כ הגר"ש וואזנר (שיעורי שבט הלוי אות נ"א). ולענין מעשר שני ועני- כתב הגר"ח קנייבסקי (מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ד' הע' 212) שכיון שיש דעות בזה [ראה ציה"ל (ס"ק קס"א) בשם התוס' רי"ד, ובמה שציין לדבריו בהל' מעשר שני ובדבריו שם], יש להחמיר להפריש את שניהם [דהיינו להפריש מעשר שני ולחללו ולאחר מכן ליתנו לענין]. והגרא"ל שטיינמן הורה דא"צ ליתנו לעני משום הממעה (קונטרס השביעית לגר"ב פלמן עמ' נ"ז).

מב. החזו"א שם היקל בדיעבד. וכן באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ' רס"ג). ועיי' בספר שערי חג הסוכות (שער י' אות ח').

לאחר ר"ה שדינם כפירות שביעית לחומרא- ולכתחילה יקפיד לקנות מפירות שישיית דוקא, ואם נתערבו או אינו יודע מתי נקטפו עיי' הערה^מ.

קטיפתם אחר החג

ז. גם אחר החג אין לאחרים לקטוף פירות שנותרו משישית. ולענין הבעלים עצמו, המעוניין לקוטפם אחר החג כדי למנוע החלשת האילן ופגיעה בגידולי אתרוגים חדשים בשביעית- כל שקוטפם שלא לצורך אכילה ספק אי שרי, ומשום שהוא לצורך עבודת האילן^מ. אך אם

מז. מתני' (פרק ד' משנה ו') דשביעית אוסרת במינה בכל שהוא. ורמב"ם (הל' מאכלות אסורות פרק ט"ו הל' ח') דאין אוסר התערובת אלא קדושת שביעית על כולה. ונראה דכיון שפירות שביעית שנתערבו במינם אינם בטלים וצריך לנהוג קדושת שביעית בכל הפירות, ה"ה בזה דכל שמעורב בהם פירות ספק שביעית, צריך לנהוג קדושת שביעית בכל הפירות מספק. מיהו החזו"א (סי' ד' ס"ק וס"ק ט"ז) היקל בדיעבד שאין בהם קדושת שביעית, ויל"ע אי גם זה חשיב דיעבד. גם לענין המעשרות יש בעיה, ויעשר בלא ברכה.

וכן אם חלק מהאתרוגים חנטו לפני ראש השנה וחלק לאחריו, ועודם באילן ואינו יודע מה חנט לפני ראש השנה כדי שיוכל להפריש תרומות ומעשרות ממנו על כל שאר המחויבים, יפקירם קודם קטיפת פני ג' ויפטר ממעשר (חוט שני עמ' רי"ט).

מז. עפ"י רמב"ם (פרק ד' הל' כ"ב) שהבוצר לעבודת האילן לוקה, וכתב החזו"א (סי' י"ב ס"ק ז') שהוא אפי' בפירות שישיית. ומשום דאם אינו לוקטם מכחיש יכולו לעונה הבאה. וכ"כ בחוט שני דלהלן, וכן הגר"י אפרתי בקובץ מפרי הארץ (חלק ו' עמ' ל"ג), ועיי"ש דכתב דנהגו באוצר ב"ד להתיר, ונשמע מדבריו דטעם ההיתר משום דבל"ז מכחישים את האילן ועלול מאוד שלא יהיו פירות לקראת סוכות הבא, גם הביא שם דיש שהתירו לקוטפם בשינוי וע"י נכרי.

ולענין מש"כ דעלול שלא יהיו פירות לסוכות- נראה דאין המציאות כן אא"כ נותרו פירות רבים על האילן, והרי אפשר להסיר את כל הפירות כולל הקטנים ממש קודם ר"ה של תחילת שביעית, ועיי"כ ישארו רק מעט ממש שאין מזיקים כ"כ. מיהו דבריו נכונים דאם לא עשו כן הבעלים, הרי לשליחי

מסירם לחלוקה למאכל [כגון בט"ו בשבט] שרי, אף אם יתחזק עיי' האילן^מ.

קטיפת פירות שביעית אחר החג של שמינית- יבואר אי"ה להלן בסוף פרק ד'.

ח. מיהו יתכן במהלך החורף הימצאות אתרוגים בודדים מפריחה חדשה של החורף, והינם אתרוגי שביעית לכל דבריהם, ודינם כחנט בשביעית דלהלן^מ.

ביעורם

ט. כמו"כ לכתחילה צריך לבערם במועד הביעור [המבואר להלן בפרק ח'], ומ"מ בדיעבד אם לא ביערם לא עבר איסור^מ.

השאירם לשמינית

י. ואם השאיר אתרוגים שחנטו בשישית על העץ, ולא קטפם עד השנה השמינית, אין בהם דיני שביעית^מ.

בי"ד הותר להסירם לטובת מניעת הפסד פירות לסוכות הבא.

מז. כ"כ הגר"נ קרליץ (חוט שני פרק ד' הל' כ"ב-כ"ג). ולענין מעשרות הציע שיעשרו ממה שודאי חנט בשישית, או יפקיר את הפירות על האילן לפני הקטיפה ויפטר ממעשרות.

מז. בגמ' (ל"ה). לחד מ"ד נקרא האתרוג "הדר" משום שהוא כדיר, שישנם על העץ תמיד יחד גדולים וקטנים. לאתרוגים יש ארבע מועדי פריחתם סביב השנה, שניים מתוכם בקיץ והבשלתם לקראת סוכות, ושניים מתוכם בחורף. פריחת

מז. כ"כ החזו"א (סי' י"ד ס"ק ט' ד"ה ובתשובה) שאין בו קדושת שביעית כל זמן שלא לקטוהו.

החורף דלילה ביותר, גם מחמת העדר תנאי מזג אוויר מתאימים, וגם מחמת רוחות וגשמים.

אתרוגים בודדים שהצליחו לגדול מפריחתם אלו דינם כפירות שביעית המבוארים בפרק הקודם תחת הכותרת "קטיפת שמינית".

מז. הגר"ח קנייבסקי (שיח השמיטה פ"ט הע' י"ט).

מז. כ"כ החזו"א (סי' י"ד ס"ק ט' ד"ה ובתשובה) שאין בו קדושת שביעית כל זמן שלא לקטוהו.

אתרוג ישן

יא. כיון שקיים קושי בהשגת אתרוגים מהודרים בשנה השביעית כמבואר להלן, ישנם השומרים אתרוגים משנה שישית. באתרוג זה אם עבר זמן רב מקטיפתו, פעמים שיש לחוש בו לפסול יבש. ונביא את עיקרי דין יבש בהם-

יב. כל עוד לא עברה שנה מקטיפתו^{מט} גם אם נקטף לפני זמן רב, כשר לנטילה כל עוד נותר בנויו והדרו. ואם יש לחוש שיבש צריך גם בדיקת לחותו^י. ואם התכווץ ואבד נויו- פסול, ואף אם לא עבר זמן

מט. כל שלא עבר עליו י"ב חודש, דהיינו שנקטף לאחר החג בשנה שעברה- כשר ליטלו לשנה הבאה אם בדקוהו ועמד בלחותו ונויו- כ"מ בשו"ע הרב (סעי' ב') דכתב "אתרוג שבירך עליו שנה זו", וכן הוא בלבוש (סעי' א')- משמע שעבר עליו בתלוש י"ב חודש מעל"ע, משא"כ בזה.

ומיהו יל"ע מה דינו בנקטף לאחר החג, אך עבר עליו י"ב חודש כיון שהיתה שנה מעוברת- האם הקובע ליבשות הוא יב"ח או שנה. דהיינו אם נאמר שהיבשות תלוי בשיעור זמן הרי עבר, אך יתכן דתלוי במשך כל עונות השנה שעברו עליו, והרי כל עוד להגיע מועד הקטיפה לא עברו עליו כל עונות השנה [גם יל"ע כיצד היא חלוקת העונות בשנה מעוברת]. ומעין נידון זה מצינו בספר של המהר"ם שיק על המצוות (מצווה תרי"ה) דהביא מהח"ס שראוי לכוין בשנה שלפני שנה מעוברת בפר' כי תצא

לצאת יד"ח קריאת זכור, שלא יעבור יב"ח עד הקריאה הבאה. ומאידך בחת"ס (שו"ת אבה"ע ח"א סי' קי"ט) הביא דהטעם דא"צ לחוש לזה הוא כיון דכל מועדי וזמני השנה שעברו עליו משכיחים ובשנה מעוברת זה רק לאחר י"ג חודש. [מ"מ נוספים בענין בקובץ בית אהרן וישראל קובץ קע"א מאמר הרב אריה רוטשטיין- בענין דברים התלויים בי"ב חודש בשנה מעוברת- שו"ת שבות יעקב ח"ב אה"ע סי' קכ"ה. שו"ת בנין ציון ח"ב ס"ח. גליוני הש"ס על ברכות נ"ח. בית שמואל אה"ע סי' צ"ג. שהביא גם שו"ת מהרשד"ם סי' קכ"ה. שו"ת דברי ריבות סי' נ' ושו"ת הב"ח סי' כ"ח].

נ. עיי' מחזק וחוט כמבואר בריש סי' תרמ"ח.

נא. כן ביאר הט"ז (סי' תרמ"ח ס"ק ב') את הברייתא (ל"א:) דאתרוג הישן. וכ"כ הביכור"י (ס"ק ד'), והשעה"צ (ס"ק ח').

רב מקטיפתו^{יב}. הפך ציבעו לכתום בלא שהתכווץ, לא מיקרי יצא מכלל נויו^{יב}.

יג. אך אם עברה שנה מקטיפתו- אפי' לא התכווץ ולא אבד ממנו הדרו, גרע דינו מיבש ואפי' בדיקת יבשות ל"מ ביה, ופסול אפי' יבדק ותימצא בו לחות^{יג}. ואם שמרו בדברים המעמידים לחותו ונויו^{יד}- כשר אף בשהה יותר משנה^{יח}, ודוקא אם לא התכווץ ופסק הדרו^י, וכן דוקא לאחר בדיקת לחותו^י. מיהו גם אם

נתינתם בדבש (כ"ח ס"ק ב')- והיינו דבש קרוש דאל"כ הוי כבוש (מחצה"ש ס"ק כ"ב), או דאין פסול כבוש לענין מצוה אלא בחריף (ט"ז ס"ק י"ז) [ואין לסמוך ע"ז למעשה (ערוה"ש סעי' ד')]. או כשטומנים אותו בשעוה, וגם זה אין לסמוך למעשה [וצ"ע אמאי] (ערוה"ש שם). ודברים אלו הלחים מהני לא משום שנותנים לאתרוג לחות, אלא משום ששומרים לחותו הטיבעית (בית השואבה שם).

ולמעשה שקית ניילון אטומה שומרת אתרוג להפליא, ויכול הוא להשאר בה בקשיותו ולחותו כברייתו [אך מתקלקל מהר מרגע שפותח את השקית].

נה. כ"כ המאירי (בקמאי עמ' תמ"ח).

נו. כ"כ הביכור"י (ס"ק ד'), והביאו שעה"צ (ס"ק ח').

נז. כ"כ הראב"ד (בקמאי עמ' ת"י), וכ"פ שעה"צ (ס"ק ח') ובשו"ת שבה"ל (ח"א סי' קע"ו) ואף אם לא נראה בו כלל סימן

מיהו אין לפוסלו מטעם כוון- דפסול זה שייך רק בלולב ובכלל זה לולב של אשתקד, אך לא באתרוג (חיים וברכה אות ק' הל' ע"ד).

נב. דכן הוא צבע האתרוג בבשילותו. וראיה להכשיר מהביכור"י שכתב דראה אתרוג שנשמר שנה בכלי מתכות ונשאר עליו נויו והדרו- ופשוט דלא נשמר בכלי מתכות טפי משקית ניילון של ימינו, וגם בה נהיה כתום, והחשיבו הביכור"י שנשמר נויו והדרו.

נג. כן הבינו הרמ"א (שם), והב"ח (שם), והגאון (ס"ק ג') ברייתא דאתרוג הישן, ואין הלחות שתמצא בו לחות טבעו אלא ריקבון (בית השואבה פ"ה דברים הפוסלים באתרוג ס"ו). וכ"פ המשנ"ב (ס"ק ד'). ודלא כט"ז (ס"ק ב').

נד. וכגון על ידי כריכתם בדברים לחים (מאירי בקמאי עמ' תמ"ח). או ע"י שמירתם בהסגר כלי מתכות (ביכור"י ס"ק ד'). או ע"י

התקיימו בו כל תנאים אלו, יש להדר שלא ליטלו^{נח}.

יבשות, ונראה בריא כבראשיתו. וזו ידיעה חשובה לשומרים אתרוג לשמיטה משנת שישית, והאתרוג נראה ממש בטריטוריה, אין מי שמכשיר ללא בדיקת יבשות ע"י מחט!
ובאמת שיש לדון לפוסלו מצד אחר- שמצינו שפסלו אתרוג הגדול, שמא יפול מידו בעת שיחליף המינים בידיו, הרי דפסלו ליקח מינים שמצד עצמם יתכן שיפסלו לו במהלך החג, וא"כ ליפסל גם בזה כיון שאם לא ישיבנו לשקית או למקפא יפסל בקל. מ"מ יתכן לחלק דשאני הכא שהחשש הוא שיתחדש בו מצב שיפסלו ולזה לא חיישינן. ועוד יש לחלק שהפסול באתרוג הגדול אינו משום החשש שלא יהיה לו אתרוג לכל החג, אלא משום שזה רק הוכחה דלא זה גודל האתרוג שרצתה בו התורה.

נח. כיון דבדיקתו מפחיתה הידורו, דעדיף ליטול אתרוג שלא ניקב כלל- עיי' בספר המנהיג (הלכ' אתרוג, בקמאי עמ' תקצ"ג) וספר אהל מועד (שער סוכה ולולב דרך ה', בקמאי עמ' תקפ"ג).

גם יתכן דבבדיקת יבשות אתרוג זה של אשתקד, לא סגי שימצא לחות ע"ג החוט או המחט, אלא בעי דוקא שיצא לחות לחוץ דרך נקב המחט, בשעת סחיטתו- דהביכור^י (ס"ק ד') ביאר את דברי המהרי"ל שהחמיר בכמוש, דוקא

באתרוג של אשתקד. ולכך גם לא מהני ביה כל בדיקה, כיון דאין פסולו מחשש יבש אלא מחמת היותו כמוש דפסול אף שנשארה בו לחות. והשעה^צ (ס"ק ב') דלא הזכיר כלל דהמהרי"ל והרוקח בכלל הפוסלים כמוש- מוכח דסבר נמי כביכור^י שלא בכמוש איירו, אלא בשל אשתקד. והא דלא כתב כן השעה^צ להדיא (בס"ק ח') בדין אתרוג של אשתקד, שמא משום דשם לא בריא ליה לגמרי להסכים דאפשר להכשיר של אשתקד כלל, עיי"ש. וממילא בשל אשתקד דפסל המהרי"ל כמוש ולא מצינו מאן דפליג עליה בזה, א"כ בעי בדיקה שאינו כמוש ולא רק שאינו יבש. וכן ביאר גם הליקוטי חבר בן חיים (בילקו"מ על השו"ע מהדור פרידמאן). [ואין לבאר דחומרת המהרי"ל בשל אשתקד היא רק בפסק נוי והדרו, והביכור^י (ס"ק ד') והשעה^צ (ס"ק ח') שהחמירו בזה עפ"י דבריו החמירו- דלא מצינו מי שיכתוב דכמוש הוא שנפסק נוי].

ולענין אופן בדיקת כמוש- בראב"ד לפנינו (בקמאי עמ' ת"ט) בבדיקת יבשות לשונו "אפשר להעביר בו מחט ובו חוט, ואם יש בו לחות תיראה בחוט". והיינו לשון המחבר. והק' הפמ"ג (מש"ב ב') על הא"ר דפסל תמיד כמוש, איך מהני בדיקת השו"ע הרי מ"מ כמוש הוא.

איבוד הזמן בחייו

לרמב"ם טעם השמיטה שתוסיף הארץ כח, ואם כן קשה מדוע תתן בשנה הששית כפלים, ומדוע יתחייבו עליה גלות. ונראה בדרך א' שהטעם של שמיטה לזכור הבריא והיובל לזכר מתן תורה. ובדרך ב' כפי שביארתי בפרשת מועדות, ראוי מכל לחוס על אבוד הזמן, ולמען יתן אל לבו ששנותיו ע', באו שביעיות הרבה כימי החופה, הנדה, המילה, המצורע, טומאת מת, מילואים, פסח, עומר, סוכות, וכן שמיטה ויובל (אברבנאל ויקרא כ"ה, א').

רומז לאדם שישתדל בששת עשירות שנותיו לעסוק במצוות (אלשיך ויקרא כ"ה, ד').

"שבת לה"- שתהיה כל השנה הבטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו, כמו שכיון בשבת בראשית באמרו "שבת לה" אלקיד" (ספורנו שמות ל"ד, ב'). "שבת לה"- שכל עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את ה' באופן מה (שם ד').

ונראה לומר דיוק נפלא, דהא"ר עצמו ביאר את הבדיקה של השו"ע עפ"י לשון הראב"ד בתמים דעים (סימן רל"ב) וז"ל שם "אפשר להעביר בו מחט, ואם יש בו לחות מיד הוא יוצא דרך הנקב"- לא הזכיר כלל חוט ולא שייראה, אלא לחות היוצאת מהנקב, ובזה ודאי דאף כמוש אינו. וממילא אף לדין דמכשירין כמוש,

מ"מ בשל אשתקד שמא יש לחוש למהרי"ל ולהצריך בזה בדיקה זו שתצא לחות דרך הנקב. ודו"ק. ודבר זה רחוק שיהיה כן למעשה. ואף אם ימצא כן בנקל בשאר מקומות באתרוג, אך בפיטם, או סביב גומתו [באתרוג ללא פיטם], לאחר זמן ממושך כ"כ עלול להיות כמוש- ובדיקתו קשה.

פרק ג' מלאכה ושמירה באתרוגים

איסורי עבודות השדה בשביעית חלוקות לשנים- עבודה ושמירה.

לענין עבודה- נאמר במתני' (מו"ק ב.) משקין בית השלחין בשביעית. ובגמ' (ב:) הטעם משום דלא גזרו במקום הפסד. וכן ברמב"ם (פרק א' הל' ט"ז). חלק מעבודות האדמה האסורות בשביעית הותרו כאשר בלעדם ימות העץ או יפסדו רוב הפירות בכמות או באיכות¹ מיהו כל זה רק אם מטרת הטיפול כדי שיהיו הפירות ראויים למאכל.

לענין השמירה- חובה על הבעלים להפקיר פירותיו ולא ינהג בהם מנהג בעלות כלל, ואף אם ינזקו מחמת כן השדה והעצים, וכדנבאר.

נז. ועיי"ש בהל' י' ו"מפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ בה".

ס. עיי' חזו"א (סי' כ"א ס"ק י"ז) [עיי"ש דהביא שהריטב"א פליג לאסור].

ואפי' בהפסד רוב הפירות שרי (חזו"א בהל' שביעית לר"ז שפירא אות י"ג). ואפי' כשאין עדיין פירות (סי' ט"ו ס"ק ד'), ובכלל זה השקיה ריסוס ודישון שאיסורם מדרבנן. מיהו יצמצם את הטיפולים למניעת נזקים, למינימום הנצרך למניעת הפסד [חזו"א שם. וכן משנת הגרי"ש (שביעית סימן ד' אות ג.)].

ולענין מלאכות האסורות מדאו' אם הותרו בזה"ז לסוכרים ששמיטה דרבנן- נחלקו הפוסקים בדבר, ועיי' במשפטי ארץ פרק ג' הע' 2 שהאריך בצדדי מחלוקתם.

ולענין היתר המובא בגמ' (מו"ק ג', ע"ז נ':) דתרי קישקושי הוו חד לאברויי אילנא ואסור, וחד לאוקמי אילנא ומותר. והיתר זה הוא אפילו בדאורייתא דל"ח מלאכה- כבר כתב החזו"א דקשה להשתמש בהיתר זה למעשה, וכן האריך בדרך אמונה (פרק א' הל' ה' בבא"ל ד"ה ולא).

כיון שמטרת הספר היא להביא את ההלכות הנוגעות לכלל הציבור, לא פרטו עבודות השדה המותרות והאסורות, אלא רק הוזכרו כלליהם. עם זאת הלכות עבודות השדה הנוגעות לאתרוגים בפרט, הובאו בסוף הספר בחלק הנספחים [נספח א'].

כללי הטיפול המותר באתרוגים

א. באתרוגים מקובלים מלאכות מגוונות הן לצורך כשרות והן לצורך הידור והן לצורך מניעת פגעים. ניתן להקל דטיפול לצורך הכשרם של הפירות או הגידולים למצוה גם הוא בכלל היתר מניעת הפסד הפריסא.

ב. אך אם מטרת הטיפול היא לצורך הידורם, וכמצוי בגידול אתרוגים שהרבה מהטיפולים הם לצורך שמירת או הטבת צורתם החיצונית- לא הותרו². מיהו טיפולים שאינם לתועלת הגידול אלא למניעת פגם בפרי, וכגון טיפולים המיוחדים לצורך מניעת פגיעה באתרוגים- אינם נחשבים למלאכה כלל ומותרים³.

סא. עיי' בדרך אמונה (פרק א' הל' י' בבה"ל ד"ה ומפני, ובציון ההלכה אות קע"ט), וכן במשפטי ארץ (פרק ד' הל' ל"ו) שהביאו נידון הפוסקים בהיתר לצורך מצוה. ולאוסרים אסור אף אם בלעדיה יפסל האתרוג (בא"ל שם, קיצור דיני שביעית תשובה כ"ה, הגרי"ש אלישיב ישא יוסף סי' ק"א). ומטעם זה, לכתחילה יש להקים אוצר בית דין לאתרוגים שיעשו רק מלאכות הנצרכות לקיום העץ או למניעת הפסד רוב הפירות מאכילה. וכיון שיש האוכלים את האתרוגים, מותר לעשות מלאכות אלו. וראוי לעורר את הציבור לאכול אתרוגים

אלו, כדי שיהיה היתר עשיית מלאכות אלו מרווח (הגרי"ש ישא יוסף סי' ק"ג).

סב. הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית פרק א' אות ג'). וכן הוא בפוסקים שהובאו במשפטי ארץ שם.

סג. עיי' במשפטי ארץ שם, גם משום דהיא מלאכה המיוחדת לאתרוגים למצוה לא גזרו בה אטו שאר מלאכות. ובמשנת הגרי"ש (שביעית תשובות סימן ד') הביא מפאת השולחן (פרק א' סעי' ה') דביאר את דין הירושלמי ד"אין מכוונין"- היינו לקון הקוצים היוצאים באילן שלא יזיקו

פירוט הטיפולים המצויים באתרוגים, וסיווגם, ודיני היתרם ואיסורם בשביעית- מפורטים בחלק הנספחים [נספח א'].

הפקד הפירות

ג. מצות עשה להפקיר את גידולי השדה בשנה השביעית^{סד}, והינם הפקר אפי' אם אינו מפקירם^{סה}. ובכלל חובת ההפקר, קיים איסור לנועלם או לשומרם. ואם סבר שהשדה שלו וקטף את הפירות, אפי' הכניסם לתוך כליו- לא זכה בהם, כיון דלא התכוין לזכות בהם דסבור ששלו הם^{סו}.
אתרוג בכלל שאר הפירות לענין זה לכו"ע, וחובה להפקירו^{סז}.

לקטוף ולחלק

ד. אין לבעלים לקטוף את פירות שדהו כלל, ואפי' לא לקטוף ולהפקירם לכל הרוצה ליטלם^{סה}, גם חייב לתת לכל הרוצה להיכנס לשדהו. מיהו יכול לקטוף לחלק לחבריו^{סט}.

הפירות, והסיק דכיון דשאר המפרשים לא ביארו כן, כל שידוע שאין הדרך כן בשאר פירות כלל אלא רק באתרוג שלא יפסל- שרי.

סד. רמב"ם הל' שמיטה ויובל (פרק ד' הל' כ"ד).

סה. חזו"א (סי' י"ט ס"ק כ"ד).
וכו'. וכ"כ החזו"א (סי' ט"ו ס"ק י"א).

סו. דרך אמונה (פרק ד' ס"ק קע"ו).

סז. אף לסוברים דאין בו קדושת שביעית משום דניטע למצוה, כדלעיל בהערה עמ' רס"ד, עיי"ש שהתיר אף לגבות מהם הוצאות הובלה.

נעילת השדה

ה. החושש שיזיקו הקוטפים את שדהו אף שאין יכול למנוע מהם להיכנס, מ"מ יכול לנעול, ולשים פתק היכן ניתן לקבל את המפתח, ומסתבר שצריך שהמפתח יהיה נגיש בקירבת מקום^ע. גם לא יגביל את הקטיפ לשעות מסויימות בלבד, ועיי' הערה ע"א.

סילוק אנשים מזיקים

ו. אסור לבעל הפרדס למנוע את האנשים מלקטוף אתרוגים, גם אם חושש שמא יקלקלו את העצים^{עב}, ואף אם רואה שמזיקים לעצים יכול להעיר להם ולמנוע מהם להזיק, אך אין לו כל היתר לגרשם^{עג}.
ז. אך אותם שמזיקים את הפירות או קוטפים שלא לצורך, יכול למנוע מהם לקטוף, ואף לנעול את השדה בפניהם^{עד}.

עזרה בקטיפ

ח. גם אסור לו לומר להם שהוא יקטוף עבורם ויניח להם מחוץ

ע. אורחות רבינו (מהדר' חדשה ח"ג עמ' ר"ס). וכן דרך אמונה (פרק ד' ציון ההלכה אות רצ"ז). ועיי' משפטי ארץ (פרק י' הל' ד' והע' 9). ואף שצריך להיות זמין דרך כלל לכך, מיהו לא חייב להיות תמיד בביתו.

עב. כמבואר בגמ' ר"ה (ט"ו). דאילני אתרוג מחמת שהכל ממשמשים בהם בשביעית אין טוענים פירות עד ג' שנים- ועיי"ש ברש"י (ד"ה אתרוג) דהמישמוש הוא באילן עצמו ומזיקו.

עג. כ"כ באורחות רבינו (מהדר' חדשה ח"ג עמ' רס"ו).

עד. דרך אמונה (שם), דלאכלה ולא להפסד, וע"ז לא ניתנה רשות.

עא. דרך אמונה (פרק ד' הל' כ"ד בה"ל ד"ה מ"ע) הסתפק אם שרי כן דומיא דפאה, או שצריך שיוכלו ליכנס בה תמיד, עיי"ש.

לשדה^ע, אך יכול לבקש ולהציע להם שהוא יקטוף עבורם או שיסייע בידם לקטוף- דזה שרי^ע.

קטיף בשנה השמינית

ט. כמו"כ אף שהדרך לקטוף אתרוגים רק בשבועות הסמוכים לחג, מ"מ אין למנוע אדם מלקטוף פירות שביעית בכל עת שישנם בפרדס, ואף בשנה השמינית^ע. מיהו יכול בשנה השמינית להגביל מלהיכנס אם חושש שיזיקו- רק יפתח בשעה מסויימת, או יקטוף ויניח לפניהם ללקט^ע.

זכיה בפרי מחובר

י. כמו"כ אין לבעלים לשמור לעצמו או לאחר אפי' פרי אחד במחובר, בלא לאפשר לאחרים לקוטפו. גם אין יכול לזכות בו בעודו מחובר, ואפשר דאפי' אם כבר ראוי לאכילה^ע. ולענין לכתוב בצידו בקשה שלא יקטפוהו, עיי' הערה^פ.

עה. כ"כ החזו"א (סי' ט"ו ס"ק י"א), דההפקר הוא בעודן מחוברין.

עו. הגר"נ קרליץ (חוט שני, קונטרס אוצר ביי"ד, עמ' שנ"א).

עז. מתני' (שביעית פרק ט' משנה ז'), ועיי' חזו"א (סי' ט"ו ס"ק י"א). ואף לאחר שכבר התחילה הפריחה החדשה של שנה השמינית, ויש עדיין אתרוגים על העצים משנה שביעית [שעוד לא התקלקלו מאכילת אדם], צריך לתת רשות להיכנס לקחתם.

פ. הגרמ"י ליפקוביץ היה לו בחצרו עץ אתרוגים וכל שנה היה מביא לרבינו בעל הקהילות יעקב אתרוג מהודר, ובשנת השביעית מצא עצה איך לשמור

עץ בודד

יא. מי שגדל בחצירו עץ בודד או שניים, יש שהתירו לו לקטוף מהם אתרוגים כרגיל ואף למכור מהם^{פא}.

תפילה על האתרוג

יב. אף דאסור לעשות סגולות וכדו' לעץ בשביל שיעשה פירות^{פב}, מ"מ מותר להתפלל על העץ שיעשה פירות, וה"ה דמותר להתפלל על אתרוג בט"ו בשבט^{פג} או בחג השבועות^{פד} כבכל שנה.

לרבינו הקה"י את האתרוג המהודר, דלאחר שמצא את האתרוג הכי יפה היה כותב עליו "אתרוג זה מיועד לסטייפלר", וממילא כל מי שהיה בא לקטוף אתרוג בשמיטה כשראה את זה לא היה נוגע באתרוג. וכשסיפרו זאת לגראי"ל שטיינמן אמר שאפשר שהלשון מיועד נראה בעיני אנשים שכבר זכה בו הקה"י והוי שמירה, וצריך למצוא לשון קלה יותר (פרי חיים עלון שי"ח).

פב. בגמ' שבת (ס"ז.) אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענו באבנים וכו', סוקרו בסיקרא מאי רפואה קעביד, כי היכי דלחזיה אינשי וליבעו עליה רחמי. וברמב"ם (פרק א' הל' ז') סוקרין את האילן בסיקרא. ובירושלמי (פרק ד' הל' ד') משום דהו"ל אוקמי אילנא, אבל לעשות סגולה לרפואה אסור (חזו"א סי' י"ט ס"ק כ'). ודרך אמונה סי' א' ס"ק ס"ב).

פג. כדכתב הבן איש חי (בספר לשון חכמים ח"א סי' ל"ה) כיון דהוא ר"ה לאילנות (מתני' ריש ר"ה).

פד. כדכתב בספר (שנות חיים מקו"ח ל"א, א') כיון דבו נידונים על פירות האילן (מתני' ריש ר"ה).

פא. כ"כ באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ' רס"ג) דאינם לסחורה אלא להצטרפותו, ועיי"ש דאף לא הצריך להפקירו. ודבריו שם לענין עץ אתרוגים, וטפי חידוש הוא דהתיר אף שנצרך רק אתרוג אחד לבעליו. ודו"ק. וכ"כ הגרש"ז אויערבאך (מעדני ארץ סי' ז' ס"ק ג') דאף דחייב להפקיר אך יכול לקטוף ככמות

פרק ד'

דיני הקטיף בשביעית

אף שהפירות הינם הפקר לכל אדם לקוטפם כרצונו, מ"מ צריך לשנות מדרך הקטיף הרגילה. גם לא הותר כל קטיף או כל פעולה בשדה כבשלו, כמו"כ לא הופקרו השדה או האילן עצמם, גם כל היזק לפירות לא הותר. וכפי שנפרט.

בפירות שחנטו בשישית, דיני קטיפתם בשביעית – עיין גם לעיל בפרק ב'.

כמות הקטיף

- א. לא הותר לכל אדם לקטוף מפירות שביעית המופקרים אלא כשיעור הרגיל להביא כמצטרך לו ולבני ביתו לימים מועטים^{פה}. ושיעור זה הוא הן לבעלים והן לשאר כל אדם. ולא הותר יותר אף כיום שהדרך לקנות בכמויות גדולות יותר^{פו}.
- ב. באתרוגים כמות הקטיף מוגבלת יותר, ואין לאדם ליקח יותר משני

פה. רמב"ם (פרק ד' ה' א'). וחזו"א (סי' כ"ו) סדר השביעית אות ב', וכתב שם דאינו מאיסור דאורייתא דקצירה, דלענין זה סגי שלא יקצור כדרך הקוצרים אלא ישייר בשדה, אלא הוא מחמת שבות, דרוב הכמות נראה כסחורה, עיי"ש. ועיי' במעדני ארץ (ח"א פרק ג' אות ד') שהביא בשם הגר"ח ברלין דהיינו מזון ג' סעודות, ובשם פו. כ"כ הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' רכ"ד).

הרידב"ז שהיא כשיעור אכילה אחת, והעלה שם דל"כ אלא כשיעור שרגיל אדם להביא לביתו, עיי"ש. ובאורחות רבינו (ח"ב עמ' שמ"ה) כתב כרגילות להביא להצטרכותו והצטרכות בני ביתו למשך שבוע.

שמיטה על כל ימות עולם

"שבת לה" – והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה, כבר רמז לו ר"א שכתב וטעם שבת לה' כיום השבת, וסוד ימות עולם רמזו במקום הזה, וכוף אונך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו ואם תזכה תתבונן.

כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם, ויום השביעי שבת לה' אלקיך, כי יהיה שבת לשם הגדול, כמו ששינונו בשביעי מה היו אומרים "מזמור שיר ליום השבת" לעתיד לבא שכולה שבת ומנוחה לחי העולמים. והנה הימים רמזו לאשר ברא במעשה בראשית, והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם. ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין, וחייב הגלות עליה, כמו שהחמיר בעריות שנאמר "אז תרצה הארץ את שבתותיה", מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא, וכן החמיר הנביא וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית (רמב"ן ויקרא כ"ה ב').

על פי חכמת המציאות שהכל נפסד וכו', ובפרק חלק א"ר קטינא ו' אלפי שני הווי עלמא וחד חרב, אמנם יהיו שני אופני הפסד – שהשמים והארץ יעמדו והיסודות יחרבו והמורכבים על ידי שתפסק ההשפעה האלקית, וזה באלף ה', ועליו ירמוז פסח סכות ושמיטה. וההפסד השני המוחלט שהכל ישוב להעדר, עליו ירמוז היוכל והבריאה, וכן כתב רב סעדיה גאון, והוא סוד הרמב"ן ואיני יודע מדוע כסחו שהתורה האלקית גלתה כל המדעים (אברבנאל ויקרא כ"ה א').

אתרוגים, כמצטרך למצוה- דהיינו אחד נוסף אם יפסל לו^פ, וכן עבור שאר בני ביתו^{פח}. ואם יש לו ספק בכשרות חלק מהאתרוגים שקטף

פז. כ"כ הגר"נ קרליץ (חוט שני, בקונטרס אוצר בי"ד עמ' שס"א). ונראה דאף באין רגיל כן כל שנה לקנות אתרוג נוסף, דעדיין חשיב שימוש סביר כשיש בשפע. מיהו בספר שיח השמיטה (פרק ט' הל' ז') הביא בשם הגר"ח קנייבסקי דאם קוטף הרבה כי רוצה להדר שיהיה לו כמה אתרוגים למצוה רשאי [ויאכל מהם אחר החג], אך אם כל שנה רגיל להיות לו אתרוג אחד, והשנה רוצה לקטוף כמה אתרוגים כי זה לא עולה לו כסף יתכן לאסור.

במציאות בדר"כ הקוטפים כמה, הוא משום שחוששים לכשרות האתרוג שקטפו, או להידורו, או שרוצים להביא גם לאחרים, ושפיר הוי ככל שנה אם לוקח גם בשביל קרוביו ואוהביו. והיה מקום להתיר לקטוף הרבה- ומשום דגם בכל שנה הפירות הכשרים ומהודרים נבררים ע"י המגדלים מתוך רבים מאוד המושלכים לאיבוד, נמצא דכך הוא הדרך בכל שנה ללקט הרבה בשביל למצוא מביניהם אחד מהודר [רק שבכל שנה המגדלים עושים את עבודת הברירה עבור הקונה], וא"כ אינו כסחורה, דמתוך אתרוגים רבים יוצא אחד כשר ומהודר. והסכים הגרש"י גלבר עם סברא זו, אך לא היקל למעשה.

ולענין שיעור ג' סעודות- בגמ' עירובין (כ"ט.) איתא דבאתרוג אחד יש שיעור ב' סעודות. וביאר הגר"א דאויערבאך (פתחי אברהם חנוכה סי' י') דהיינו באתרוג הגדול וראוי למאכל, משא"כ בשלנו שנקטפים קטנים, אפי' בה"ר- אתרוגים אין שיעור ג' סעודות. גם הוסיף שם דבשיעור ג' סעודות סגי אפי' משאיר לזמן רב, ול"ב שיגמרם בפועל בג' סעודות [הביא ראיה לזה מתוס' זבחים (ע"ה: ד"ה שביעית)], והיה נראה לו שהסכים אביו לדבריו. ולפי"ז התיר להוציא אתרוגים לחו"ל ללא חשש, משום שעיקר הטעם הוא הביעור, והינם פחות מג' סעודות, עיי"ש.

פח. כן הורה הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש שביעית ח"ב פרק י' אות ג'). ויל"ע אי היינו עבור הרגילים ליטול מבני ביתו, או גם עבור כל אחד מהקטנים או הנשים בביתו דגם להם זכות נטילה לעצמם. ועיי' באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ' רס"ב) דמחה על שקוטפים גם לילדים קטנים מאוד. [והיה מקום לומר דרשאי לקנות רק עוד אחד לכל אחד, דסגי באחד נוסף בלבד עבור כל בני הבית אם יפסל אחד מהם. אך הגריש"א התיר להדיא לקנות שניים עבור כל אחד, שיהיה לכל אחד אתרוג נוסף שמא יפסל לו].

יכול לקטוף עוד כנגדם^{פז}. ולכך יבדוק את האתרוגים היטב לפני הקטיף, שלא יפסיד שימעט משיעור המותר לו^ז.
ג. אם רוצה ליקח עוד למאכל לביתו- מ"מ לפני סוכות אין נכון ליקח אלא למצוה, ואם רוצה למאכל יקח מהפסולים^{צא}.

שינוי באופן הקטיף

ד. גם באופן הקטיף צריך לשנות כל שאפשר^{צב}, דהיינו בכלי אחר או ביד. אך אם א"א לשנות יכול לקטוף כדרכו^{צג}. דין זה הוא הן לבעלים הקוטף והן לכל אדם, ואפי' בקוטף פירות שביעית בשנה השמינית^{צד}.

צג. חזו"א (סי' י"ב ס"ק ה') [ועיי"ש (ס"ק ד')] בדעת הגר"א דדוקא ביד] ומשום שינוי מדרך המלאכה. בחזו"א שם לא הוזכר שינוי באופן הקטיף כגון במקום החיתוך, אלא רק לענין גיוזם כיון שהוא לתועלת הצימוח (עיי' חזו"א סי' י"ט ס"ק י"ד-ט"ו). ולכך א"צ לשנות במיקום החיתוך בעוקץ הפרי לקרב או לרחק [מלבד הטעם שהאילן לא הופקר וכדלהלן, ורק אורך העוקץ הנצרך ומקובל לשמירת הפרי].

כמו"כ לא הוזכר בחזו"א שינוי גם באופן האסיף [עיי' מתני' (פרק ח' משנה ו')]. ועיי' חזו"א (שם ד"ה וענין), ושמא באתרוגים לא ניתן לשנות באופן האסיף, דלא ניתן לאוספם באופן אחר, והשינוי הנאמר הוא רק בדברים הנצרכים מלאכות חשובות כהעמדת כרי דישא חבטה ודריכה וכדו', ודו"ק.

צד. בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוננברג, אות ט').

פט. כ"כ הגריש"א שם. במציאות כמעט לא ניתן לבדוק את כשרות האתרוג בפרדס לפני ניקוי ועיון היטב, ובדיקה מיושבת במקום מוצל ומואר, ודאי לא בעודו על העץ. גם בודדים הם האתרוגים הכשרים ללא פיקפוק, בפרט בשנת שמיטה ובפרט בפרדס המופקר [לאפוקי אוצר בי"ד] דלא ניתן כל טיפול והגנה לפירות.
צ. כ"כ הגר"ח קנייבסקי (מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ד' הע' 439).

צא. כ"כ הגר"נ קרליץ (שם עמ' שס"א) לענין אוצר בי"ד, וכתב דזכר לדבר משום לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם.

צב. ברמב"ם (ספר המצוות ל"ת רכ"ב) ובחינוך (מצוה שכ"ח) שהוא משום שיש להתנהג בקצירת פירות שביעית כדרך שמתנהגים בקצירת פירות הפקר, כלומר שיטול אותם לאכילה בלי הכנה ובלי תיקון.

השדה לא הופקדה

ט. גם אין להכנס לשדה או להתעכב בה אלא לצורך קטיפת פירות, ולא לשום צורך אחר^{צט}. וכל שניתן לקטוף מבחוץ יעשה כן^ק.

תשימישי השדה

י. כמו"כ פשוט וברור דכל כליו וחפציו של בעה"ב שבשדה לא הופקרו, ואין כל היתר להשתמש בהם, ובכלל זה סולמות וכלי קטיף, חומרי אריזה למיניהם, וכל אשר נמצא בשדה^{קא}.

בפרדס לצרכים אחרים, ואפי' לצורכי לימוד בדיקה ומחקר אין כל היתר [שמא מנוחה ושתיה בין קטיף לקטיף הוי בכלל ההיתר, ודו"ק].

ק. שדה אתרוגים בין כך מגודר, אך מצוי בעצים הגדלים בחצרות פרטיות.

קא. מלבד במקומות בהם דרישת הבעלים להשתמש דוקא בכלי הקטיף שלו, למניעת העברת מחלות ווירוסים, או למניעת שימוש בכלי שביכולתו להזיק. הלכך בקטיף אתרוגים על הקוטף להצטייד מראש בחומרי אריזה וריפוד לאתרוגים שלא ינזקו בטיטולם או מגעם אתרוג באתרוג או בכל דבר אחר [אם אין באפשרותו להשיג חומרים המיועדים לכך, ניתן ומומלץ להשתמש בחיתולי תינוקות לעיטוף כל אתרוג לעצמן]. פירוט הנדרש ומומלץ לקטיף עצמי, להלן בסוף פרק ה'.

מכופפים לצורכי טיפול, כך שגם הפירות יכולות לגדול בגובה מעט. למעשה באתרוגים אין כמעט ענפים חזקים דיים, וכל ענף שספק אם חזק דיו אין לטפס עליו, וכל ענף שנשבר מטיפוסו הוא גזל גמור, וצריך ליידע את הבעלים ולבקש מחילתו. ואומנם בגמ' ר"ה (ט"ו) מבואר דנזקי עצי האתרוגים בשביעית שיד הכל משמשת בהם- אך אין להוכיח דנגרם נזקים ממש לעצים, ודאי אין להוכיח דמותר הדבר, ולא הזיק אדם בידיים אלא רק מריבוי הממשמשים כדין נוצר הנזק.

צט. כ"כ בדרך אמונה (פרק ד' ס"ק קע"ט) והוכחתו מהגמ' נדרים (מ"ב:) דאסור אף לעמוד שם שלא לצורך אכילה עיי"ש [לענין פירות שיכול לקטוף מבחוץ, ועיי' ברא"ש שם]. והיינו קטיף לצורך אכילה, אך אפי' להתעכב שם לאכול מה שקטף אסור (חוט שני פרק ד' הל' כ"ד). וצריך מאוד להיזהר בדבר שמצוי שכבר מתעכבים

ה. ומצוי באתרוגים שקטיף ביד או בכלים שאינם מיועדים לכך עלול לגרום נזק לעץ^{צה}, כמו"כ יתכנו העברות ווירוסים ומחלות בין מטעים ע"י כלי קטיף [שאינם מחוטים]- אם חוששים לכך בעלי הפרדס אין לקטוף אלא בכלי המיועד לכך, או כלים שישאילו לו בעלי הפרדס, או עפ"י הנחייתם^{צו}.

אוצר ב"ד

ז. למרות שנאסר לבעלים לקטוף את כל הפירות לעצמו, גם לאחרים שהותר להם קטיף הוא עפ"י ההגבלות והאופנים דלעיל- מ"מ רשות ב"ד לרדת לשדה ולטפל בו, ולקטוף את הפירות ללא הגבלה לחלוקה לציבור ולתועלתם, ונקרא בשם "אוצר ב"ד"- עיי' להלן בפרק ט' בהרחבת ביאורו ופרטי דינו.

האילנות לא הופקרו

ז. אף שהותרה לקיטת פירות שביעית לכל, רק הפרי עצמו הופקר ולא האילנות לעשות בהם ככל הנרצה^{צו}. הלכך אין היתר לקטוף מהאילן קוצים או עלים או כל דבר, ודאי לא לקטוף ענפים או לשוברם חלילה. ח. גם יזהרו מלכופף את ענפי האילן, בפרט באתרוגים שהאילנות חלשים ועלולים להישבר ע"י כיפופם. מיהו מסתבר דשרי לטפס על ענפים חזקים בשביל להגיע לפירות^{צה}.

צה. עיי' במהרי"ל דיסקין (פי' כ"ז) שהתיר לקטוף רק במספרים ולא ביד, כי אין אומרים שמקלקל הפרי והעץ אלא רק בתבואה חוששים לזה. מיהו למעשה יש החוששים שפציעת ראש הענף במקום חיתוך, עלול לגרום להתרבות חרקים מחלות או ווירוסים.

צו. כ"כ הגר"צ ובר (שיעורי שביעית פרק ט"ו) דאין רשאי להחמיר כדעת הגר"א [נגד כל הפוסקים] לקוץ רק ביד, ולהזיק ולגזול בכך את בעל הפרדס.

צז. כ"כ הר"ש (כלאים פרק ד' משנה ד'-ה').

צה. דבשמיטה הענפים גדלים לגובה ולא

קטיפת העוקץ עימו

יא. כיון שהרגילות לקטוף כל פרי וירק יחד עם עוקצו לשמירת טריותו, ובפרט באתרוגים שכשרותם היא רק בעוד עוקצם מחובר בהם- מותר לקטוף את הפרי יחד עם מעט מאורך עוקצו^ק. אך אין היתר לקטוף יותר אורך מהרגילות, ובכלל זה קטיפת שניים או שלושה אתרוגים יחד בענף^ק.

בקשת רשות

יב. למרות היות הפרדס מופקר, והותר לקטוף ללא כל שאילת רשות, יש שהידרו ליטול רשות קודם כניסתם לפרדס^ק.

קב. היו בעלי פרדסים שנתפסו על כך לאסור את קטיפת האתרוגים, בטוענם שהפקירו את הפירות אך לא אף חלק מהאילן. ונראה דדבריהם בטלים דכן הדרך לקטוף בכל סוגי הפרי וירק למניעת יבשות מואצת. וכ"כ בדרך אמונה (פרק ד' ציון ההלכה אות רצ"ה) ומשום דגם ידות הפירות מצורכם הוא. ועיי' בשבט הלוי (ח"ז סי' ע"ט) דהביא טעם נוסף דכיון דאין דרך בנ"א להקפיד על העוקץ, ניכר שעושה כן להערים שלא יקחו מהפירות.

קג. אלא יקטוף כל אחד מהם בפני עצמו. מסתבר שאתרוגים כאלו פגעו אחד בשני מחיכוכם זה בזה ויהיו בהם כתמים במקום נגיעתם, ואם אינו מעוניין

באתרוגים מוכתמים למצוה, לא יקטפם להפסידם.

קד. כ"כ בספר מסורת האתרוג (עמ' של"א) דהסתייפלער היה בא לבקש רשות להיכנס לחצר הגרמי"ל, והוא שאלו למה מבקש, וענה לו כי אומנם הפירות הפקר אבל העולם אינו הפקר. וכתב בהלכות שביעית להגרבי"ל זילבר "אע"פ שמדינא אין צריך ליטול רשות בשמיטה לקחת פרי מההפקר, מ"מ י"א כדי שלא ירגיל עצמו להכנס לתוך שדה חבירו שלא ברשות גם בשאר השנים, לפיכך גם בשביעית אין להכנס שלא ברשות, ויש להחמיר כדעה זו, ומ"מ אם ביקש ממנו ואינו מרשה לו אין צריך לשמוע לו". וכ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי שביעית, עמ' קכ"ט).

הודאה ותשלום

יג. לאחר הקטיפה יש מקום להודות לבעל הפרדס על כך^ק. ויש אומרים דמותר לשלם לבעליהם על מה שנהנה^ק. כמו"כ מותר לשלם למי שקטפם עבורו מההפקר^ק.

פרי על הארץ

יד. המוצא בפרדס פרי על הארץ שנפל מאליו או נקטף ע"י אחר, ומעוניין בו לקחתו- פרי זה נכלל בכמות המותרת, ומפחית את מספר האתרוגים שיכול לקטוף. ואם אינו לוקחו, אם הוא נמצא במקום מדרס בני אדם- נחלקו אם מחוייב להגביהו או להזיזו למקום שלא ידרכו עליו למניעת הפסד פירות שביעית^ק.

פירות שקטף כבר

טז. אם קטף כבר פירות ביום זה או בכל יום אחר, והם עדיין בביתו ועוד לא אכלם- גם הם נכלל השיעור המותר לו לקטוף, ומנוע הוא

קה. עיי' חזו"א (סי' י"ט ס"ק י"ז) דהכריע כהראב"ד דמותר להחזיק טובה בדברים ולא בממון. ובדרך אמונה (פרק ד' ציון ההלכה אות ש"ב) דייק במל"מ דלהראב"ד צריך לעשות כן. וכן פירוש הרמב"ם עהמ"ש (תרגום מהד' קאפח, פרק ד' משנה ב') דאוכלים בטובה היינו בתגמולין ובתודה כאילו הוא עושה לו טובה. וכ"כ בספר מסורת האתרוג (שם) דהסתייפלער היה בא לומר תודה אחר הקטיפה.

קו. כ"כ באורחות רבינו (מהד' חדשה ח"ג עמ' רס"ג) דהקה"י הקפיד לשלם אף על אתרוג מופקר לבעליו. ועיי' בהערה

הקודמת בשם החזו"א דאין להחזיק טובה בממון, ודו"ק.

קז. כ"כ באורחות רבינו (מהד' חדשה ח"ג עמ' ר"ע) דהקה"י הקפיד לשלם מחיר מלא למי שקטף עבורו הדסים מההפקר [אף שחשש בהם לקדו"ש].

קח. הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ב' אות ו') סבר דאין מחוייב לשמור פירות שביעית שלא יבואו לידי בזיון, ואילו בדרך אמונה (פרק ה' הל' ה') בבאר ההלכה ד"ה אין מחייבין) סבר דמחוייב להרימו.

מחמתם מלקטוף עוד אם הם ממלאים את כמות הקטיפה המותרת. הלכך כל שקטף אתרוגים ושומרם לחג, נאסר עליו לקטוף יותר משיעור המותר בצירוף האתרוגים שכבר בביתו.

מטעים זנים שונים

טז. פירות שקטף ממין אחד מכמה מטעים, או מזנים שונים- נראה דכולם כמין אחד חשיבי, ומצטרפים כולם יחד לאסור עליו לקטוף מעבר לשיעור המותר. ובכלל זה מספר זני אתרוגים, דכולם כמין אחד חשיבי לענין זה קט.

קטף יותר מהמותר

יז. אם קטף יותר מהמותר- נראה דלא זכה בפירות שקטף יותר מן הדין ועדיין הם הפקר קי.

לקטוף בשליחות חבירו

יח. יכול אדם לקטוף פירות שביעית בשליחות חבירו. ואף אם קוטף השליח גם עבור עצמו, יכול לקטוף כמות נוספת אף בשליחות חבירו קיא. ולכאוי שרי לזכות עבור חבירו אף בלא ששלחו או הודיעו

קט. מיהו אם רגיל כל השנים ליטול זנים שונים, מותר לו גם עכשיו ליקח אתרוגים מכל זנים אלו, ולא מוגבל לאתרוג אחד או שניים, וכדלעיל בהערה בשם הגר"ק מספר שיח השמיטה (פרק ט' הל' ז'). קי. כ"כ החזו"א (סי' י"ב ס"ק ה') לענין הבעלים ועפ"י הרמב"ם (פרק ד' הל' כ"ד). ולכאוי יש לומר כן לענין כל אדם, ודוק.

קיא. מתני' (פרק ח' משנה ד'), ועיי' משפטי ארץ (פרק י"א הע' 6) שדן כיצד יזכה בהם עבורו. מיהו יש שעוררו שאין יכול לחזור לביתו מהפרדס עם כמות אתרוגים גדולה, גם אם קוטף אף עבור אחרים, ומשום דנראה כסחורה, רק אם יחזור לביתו לאחר שקטף לעצמו, וישוב שוב לקטוף עבור חבירו שרי (הגרש"י גלבר).

על כך קי. ואף לבעלים עצמו שרי כן קי. ואף מותר לו לקחת שכר עבור טירחת קטיפתו קיד.

לא לזכות

יט. נראה דאף אם קוטף בכוונה שלא לזכות בפרי, לא מהני עי"כ שלא יעלה לו מכמות הקטיפה המותרת, דמ"מ נראה כסחורה קט.

אינו מעוניין במה שקטף

כ. הקוטף פרי ואחר שקטפו החליט שאינו מעוניין בו, נראה שיכול להפקירו ולהשאירו שם בפרדס או בכל מקום אחר, ובלבד שאינו מניחו במקום המאבדו כבשמש וכדו' קט. ואח"כ שרי לו לקטוף עוד כשיעור המותר קי. ובפרט אם התגלה שהאתרוג שקטף פסול, דגם אינו ראוי לשימוש המיועד לו למצוה, וגם אינו מחסר מאחרים דגם להם אינו ראוי.

כא. מיהו ראוי שיבדוק היטב בכל אתרוג לפני שקוטף אם מעוניין בו, כדי לא להזיק לציבור ולחסר מאחרים פירות אלו.

קיב. בלבד שיודע שחבירו לא קטף בימים האחרונים פירות כאלו, דאל"כ הרי נאסר על חבירו לקטוף יותר משיעור המותר וכו"ל.

לענין נטילה מאוצר בי"ד ליטול בכוונה שלא לזכות, מ"מ יש לחלק דשם אין בעיה של נראה כסחורה, אלא רק להציל עצמו מחובת ביעור עשה כן, עיי"ש.

קיג. כדלעיל תחת הכותרת "לקטוף ולחלק".

קטז. כמבואר להלן בפרק ז' לענין תליה בסוכה.

קיד. כדלעיל תחת הכותרת "הודאה ותשלום" מנהג הקה"י, הובא באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ' ר"ע).

קטו. אף דבספר משנת הגרי"ש (שביעית ח"ב פרק ט' אות כ"ט) הזכיר אפשרות כזו

קיז. מיהו יתכן דבאופנים אלו חשיב שופך מי בורו ואחרים צריכים להם, דאומנם הוא מעוניין בפרי מהודר יותר, אך מונע מאחרים גם פרי זה שילך לאיבוד עיי' בחוט שני (עמ' ס"א) דכ"כ לענין קטיפה למאכל בעונה זו, ואולי ה"ה בזה].

קטיפת פירות קטנים

בב. אסור לקטוף פירות שביעית קודם שהגיעו לעונת המעשרות, ואפי' אם כוונתו לאוכלם, וכ"ש אם אין כוונתו לכך ק"י. ומותר אף לבעלים למונעו בידים מלקוטפם מאחר שזה אסור ק"י.

בג. הלכך באתרוגים קודם שנשר הפרח וניכר הפרי שרי לקטוף אפי' לאיבוד ק"י. ולאחר שהתחיל לגדול מעט אין לקוטפו עד שיגיע לשיעור מספיק למצוה קכ"א. מיהו גם בהגיע לשיעור מצוותו – כל שעודו בוסר אסור לקוטפו, אא"כ אין אפשרות שיספיק לגדול ולהבשיל עוד לפני החג קכ"ב.

קיה. מתני' (פרק ד' משנה ח'), וביאר הר"ש משום שאכילת פרי שאינו בשל חשיב הפסד. ועיי' בחזו"א (כלאים סי' ג' ס"ק ט"ו) שהסתפק דשמא אינם הפקר כלל לפני שהגיעו לכלל קדושת שביעית [ובדרך אמונה (פרק ה' ס"ק קל"א)].

קיט. כ"כ באורחות רבינו (מהר"י חדשה ח"ג עמ' רס"ו).

קכ. מתני' (פרק ד' משנה י'). מיהו אם הוא למטרת דילול פריחה לצורך גידול האתרוגים עיי' בחלק הנספחים לענין מלאכות המותרות אם הוא בכללם או בכלל מלאכות האסורות.

קכא. ברמב"ם הל' מעשר (פרק ב' הל' ה') האתרוגים משיתעגלו מפני שהם ראויים לאכילה כשהם קטנים – הרי שראויים כבר לאכילה בקטנותם. מיהו כיון שהדרך כיום לקוטפם למצוה, ואין

הם ראויים לה עד שיהיו גדולים דיים, מפסיד בזה את הרבים (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות י'). והגר"ש ז"א אוערבאך (מנחת שלמה סי' נ"א אות י"ד) הסתפק בכל הפירות כיום אי שרי כיון שאין הדרך לאוכלם קודם שיבשילו לגמרי.

ושיעור למצוה לא סגי בהיותו כביצה, אלא צריך גם להוסיף כל מה שיצטמק עד סוף ימי החג [עיי' בה"ל (סי' תרמ"ח סעי' כ"ב ד"ה פסול)].

קכב. בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' קכ"א) העלה להתיר משום דחותך למצוה לא הוי הפסד, עיי"ש. ועיי' ברידב"ז (פרק ו' הל' א' בסופו) שהתיר ול"ח הפסד אכילתו, דכיון דהמצוה מקושר בראוי לאכילה, נמצא דהכשרו למצוה מחשיב יותר את אכילתו, ועדיף מאשר לקוצצו אחר החג שמאבד מעלתו זו – משמע דכל שעדיין

מועד קטיף אתרוגים

כד. מאחר שרבים להוטים לזכות לקיים מצוות הנטילה גם בשנה זו בהידור כבשאר השנים, המציאות המצערת היא שהרבה מזדרזים וקוטפים את האתרוגים בעודם חסרי בשילות, גם האתרוגים שקטפו קטנים מכדי ליטלם, גם אינם מחזיקים מעמד עד עת נטילתם, וגם אם מחזיקים מעמד מ"מ מצטמקים ועלולים לפחות אף משיעור המעכב בהם [בפרט אם קטפו אותם מוקדם] – ונמצא שמזיקים בכך את האתרוגים ואת הרבים קכ"ג.

כה. מיהו אם קוטף בזמן מספיק בשביל שיוכל האתרוג להחזיק מעמד לחג, גם שיעור האתרוג מרווח דיו לכדי שיעורו אף אם יצטמק – הקטיף מותר למרות שיכל האתרוג לגדול עוד, דכן דרך הקטיף באתרוגים קכ"ד. ועיי' בסמוך לענין הבשלה.

הסדרת מיקום השדה

כו. אף שחובה על הבעלים להפקיר שדהו, אך אינו מחוייב לומר היכן מיקום השדה או ללמד את דרכי ההגעה אליה קכ"ה.

יש די זמן לגדול כראוי לפני החג קציצתו אסורה.

קכג. כ"כ באורחות רבינו (מהר"י חדשה ח"ג עמ' רס"א, ורס"ד), ואף דרש לעשות אוצר ב"ד מחמת כך. ואמר לי פרדסן שאין לאדם פרטי שום אפשרות לשמור אתרוג מפני ר"ח אב עד החג בלא שיתקלקל [גם לפרדסנים עצמם בכל שנה מחזיקים מעמד רק כ-15 אחוז מפירות קטיפים מוקדמים].

קכד. ואין בעיה מצד שמזון ג' סעודות הוא לשימוש מיידי – וכדכתבנו לעיל תחת הכותרת "כמות הקטיף" בהערה שם, דשיעור המותר אפשר להשאיר בביתו אף לזמן רב.

קכה. אורחות רבינו (ח"ג עמ' שכ"ה). מיהו עצה טובה להדריך את המגיעים, כי בין כך ימצאו את הדרך להגיע לבסוף, ואם נהג עימהם טובת עין והדריכם יהיה להם תחושת הכרת הטוב בשמירה על פרדסו.

סימון ערלה ורבעי בשדה

בז. אומנם בעל השדה חייב להפקיר שדהו בשביעית, אך מ"מ מחובתו למנוע מכשול מאותם הבאים לקטוף מההפקר. הלכך עליו להציב שילוט או סימון ברור על שדה או אילנות בתוכו שהינם באיסור ערלה, למנוע מהקוטפים ליטול מהם, וכן על פירות נטע רבעי שידעו הקוטפים שחייבים פדיון קמי. וכל שנמנע מכך, מלבד שמכשיל את הרבים, גם נראה כאינו מפקיר שדהו קמי.

בח. ולענין קטיפת פרחי או אתרוגי ערלה בשביעית, כדי שלא יבואו אחרים להיכשל בהם ולקוטפם למצוה, עיי' הערה קכח.

קכו. מתני' מעשר שני (פרק ה' משנה א') לענין נטע רבעי ואופני סימונו. וכן ברמב"ם הל' מעשר שני (פרק ט' הל' ד'). ועיי' במשפטי ארץ (פרק י"ח הע' 14) דהסימנים שהוזכרו במשנה אינם מוכרים היום, לכך לא סגי בהם אלא רק בסימן או שילוט המוכר וידוע כיום.

כיון שבשאר שנים דרך בעלי הפרדסים לסמנם ע"י סרט בצבע מסויים על העץ או על מוטות בקירבתו, הקוטפים בשמיטה אינם שמים לב לכך כלל או אינם יודעים שעליהם לחפשו או מה משמעותו ועל איזה אילן הוא בא לסמן, הלכך חובה על בעלי השדות לסמן את העצים באופן ברור, או תלות שילוט בכל הכניסות לשדה המסביר את אופני הסימון למניעת מכשול. המכשולות בנושא זה רבים מאוד בכל שמיטה, וראוי לתקן את הדבר !!.

קכז. כ"כ בספר באר חיים (שביעית עמ' קי"א) בשם הגר"נ קרליץ, דאל"כ ל"ח הפקר. ונראה טעמו דל"ד להסתרת מיקום השדה דשרי כדלעיל, דשאני בזה שהוא למניעת מכשול [ולקיום מנהגי והקפדת כל אחד-לגבי הודעת מקום כל זן דלהלן], ודמי לעצי איסור המעורבים בהם, דלא סגי בזה שיתלה שלט שיש בשדה זה איסור וימנע כולם מלקטוף ממנה, אלא צריך לסמנם, וה"ה בזה. ונראה לצרף לזה טעם השבט הלוי דלעיל [לענין קטיפת העוקץ] שמראה בזה שמערים שלא להפקיר.

קכח. עיין מש"כ לעיל בפרק א' תחת הכותרת "ערלה". וכן בספר משנת יוסף (ח"א סי' ט"ו) דן להתיר דאין הפסד בפרי שאסור לאכילה, וכן שאין מטרתו לעבודת האילן, גם אינו עושה כדרך ככל השנים. מיהו עיי' בספר שביעית בהלכה

כט. ואם אמר הבעלים שכל השדה ערלה, ויודעים שעשה כן רק בשביל למנוע מלקטוף, אין נאמן לאסור בכך את הפירות קכט.

זהירות מערלה ורבעי

ל. גם על הקוטפים בשדה הפקר, מוטל להיזהר מאוד להבחין בסימנים ושילוט המורים על מכשולות העלולות הימצא בהם, והמכשלה בדבר מצויה קל.

הודעת מקום כל זן

לא. כמו"כ יתכן דאף חובה להודיע לכל שואל היכן נמצא כל זן וזן בשדה קלא, וכגון באתרוגים שמצוי שנוטעים מספר זנים בפרדס אחד, ונהוג שהקוטפים מקפידים ליטול דוקא זן מסויים.

מניעת בהמה מלאכול

לב. אף דאסור להאכיל לבהמה מאכל אדם בשביעית, מ"מ אין חיוב למונעה מלאכול פירות מההפקר, ואם התחילה לאכול אף אסור

(עמ' רצ"ג) שהשיג דכן הדרך גם בשאר שנים למנוע החלשת האילן, עיי"ש.

קכט. כ"כ באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ' רס"ה) ואף ל"ח שמור מחמת כן. ואם תלה ברמאות שלט שהכל ערלה חשיב שמור (הגר"ח קנייבסקי מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ד' הע' 410).

קל. על הקוטפים להישמר הן לפני הכניסה לשדה לברר אם השדה כולו או חלקו ערלה או רבעי, או לחפש שילוט או סימון בכניסה הראשית לשדה על כך. גם בעת הקטיפה לבדוק הימצאות סימונים כל שהם על האילן או בקירבתו

ובספק על משמעות הסימון להימנע מלקטוף. גם כיון שנוף האילנות מתערבים זה בזה, קיים צורך לבדוק בכל אתרוג שנקטף, על נוף איזה אילן גדל, ואם יש סימון כלשהוא בקירבתו.

קלא. כנ"ל בהערה לגבי סימון ערלה בשדה. ואין לקבוע בדברים אלו על סמך טביעת עין בלבד, מחמת שעצים של זנים שונים הגדלים זה בסמוך לזה עלולים להוציא פירות הדומים לזן האחר מחמת אבקני הפרי העוברים ברוח או ע"י חרקים. גם מגדלים וותיקים ומומחים מתקשים להבדיל ביניהם.

למונעה מכך קלג. והדבר מצוי בפרדסים שבהמות באות ואוכלות אתרוגים מהעצים [בפרט בשמיטה שהשער פתוח], וכל שרואה שכבר אוכלת אין למונעה מכך.

האצת הבשלה

לג. הרגילות בכל השנים לקטוף אתרוגים ירוקים עוד טרם הבשלתם, ולהאיץ את ההבשלה בתלוש ע"י עוזרים חיצוניים- ואף שטיפול לזירוז מועד הבשלת פירות מחוברים אסור, ואפי' נצרך לכך כדי שישפיקו להבשיל לפני החג שיהיו ראויים למצוה [ואפי' לאוצר ב"ד, אף שהוא לטובת הציבור קלג], מ"מ בתלוש מותר לעשות טיפול זה קלד.

לד. ומותר לעשות זאת אף עם תפוחים הקדושים בקדושת שביעית [כמקובל שהמצהיבים כמות קטנה של אתרוגים עושים זאת ע"י תפוחי עץ].

קלב. רמב"ם (פרק ה' הל' ה'). ועפ"י ביאור החזו"א (סי' י"ד ס"ק ד') דאם אוכלת אסור להחזירה.

קלג. במשפטי ארץ (פרק ג' הע' 9) אסר, ומשום דאין איחור הבשלת הפירות נחשב להפסד שהתירו בשבילו מלאכות.

קלד. כ"כ הגר"מ גרוס (אגרא דחדוותא גליין כ"ב הל' ד' מינים בשביעית הל' כ"ב) דפשוט דשרי להצהיב, מיהו יל"ע כיון דאיסור מלאכות אף בתלוש [עיי' חזו"א (סי' י"ב)], שמא ה"ה לענין זה. ואין לחלק דהדרך הוא להצהיב בגז ובזה אה"נ אסור, ואילו ע"י תפוחים חשיב שינוי

טיפול אחד קטיף

לה. כמו"כ מותר לשוטפם לאחר הקטיף בחומרים מיוחדים המיועדים למניעת ריקבונם, להאטת קצב הצהבתם, לחיזוק העוקץ, להברקתם, וכן חומרים נוספים- דלא מצינו שנאסר כל טיפול בהם לאחר הקטיף.

שמירתם אחד הקטיף

לו. אחר הקטיף ישטוף את הפירות וינגבם היטב בבד רך. ויעטפם בשקית אוכל [מרשרשת] סגורה ומנוקבת במעט נקבים קלים [למניעת הצטברות לחות]. וישמרו בחדר ממוזג [לא במקרר]. ולא יפתח את השקית כלל עד סמוך לחג. מומלץ לראות שוב את האתרוג סמוך לחג אם ניכרים בו כתמים שלא ניכרו קודם, ויתכן שפוסלים בו.

קטיף לאחד החג

לז. לאחר החג של תחילת שמינית נותרים אתרוגי שביעית רבים שלא נקטפו או לא הגיעו לגודלם קודם החג. אף דלאחרים שרי לקוטפם בכמות מזון ג' סעודות לאכילה קלה, אך לבעלים אין לקוטפם ודאי לא בכמות רבה קלו.

אמונה פרק ד' ציון ההלכה אות ש"ט). ועדיין יל"ע מהו השיעור בדבר הבא ללפת את הפת כמרקחת. ושמא כשיעור ללפת פת ג' סעודות לכל בני ביתו (הגרש"י גלבר).

קלו. כ"כ הגר"י אפרתי בספר מפרי הארץ (עמ' ל"ג). והן משום דנראה כסחורה, והן משום איבוד פירות שביעית. מיהו הביא שם יש מתירים ללקוט לאכילה, אפי' שמתכוין גם לטובת

רבים, ובפרט בשנת השביעית שלא רוססו כלל]. אופן ההצהבה ע"י תפוחים, מבואר בפרק ה' תחת הכותרת "אתרוג ירוק".

קלה. ויל"ע כמה הכמות אם כוונתם לעשות מהם מרקחת. וידועה הוראת החזו"א לאשה המחמיצה מלפפונים מידי פעם עבור תקופה ממושכת, ולא התיר לה לקטוף אלא בשיעור מזון ג' סעודות או כמה ימים (דרך

לה. מיהו כיון שפירות אלו נותרים זמן רב על העץ ומכחישים כוחו, וממעטים יכולו לשנה הבאה- יש המתירים ללוקטם בשנה השמינית אחר החג ע"י נכרי קלו.
ולענין פירות שישית אחר החג של תחילת שביעית- עיי' לעיל בפרק ב'.

מספק לאחרים

"ולאשר אמר, ברוך מבנים אשר, יהי רצוי אחיו"- ומספק להון מזוני בשני שמיטתא (תרגום יונתן דברים ל"ג, כ"ד).

לאוכלו [ובפיהמ"ש לרמב"ם (פרק ד' משנה י')] הכורת עצים ויש עליהם פירות יקח פרי ויאכלנו, הוא משום דבאתרוגים כבר ראויים לאכילה ולא רק ע"י הדחק שרי, גם לעולם לא יגיעו למאכל ונמצא שלא הפסידם- ולטעמים אלו נראה גם להתיר לקוטפם לאחר החג.

קלו. עיי' בהערה הקודמת. ומשום דהוי אמירה לעכו"ם באיסור דרבנן של שמיטה בזמן הזה ולצורך מצוה [בקונטרס השביעית לגר"צ פלמן עמ' ק"צ לענין שריפת שיח ההדס ע"י אמירה לעכו"ם הביא דעה כזו]. כמו"כ יל"ע אם צריך למחות בנכרי הבא לעשותו מאליו כרגילותו בכל שנה.

האילנות. ואם הוא כדי שיוכלו לצמוח אחרים אסור גם משום השבחת האילן (חוט שני עמ' ר"ט). ובשם הגרי"ש אלישיב להתיר בשינוי וע"י נכרי. ובשם הגר"ח קנייבסקי (ישא יוסף סי' ק"ב) הסתפק להתיר באופן שאם לא יקטפו את האתרוגים ענפי האילן עלולים להישבר, מטעם לאוקמי אילנא. שיש לדון אם הוא בגדר הפסד הבא מבחון, או שנחשב תיקון האילן עצמו (מכתבים כח"י, שיח אמונה פרק ד' הע' 17).

סברות שניתן לצרף בשביל להתיר- בקונטרס השביעית (לגר"צ פלמן עמ' קצ"ה) כתב דהטעם דשרי לקטוף אתרוג שביעית למצוה אף שאינו מתכוין

עצות מעשיות לקטיף

לתועלת הקוטפים מההפקר, הובאו מספר עצות מעשיות- בכל מקרה כל האתרוגים הנקטפים לפני ר"ח אב רחוק שיחזיקו עד החג אף בשימור מקצועי, כ"ש וכ"ש בקטיף פרטי ללא חומרי שימור וחדרי קירור ייעודיים. ויש בכך הפסד לפירות ולציבור. מומלץ לברר מראש את מיקום הפרדס ודרכי הגעה מפורטים- ההתמצאות בשטח קשה עד בלתי אפשרית בלא הדרכה מפורטת. זיהוי הפרדס עצמו קל יותר ע"י הרשתות השחורות העוטפות את כולו.

וכן יברר לפני הנסיעה את הימצאות ערלה ונטע רבעי ברחבי הפרדס ואופן סימונם- דבר המהווה מכשול גדול לקוטפים מהפקר, ופסול גמור לנטילה. כמו"כ יברר את רמת בשילות האתרוגים בפרדס מסויים זה [אתרוגי הפריחה המאוחרת- מועדי הבשילות משתנים בין פרדס לפרדס אפי' באותם זנים, ואף בפרדסים סמוכים זה לזה], וכן את מקום הימצאות כל זן בו [גם פרדסן מומחה לא תמיד יכול להכריע על פי טביעות עין, בפרט לא בפירות הגדלים בעצים הסמוכים זה לזה. גם אין לסמוך על הקוטפים בשטח בענין, בלא לברר את הענין היטב אצל הבעלים].

מומלץ לקטוף בשעות המוקדמות של היום לפני החום להקלת העבודה [גם האתרוגים עדיין מצוננים מהלילה]. להצטייד בהגנה מהשמש [כובע, תכשירי הגנה במקומות שבהם נקרעה הרשת, שתיה מרובה וכדו']. וכן ביגוד ונעליים להליכה בין שיחים גבוהים וקוצים.

כמו"כ להצטייד במזמרה מיקצועית [אינה יקרה- ניתן לרכוש בחנויות כלי עבודה או גינות], כפפות, שרוולי עיטוף לאתרוגים או חיתולי תינוקות, ושקית עם ידיית לנשיאת הציוד ופירות שקטף עימו בפרדס. מספר מטליות לחות [במים בלבד ללא חומרים], וכן זכוכיות מגדלת יכולות לעזור הרבה לבדיקה טרום קטיף. סולם קטן, וכובע הגנה קשיח

פרק ה'

פסולים המצויים בשביעית

כיון שאתרוגי שביעית אינם מטופלים כראוי וככל השנים, ובפרט אתרוגי הפקר שאינם מטופלים כלל- מצויים בשנה זו פסולים רבים בהלכות אתרוג שאינם מצויים בשאר השנים קלח. ונזכיר מקצתם לעורר שימת לב, ואופני בדיקתם דיניהם ופיתרונם.

זן

א. יש המקפידים בכל השנים ליטול זן מסויים מחמת מוחזקותו ומנהג קהילתם. נכון להקפיד על כך גם בשביעית, ולא לקטוף מכל הבא ליד או על סמך טביעות עין בלא לברר קלט. ובפרט שישנם זנים שכשרותם לנטילה תלויה במחלוקת הפוסקים.

אתרוג ירוק

ב. אתרוג ירוק פסול, ונהגו להתיר כל שמתחיל להצהיב, ויש המחמירים עד שיהיו צהובים לגמרי קט. כיון שהאתרוגים נקטפים טרם הבשלתם

קלח. והליצו שלכך נועדה שנת השמיטה, לא בפירות הגדלים בעצים הסמוכים זה לזה.

קמ. עיי' טוש"ע (סי' תרמ"ח סעי' כ"א) ומשנ"ב (ס"ק ס"ה). ועיי' באורחות

רבינו (ח"ג הל' אתרוג אות ס"א ועוד שם) שהחמיר כדעת הב"ח.

ללמד למורי הוראה עיקר הדין בהוראת ארבעת המינים, חרף שאר השנים שעסוקים בהידורים והידורי הידורים (מהגרש"י גלבר).

קלט. גם פרדסן מומחה לא תמיד יכול להכריע על פי טביעות עין, בפרט

[להגנה מקוצים] יכולים להיות לתועלת. אין מצב כל הפרדס שוה כלל- יתכנו עצים ערומים או מדוללים בתחילת הפרדס ושפע פירות בתוכה, או עצים בשלבי גידול מוקדמים וביניהם עצים עם פירות בשלים.

בדרך כלל המיקום המומלץ למציאת אתרוגים טובים, הוא עמוק בתוך הפרדס או בזוויתיו, או בעצים הקשים לגישה מחמת הסתעפותם או שיחי בר גבוהים הסובבים אותם. כמו"כ אתרוגים טובים יכולים להימצא עמוק במרכז העץ, במקום קשה לראיה או הגעה, לצורך מציאתם עליו להידחק אל תוך מרכז העץ או בסבך בינות העצים, ולהגיע במרכזו [כובע קשיח חובה. זהירות מלהזיק לענפים חובה עוד יותר!]. השגת אתרוג מהודר אינה תלויה כלל בזריזות או כמות הקטיפה, אלא רק בהגעה לפינות נידחות ומסובכות, ובדיקה היטב היטב ביישוב הדעת וניקיון מכל עבריו לפני קטיפה האתרוג.

אחר הקטיפה יעטוף מיד את האתרוג בחומר הגנה. אין להניח את האתרוג אחר הקטיפה בשמש או ברכב חם או כל מקום חם אחר. כמו"כ אין לעטוף את האתרוג בשקית ביממה הראשונה שלא יזיע בה. בבית ישטוף את האתרוג, יכול גם לשפשפו בעדינות בספוג רך רטוב, ויבדקנו היטב שוב. מומלץ להראותו למורה הוראה, להימנע מפסולים שאינם ניכרים לעין, גם מחמת היות האתרוג ירוק יתכנו בו כתמים הקשים להבחנה. אח"כ יכניסו לתוך שקית אוכל מרשרשת וינקבנה במספר מקומות, ויעטוף מבחוץ בחומר הגנה, ויניחו במקום קריר או בחדר ממוזג [לא במקרר]. לא יגע בו ב-48 השעות הבאות כלל, גם עד החג לא יפתחנו שלא לצורך. עם זאת מומלץ לבדוק מידי פעם אם לא התגלו בו כתמים חדשים או אם הצטברה לחות בשקית [שאז ישטוף את האתרוג ויניחו בשקית חדשה או יהפוך את השקית]. (הדברים עברו את ביקורתו של הפרדסן המסור הרב יצחק פרנקל שליט"א מ"אתרוגי פרנקל" - יישר כוחו).

[שבטיבעה תהיה הרבה לאחר החג], הרי שכולם ירוקים בעת הקטיפה. ולמעשה באתרוג ירוק מאוד יש לחוש שהוא בכלל פסול זה, אך בירוק שהתבהר מעט כמצוי בעת הקטיפה אין לחוש קמ"א. ג. ולענין המקובל בשאר השנים להצהיב אתרוגים בהבחלה, שרי לעשות כן אף בשביעית קמ"ב.

אתרוג קטן

ד. אתרוג הקטן מכביצה פסול, ונחלקו מהו שיעור זה ואם ניתן להקל יותר באתרוגים קמ"ג. מצוי מאוד שקוטפים אתרוגים בגבול השיעור, או כשיעור שבהצטמקם יפחתו ממנו. קטיפה אתרוגים כאלו אסור ומשום הפסד הפירות והציבור קמ"ד. וכל הקוטף פרי בחשש שיעור, עליו

קמ"א. ירוק דוקא כעשבי השדה פסול (שו"ע סעי' כ"א), אך פחות מזה כשר (משנ"ב ס"ק ס"ד).

קמ"ב. עיי' בפרק הקודם תחת הכותרת "האצת הבשלה". בכל השנים ההבחלה נעשית בעיקר ע"י הפרדסנים, בשנה זו למעוניינים לנהוג להקל בזה, נציג את עיקרי מלאכת ההבחלה, לפרטים ועצות נוספות מומלץ להתייעץ בכל אתרוג לגופו עם המתמצאים בדבר-

לצורך ההבחלה מומלץ להשתמש עם תפוחים ריחניים בלבד, יניח את האתרוג בשרוולו הספוגי, בתוך קופסה אטומה, כשהתפוח [אחד או שנים לפי הנצרך] מונח בצד פיטמו של האתרוג [למניעת נשירת העוקץ]. יניחם כן במקום חמים מעט [כמעל המקרר], ויוציאם

קמ"ד. אנשים קוטפים בפרדס מכל הבא ליד, בחוששם שאם לא יגיעו הכי מוקדם שאפשר, או לא יקטפו כעת לא ישאר להם אח"כ מה לקטוף, או שכלל שהאתרוגים יגדלו עלולים יותר להינזק ולהיפסל. אף שהחשש נכון אך אין זה מתיר לקטוף פירות אלו ולהפסידם [כמבואר בפרק הקודם תחת הכותרת

לבודקו היטב שיש בו כשיעור מספיק עד סוף החג קמ"ה.

חסד

ה. אתרוגים שנחסרו ע"י חרקים או קוצים מצויים בכל שנה, ובפרט בשביעית לרוב מאוד קמ"ו. קשה עד מאוד לבודקם בעודם על העץ או בתנאי הפרדס, גם בדיקה ללא ניקוי היטב כמעט ואינה מועילה. לכך

אם יצטמק. אתרוג שלא ניתן לאוחזו בעוקץ מחמת קטנותו, ניתן לתחוב מחט בעוקץ [לא עמוק] ולאוחזו במחט. לאחר הבדיקה צריך לנגב את האתרוג היטב היטב בעדינות במטלית רכה לפני שעוטפו בשקית.

כשלא ניתן לבודק כן, כתב באורחות רבינו (ה"ב עמ' רע"ו) שאם יש בו משקל 100 גר' הרי שיש בו כשיעור מספיק עד סוף החג. אין להניח אתרוג על המשקל ללא ריפוד הגנה תחתיו [ולזכור לאפס את המשקל אחר הנחתו, לפני הנחת האתרוג].

קמ"ו. אם רואה אתרוג העומד על העץ ונעוץ בו קוץ- מסתבר שהוצאת הקוץ תחסר ממנו, או שימצאו בו סריטות ונקבים סביב נקב זה מהקוץ, ואין טעם לקוטפו. יש שסברו דיכול לקוץ את הקוץ ולהותירו נעוץ באתרוג, וכך לטלו- אך יש לפקפק אם יש להתירו כן, מאחר דסביר שבכניסת הקוץ תחב הוא מהבשר פנימה, וכעת הוא מדולדל ותחוב בפנים הנקב ואינו מחובר או חי עימו, ושמה כבר דינו כחסר מחמת כן, ודו"ק.

"קטיפת פירות קטנים" ו"מועד קטיפת האתרוגים".

קמ"ה. אופן הבדיקה- שיעור אתרוג תלוי בנפח ולא במשקל. הדעה המחמירה היא דעת החזו"א דבעינן 100 סמ"ק. הבדיקה המדויקת היא בהכנסת האתרוג למים.

המלצה לביצוע הבדיקה- קח כוס שקופה וגדולה, מלא מים עד כגובה 15 ס"מ לפחות, וסמן קו על הכלי עד היכן הגיעו המים. רוקן ע"י מזרק 100 מ"ל מהכוס, וסמן קו נוסף היכן גובה המים כעת. לפני בדיקת כל אתרוג צריך לדאוג שהמים יגיעו בדיוק לסימון התחתון.

אחוז אתרוג היטב בעוקצו והכנס לתוך המים עד שיכנס כולו לגמרי מלבד העוקץ [שאינו מצטרף לשיעור], אם המים עברו את הקו העליון המסומן על הכוס הרי שיש בו כשיעור. כיון שכל אתרוג מצטמק במהלך החג [באתרוג עם פיטם- גם כיון שאין הפיטם מצטרף לשיעור], צריך שיהיה בו מעט יותר מקו זה כדי שישאר בשיעורו עד סוף החג גם

בהגיעו לביתו ינקם היטב במים ושיפשוף במטלית עדינה או ספוג, וישוב ויבדקם היטב.

עיקוץ

ו. אם ימשוך מעט את הפרי או יסובבו לבוהנו מכל עבריו קודם הקטיפה, עלול מאוד לגרום לעוקץ להינתק מהפרי בכולו או חלקו, ויפסל מדין ניטל עוקצו. כמו"כ לא יקצוץ את העוקץ סמוך מידי לפרי קמז.

פיטם

ז. מצויים אתרוגים רבים שבעת קטיפתם מחובר בראשם פיטם היבש לגמרי או חלקית. כל שהפיטם דקיק ביותר כשערה ויבש לגמרי, אינו נחשב פיטם ליטלו עימו, וכן אין הסרתו נחשבת לנפל הפיטם ובין הסירו בתלוש או במחובר קמח.

ח. ואם הפיטם מעט עב אפי' נראה כיבש, מצוי מאוד שתוכו הוא בשר כמוש, ויזהר לא להפילו דנפסל בנפילתו קמט. לפעמים הפיטם רק

קמז. גם כדי שלא יפגע בפרי בטעות עם להבי המזמרה, וגם כדי שישאר העוקץ חי ומחובר עם הפרי ומשמר טריותו לאורך זמן.

קמח. ישנה שמועה בשם החזו"א שפיטם שיבש לגמרי בעץ, אפי' נשר לאחר שנתלש דינו כנשר במחובר וכשר (ארבעת המינים עמ' שכ"ב). וכן הכשיר באורחות רבינו (ח"ג הל' אתרוג אות מוז) כל שאין לו ניקה מהאתרוג, אפי' נפל לאחר שנתלש.

קמט. כתב הגר"נ קרליץ (חוט שני סוכות עמ' רפ"ב) דהיתר החזו"א היינו רק באופן שאינו מחובר כלל באתרוג, ונושר

מאליו פעמים בתלוש ופעמים במחובר, אך לא בפיטם יבש שנשבר. ואדרבא יש הסוברים דכל דיני פיטם בו נאמרו, והיתר נפילת חלק מהפיטם רק בו נאמרה, דשמא זהו פיטם העצי שדיבר בו הכף החיים הנ"ל.

וצריך מומחיות להיכר פיטם כזה לאחר שנפל- כיון שמשאיר תחתית יבשותו הנראית כגבעה מוגלדת. גם לפעמים יבשות הפיטם היא מחמת תחילת תהליך היפרדות הפיטם היוצרת טבעת סביבו, ולאחר מכן הפסיק תהליך נפילתו והגלדה אותה טבעת, ועי"כ נותן מקום נוסף לטעות בדבר, לסבור שיש בו גם

מתחיל להיות חום יבש וכמוש, פיטם כזה ימשיך להתייבש במהירות ולהיות כנ"ל, ויש להיזהר בו קי.

ט. אם נופל הפיטם מהאתרוג לאחר הקטיפה או במהלך החג, נראה דכל שלא הצטמק הפיטם ממש עדיין קדושת שביעית בו וישמרנו מהפסד קניא.

צורה

י. אתרוגים בעלי צורה מעוותת או משונה או מעוגלת, מצויים הרבה, ואינם מהודרים כלל, וחלקם אף פסולים ממש קני, וצריך להיזהר מלקוטפם או ליטלם קני.

קילוף בלעטלאך

יא. מצויים הרבה כתמים באתרוגים שמקורם מהפרשות האתרוג להגנה או איטום פגעים בפרי, ונקראים בשם "בלעטלאך". יש המקלפים

וסגולה, ובהערה שם דהגרי"ש אלישיב סבר דאין בפיטם הפסד, והסתפקנו שם שמא מ"מ קדושה יש בו כקליפה ומותר רק גרם הפסד, עיי"ש. ואם הצטמק הפיטם כבר אינו ראוי למאכל אדם ושרי להשליכו.

קנב. עיי' טוש"ע (סי' תרמ"ח סעי' י"ח-כ') ומשנ"ב שם. ובבה"ל (ד"ה העגול וד"ה ועשאו).

קנג. כיון שאין פסולים אלו מצויים בשאר השנים, גם רבים מתפשרים על מראה האתרוג בשנת השמיטה- יש שאינם שמים ליבם לכך.

טבעת המעידה על נפילתו בראשית גידולו. לכך ההיכר בזה הוא ע"י הבחנת מירקם בשר יבש בתוך גומת הפיטם, שניכר בו שניתק ע"י קריעה.

קנ. הבאנו כל דינים אלו, כיון שבדר"כ אתרוגים עם פיטמים כאלו אינם מגיעים לשוק. ופיטמים מהסוג הראשון יורדים מיד בעת הקטיפה והשטיפה. וגם משני הסוגים האחרים אף שמצויים הם לרוב אך בדר"כ הפרדסנים משליכם אותם כבר בעת המיון משום שודאי יפול הפיטם במקדם או במאוחר.

קנא. עיי' בפרק ז' תחת הכותרת "לרפואה

ומסירים חלק מכתמים אלו, לצורך שיפור מראה האתרוג, או לצורך בדיקת מירקמו [שאינו בשר יבש, ופסול משום חסר] קנ"ד. כתמים אלו מצויים לרוב באתרוגים הנקטפים מהפקר בשביעית, ונראה דמצד דיני שביעית אין איסור בקילופם קנ"ה.

שינוי מראה

יב. שינוי מראה בחוטמו פוסל בכ"ש קנ"ו. בניגוד לסוברים שכתמים אלו נובעים רק מריסוסים ואינם קיימים בשביעית, קיימים הם בטיבעו של האתרוג ופוסלים. גם מצויים מאוד בשביעית כתמים בהירים

קנ"ד. וצריך לידע דהרבה מהמקלפים בלעטלאך ובכללם חלק מהמומחים לכך, פוסלים ממש את האתרוג בטיפולם בו, דמחסרים מבשר האתרוג שתחתיו. גם בלא"ה יש לדון על קילופים אלו להחשיבם נקלף, ואם הם בחוטמו אולי עדיף לחוש לדעת הר"ן הפוסל נקלף בחוטמו בכ"ש, ולא להסיר את הבלעטלאך שאינם פוסלים כלל בהמצאם.

קנ"ה. לכאור' יש לדון בזה הן משום הפסד הבלעטעל עצמו שהוא מכלל קליפת האתרוג, שאיבודה אסור וכדלהלן בפרק ז' תחת הכותרת "קדושת קליפתו וגרעיניו", והן מצד גרם הפסד הפרי שמסיר את הקליפה השומרת עליו מקילקול.

ולענין הנידון הראשון- עיי' להלן בפרק ז' תחת הכותרת "נטילת אתרוג בשביעית", מש"כ להתיר נטילת אתרוג קנ"ו. עיי' סי' תרמ"ח (סעי' י"ב).

הנובעים ממציצת חרקים, ואין בהם פסול קנ"ו.

נקיות האתרוג

יג. יש להדר להקפיד ליטול אתרוג שהופקר כדון, יותר מאשר להקפיד על נקיות האתרוג. [ועיין להלן בפרק ו' תחת הכותרת "הופקר כדון"].

מעלת ארץ ישראל

"ארץ אשר לא תחסר כל בה" ודבר זה כנגד שאר ארצות שהם חסרים, אך ארץ ישראל בלבד שאינה חסירה והיא שלימה, והדבר שהוא שלם ראוי אליו השביתה והמנוחה. ודבר זה דומה אל ישראל כי מצד שלימותם יש להם השבת והמנוחה וכו'. והנה תראה כי המנוחה שייכת אל דבר שהושלם והוא בפועל, ואז הוא בעל מנוחה. וכך הארץ צריכה שתשבות, שאם היה בה מלאכה היה מורה שהיא חסירה השלימות, ולכך היא במלאכה התמידית ולא תבא לכלל המנוחה. ולכך כתיב "שבת שבתון יהיה לארץ" שיהיה לארץ עצמה שביתה, ודבר זה מודיע מעלת הארץ (מהר"ל דרך חיים ה'ט').

קנ"ו. אינם מחסרים אלא רק כתמי העדר לחות ממציצתם. ועיי' באורחות רבינו דאינו ניכר מרחוק ואין בזה שינוי מראה.

פרק ו'

מכירתם וקנייתם

כתוב בתורה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" – ודרשו חז"ל (ע"ז ס"ב). לאכלה ולא לסחורה. מלבד השינויים הנצרכים באופן הקטיפה, נצרכים גם שינויים באופני המכירה והקניה של הפירות. גם ישנם אופנים שאף שאינם חשובים מכירה, אפ"ה הינם בכלל איסור סחורה, וכפי שנפרט.

בפירות שחנטו בשישית, דיני מכירתם וקנייתם בשביעית – עיין גם לעיל בפרק ב'.

מכירה

א. הקוטף פירות כשיעור המותר, א"צ להשתמש בהם דוקא לעצמו אלא מותר לו אף למוכרם לאחרים, ובין הבעלים ובין אדם אחר הקוטף. כמו"כ הקוטף מספר אתרוגים כמותר, יכול לבוררם ולמכור את שאינו מעוניין בהם.

ב. המכירה מותרת בין על ידו ובין ע"י שכיר שימכור עבורו תמורת תשלום. כמו"כ אחר שמכרם יכול לשוב ולקטוף כשיעור המותר קנה. אך לא ימכור במקום שרגילים למכור בו כחנות וכדו' קנט.

קניה

ג. למעוץ שמקבל תמורת הפירות יש דין דמי שביעית קס.

קנה. משפטי ארץ (פרק י"ב הל' ג'). קס. שנתפסים בקדושתם, ומותר לקנות קנט. חזו"א (ס"י כ"ו סדר השביעית אות ב', ר'). בהם רק דברי מאכל ומשקה

קניה מע"ה או חשוד

ד. ולכך הקונה מעם הארץ [פירות שאינם מאוצר ב"ד] יקנם בהבלעה קסא או בהקפה קסב. אך מחשוד על השביעית אסור לקנות

ולאוכלם בקדושת שביעית (מתני' פרק ד' משנה א'. ורמב"ם פרק ו' הל' ו'-ד').

וצריך להבליע בדבר בעל ערך, לא בקופסת האתרוג [בשם הגרש"ז אויערבאך עפ"י הגמ' (בכורות ל"א:)] דמבליע דמי בשר בעור ולא בעצמות במקום שאין בהם שימוש].

הקונה בהבלעה צריך לדעת שהמעוץ הינם רק עבור הדבר המותר, ואם נמצא פסול באתרוג לא יכול לתבוע דמים, וכן אם נמצא חסרון בדבר האחר הנקנה עימו יכול לתבוע את כל דמיו חזרה וא"צ להשיב את האתרוג (הגרש"י גלבר).

וכתב הרידב"ז (פרק ה' הל' י"ח) דהבלעה מהני אף לענין איסור סחורה. ואף דהחזו"א החמיר לענין סחורה, מ"מ אם פירש להדיא דהאתרוג במתנה מהני אף לזה (חוט שני עמ' שי"ז).

קסב. הקפה היינו לשלם לאחר הקניה כפירעון חוב. ומח' אי סגי אחר הקניה (תוס' ע"ז ס"ב: ד"ה יאות), או דוקא אחר כילוי הפירות (רמב"ן בע"ז שם ד"ה יאות). ואפשר להקל דסגי אחר הקניה (חזו"א ס"י י' ס"ק י"ג). אך עדיף שישלם לו רק לאחר החג לאחר שכלה האתרוג מהעולם.

ע"י צ"ק חשיב הקפה, ויכול לשלם ע"י צ"ק דחוי לאחר החג. מיהו בעושה

קסא. הבלעה היינו לקנות עימו דבר נוסף שאין בו קדושה, וייחשבו הדמים מובלעים בדמי הדבר האחר. ומקורו בגמ' (סוכה ל"ט). דיבליע דמי אתרוג כלולב, וברש"י (ד"ה מבליע) ימכור לולב ביוקר עד שיתן לו אתרוג במתנה. אך בשפ"א (שם ד"ה מבליע) כתב דמהרמב"ם משמע דמהני אף בל"ז, וסגי דדעת הלוקח שכל המעוץ עבור הלולב ואף בלא ידיעת המוכר דמאי איכפת ליה. וכתב השבט הלוי (הגר"א דינר בלקט הלכות שביעית עמ' 74) שאף לא מע"ה יקנה כן.

ואופן ההבלעה – ר"ח כתב (ל"ט). פירוש אם היה שוה הלולב זוז והאתרוג זוז נותן לו שני זוזים כלולב. ובפירוש קדום למס' סוכה [מהגניזה הקהירית, יו"ל ע"י הג"ר יקותיאל כהן] כתב "היה שוה הלולב ד' זוזים, יהיב ליה למוכר ה' זוזי ואומר לו קח דמי הלולב, והאתרוג היא במתנה ממך" – אף דפשוט לכאור' דהאתרוג אינו זול כ"כ ביחס ללולב, מ"מ נראה דלא התיר ליקר מאוד מחיר הלולב כמחיר אתרוג מלא, או דחייב שיהיה באתרוג באמת חלק של מתנה.

אתרוג בשביעית כלל קסג, ויש אוסרים אף לקנות מהקונה ממנו קסד.

קניה למכור

ה. לקונה אסור לקנות בשביל למכור לאחרים קסה, אך אם קנה לשימוש מותר למכור את מה שנותר לו קסו.

נתינת פירות בתשלום או מתנה

ו. אסור לתת פירות שביעית בתשלום עבור עבודה קסז, אך מותר ליתנם כמתנה ואף לאדם העושה עבורו עבודה בחינם קסח.

מתנה לטובת הנאה

ז. מצוי שנותנים מתנה לאנשים עבור טובת הנאה שקיבלו מהם או שמצפים לקבל מהם- ויל"ע אי שרי לעשות כן בפירות שביעית קסט.

כן צריך להקפיד לקנות את האתרוג ב קסו. מתני' (פרק ד' משנה ג').
קנין חצר שהוא קנין דא' ודאי (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות ד').

קסג. כדכתב הרמב"ם (פרק ח' הל' י"ד) דאסור לקנות מחשוד דבר שיש בו זיקת שביעית.

קסד. כ"פ הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני שביעית עמ' קע"ה תשובה קי"ג) כיון שהמוכר עבר על איסור במה שקנה מן החשוד, נחשב אף הוא לחשוד. ובקונטרס השביעית (הגר"צ פלמן עמ' ר"ד) סבר להתיר.

קסה. כ"כ החזו"א (שם אות ו') דהיינו סחורה. ויל"ע בקונה ע"מ למכור באותו מחיר, האם שרי דל"ח סחורה בכה"ג (הגרש"י גלבר).

קסז. מתני' (פרק ח' משנה ה'). ומצוי מסכמים עם מי שיגלה לו היכן יש שדה של אתרוגים או שיסיעו לשם, שיתן לו מהאתרוגים שילקוט- ויש בזה בעיה. מיהו מותר לכא' לסכם עימו שילקוט עבורו בשליחותו וכנ"ל.

קסח. מתני' שם, וחזו"א (סי' י"ג ס"ק י"ז).

קסט. מצוי שהמתעסק באתרוגים נותן אתרוגים במתנה לאנשים שמצפה מהם לטובת הנאה כרכותיו וחבריו או המלמדים של ילדיו, וכן מצוי שמוסדות שולחים מתנה אתרוג מהודר לתורמיהם לצורך קבלת תרומות בעתיד- ויל"ע אי חשיב מתנה עבור עבודה חינם, דאין

פריעת חוב בהם

ח. אין לפרוע חוב בפירות שביעית. ומצוי שדרך הסוחרים להחליף ביניהם מינים או לכסות על ידם חישובי חובות ישנים ביניהם במינים של השנה הנוכחית- והדבר אסור קע.

מתנה לחתן

ט. כמו"כ נתינת אתרוג כמתנה לחתן המיועד לבתו, אם מנהג המקום הוא ליתן אתרוג לחתן, יתכן שחשיב פורע בכך חובת סבלונות, ויל"ע אם הדבר אסור קעא.

למי אסור למכור או לתת

י. אין למכור או ליתן פירות שביעית לנכרי קעב, אך למכור או ליתן

אסר להחזיר משלוח מנות למי שכבר נתן לו, כיון שהמנהג להחזיר לכל מי ששולח לו נראה כפורע חובו בהם. וכ"פ הגריש"א שם. הרי שאף דבר שניתן מחובת המנהג, נראה כפורע חובו.

ואין לחלק דבמשלוח מנות יכול ליתן דבר אחר לפירעון חובו, ואם נותן פירות שביעית נראה כפורע בהם חובו, משא"כ אתרוג לחתן במקום שהמנהג ליתן, אינו פריעת חוב באתרוג אלא החוב הוא האתרוג עצמו- דהא אפי' לענין השואלת משכנתה פרי של שביעית, נאסר עליה להשיב פרי אחר כנגדו [רק ייתנו מראש שנותרים זל"ז בתורת מתנה (חוט שני ח"ב עמ' תל"ב)].

קעב. תוספתא (פרק ו' הל' י"ב) מחלוקת. ועיי' חזו"א (סי' י' ס"ק י"ד).

אחד מהם מחוייב לפני המתנה או לאחריה, אך דרך העולם להחזיק טובה על כך, ודו"ק.

קע. מתני' (פרק ח' משנה ה'). אם נותן פירות שביעית תמורת חוב מפירות שישית יש חשש פריעת חוב, ואף על חוב מפירות שביעית כן. ואם נותן פירות שמינית תמורת חוב מפירות שביעית לדעת השו"ע [בהל' ריבית] אולי יש בזה ריבית דמחזיר לו פירות שאין הגבלה בשימושם (הגרש"י גלבר).

קעא. לענין משלוח מנות הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש פרק י' הל' י"ד) דשרי ליתן מפירות שביעית, אך לא את המשלוח מנות הראשון שנותרן מחובת הדין. וכן בשו"ת תורה לשמה (סי' קצ"ג)

לחשוד על השביעית שריקע. הלכך בגידול האתרוגים יש למנוע מהעובדים הזרים בשדה לאכול מהפירות, ועיי' הערה קע"ד.

קנייתו בדמי שביעית

יא. יכול הקדוש בקדושת שביעית שנמכר, תופס דמיו להיות קדושים, ומוותר להשתמש בהם רק לקניית מאכל, ולאוכלו בקדושת שביעית. ומוותר לקנות אתרוג למצוה בדמי שביעית, ואפי' שמשלם יותר משום הדרוקע. ולענין הקונה מאוצר בי"ד עיי' להלן בפרק ט'.

קעג. תוספתא שם (הל' י"א) דמוכרים לחשוד על השביעית מזון ג' סעודות, בד"א בדבר המתקיים אבל בדבר שאין מתקיים אפי' מאה סעודות מותר. ויל"ע אם אתרוגים חשיבי דבר המתקיים כיון דניתנים לשמירה בתלוש זמן רב מאוד גם לאחר זמן הביעור.

קעד. עיי' חזו"א (סי' י"ד ס"ק ד') דאין ליתנם לנכרים, והקשה מירושלמי (ריש פ"ו דפאה) דהיא הפקר לכל ואף לנכרים, ותי' דאף דהוא הפקר אף לנכרים, כיון שהפירות קדושים מוזהרים בני נח שלא לקפח ישראל ממצוותם, עיי"ש. וכן עיי' במש"כ הרידב"ז (במשמרת להבית בסו"ס פאת השולחן, עמ' כ"ב. בהערת הרידב"ז בשולי העמוד) דראוי להעמיד שומרים בפרדסי האתרוגים אף לאחר החג שלא יטלו מהם הנכרים [גם לצורך שלא יהיה להם זמן ביעור עיי"ש]. ומצוי שנותנים לעובדים הזרים שעובדים בפרדס ליטול לעצמם למאכלם

מהגידולים, ולכאז' צריך למונעם מכך. מיהו יל"ע כיון שהם עובדי הפרדס צריך ליתן להם לאכול מהיבול ככל פועל בשדה, ושאני מכל נכרי אחר. אך יש לידע שדרך עובדים אלו לקחת כמות מהיבול ולהחליף עם חבריהם העובדים בשדות אחרות ולקבל תמורתם גידולים שונים- ונראה שיש למונעם מכך כפי האפשר דזה אינו בכלל היתרם, ואפי' אם יצטרך לפצותם מעט בממון על כך, ודו"ק.

למעשה- כיון דהדרך שהם נוטלים רק מהפסולים- פירות אלו בין כך לא יגיעו למאכל ישראל, ונראה דאין לעכב מהם מליטלם, וכירושלמי הנ"ל דאין בזה קיפוח ישראל.

קעה. אף דדמי שביעית שרו לשימוש רק למאכל, מ"מ כתב בבית הרידב"ז (פרק ד' הל' י') דשרי לקנות אתרוג מהודר בדמי שביעית אף דשוויו לאכילה פחות מכך. וראיתו מתוס' סוכה (ל"ט. ד"ה יותר)

הופקר כדין

יב. יש להדר להקפיד ליטול אתרוג שהופקר כדין, יותר מאשר להקפיד על נקיות האתרוג קעי.

נעבד או נשמר באיסור

יג. פירות שנעבדו או נשמרו בשביעית באיסור, נחלקו הפוסקים אם מותר לקנות או להשתמש בפירות קעי. ומ"מ באתרוגים ניתן להקל יותר משאר פירות ויוצאים בו ידי חובה קעה, אך ראוי להחמיר אף

קעו. החזו"א הידר ליטול אתרוג שהופקר כדין, יותר מאשר אתרוג נקי (ספר מסורת האתרוג עמ' ש"ל).

קעז. נחלקו הרמב"ם והראב"ד (פרק ד' הל' ט"ו) בפירות שעבדו בהן בשביעית, אם אסורין משום נעבד, דעת הרמב"ם להיתר והראב"ד אוסר. ומנהג ירושלים להחמיר לאסור שמור ונעבד. אמנם החזו"א סתר את עצמו בכמה מקומות, וכנראה דעתו להקל בזה בשעת הדחק [עיי' דרך אמונה (פ"ד בציון ההלכה ס"ק קפ"ז) דכתב דלמעשה הקיל מרן בנעבד וכו' אבל לעצמו החמיר גם במשומר, וכ"ש בנעבד]. ועיי' משפטי ארץ (פרק י"ט הל' י"ג-ד') שהאריך בהבאת דעות הראשונים והפוסקים בדבר.

קעה. כ"כ החזו"א (סי' י' ס"ק ו' ד"ה ואתרוגין) שמותר ליקח אתרוג שנעבד ונשמר בשמיטה. וכ"כ בדרך אמונה (פרק ה' ס"ק צ"א) בשמו [חזו"א סי' כ"א ס"ק י"ח].

דכתבו להוכיח מהגמ' שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון ג' סעודות, דאתרוג הוא יותר ממזון ג' סעודות, והק' תוס' מגמ' מעילה (כ"א). דקנה אתרוג בפרוטה, ותי' דהתם באתרוג פסול לאכילה והכא באתרוג כשר והדר לברכה דמיו יקרים- וא"כ כשם דכל מה שמשלם על אתרוג כזה חשיב דמי שביעית, ה"ה כל מה שמשלם על אתרוג כזה בדמי שביעית חשיב כלאכילה, עיי"ש [והביאו בחוט שני (עמ' שט"ו)].

ואף דבתוספתא (פרק ד' הל' ו') ובירושלמי (דמאי פרק ג' הל' א') איתא דאין פוסקין מהן צדקה לעניים בבית הכנסת. וכתב במנחת ביכורים על התוספתא דהיינו לצדקה אחרת שאינה לעניים לאכילה- הרי דאין ליקח לשום מצוה שאינה לאכילה מפירות שביעית או מדמיהם. יש לחלק דאתרוג שרי לקנות מהם ולא חשיב מצוה דעצם האתרוג עומד לאכילה [חוט שני (עמ' של"ג בשער הציון אות קס"ב)].

בהם קעט, ואף שלא להביאם לקטן ליטלם קפ, ומ"מ ל"ח מהודרים קפא. ואם עבד בהם ואח"כ חזר בו והפקירם כראוי למשך זמן, יתכן דחזרו להכשרם לכו"ע קפב. כמו"כ אם נעבד במלאכה שאינה משפיעה ישירות על הפרי אין לאסור קפג.

להוציא לחו"ל

יד. אסור להוציא פירות שביעית לחו"ל קפד, ואף אם דעתו לאוכלם קודם

קעט. כן הורה הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש עמ' ל'), וכן הגר"ח קנייבסקי (במכתבים כת"י, שיח אמונה הע' 432) שכן נהג החזו"א לעצמו. וכן עיי' במשפטי ארץ שם (הע' 24,27) דהעלה שהחזו"א התיר באתרוגים רק בצירוף היתר מכירה שנעשה בהם, וממילא ל"מ להתיר בכל האתרוגים. ועיי' בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג, אות י"ג) דהעלה דלאוסרים באכילה, נפסל אף לנטילה, ולכן אין להקל. וכן דעת הגר"צ אבא שאול (אור לציון פרק א' תשובה י"ח), והוסיף דאסור מן הדין לקנותם מאלו שעשו בהם מלאכות האסורות, משום שהוא מסייע בזה בידי עוברי עבירה.

וכשיש ספק אם הועילה המלאכה לאתרוג, דעת הגר"ש אלישיב (ישא יוסף ס' קי"א) והגר"ש וואזנר (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות כ"ג) שמותר ליטול אותם לברכה.

קפ. כן הורה הגר"ח קנייבסקי (גיבורי כח עמ' 451).

קפא. כ"כ בספר הלכות שביעית (לגר"ב

זילבר, סוף הספר) שם הביא רשימה ארוכה של ראשונים דלדבריהם אתרוג משומר פסול, וממילא אין היתר למכרו כאתרוג מהודר, עיי"ש.

קפב. עיי' בחזו"א (סי' י' ס"ק ח') דכל שהמשיך לגדול בטל האיסור בגידולי היתר. ועיי' בשיעורי שביעית (לגר"צ ובר פרק ט"ו בסופו) דהביא להתיר מחמת כן אתרוגי שישית שנעבדו בתחילת שביעית וחזר בו והפקירם. ולכא"ו אף באתרוגי שביעית ניתן להתיר כן. מיהו סיים שם דלכתחילה נכון ליטול לא נעבד כלל, ורק בדיעבד ניתן לסמוך ע"ז, עיי"ש.

קפג. כן הורה הגר"נ קרליץ (עמודי ארץ פ"ח הע' 40) וכגון נטילת הקוצים בעץ האתרוג.

קפד. מתני' (פרק ו' משנה ה'). וברמב"ם (פרק ה' הל' י"ג). ובתו"כ (בהר פ"א) מקור האיסור מדכתיב "בארצך תהיה כל תבואתה לאכול", וביאר החזו"א (סי' י"ג

הביעור קפה, ואפי' פירות בודדים בלבד יתכן דבכלל האיסור קפי. גם אתרוגים בכלל האיסור קפי, ומ"מ יש שהתירו להוציא אתרוגים מא"י לחו"ל שלא נשמרו קפה, במקום חשש ביטול מצות ד' מינים קפט, ואף

ס"ק ג') שהוא מדרבנן וקרא אסמכתא. ונחלקו אי טעם האיסור משום חשש שלא יבערו אותם (ר"ש שם), או משום חשש שלא ינהגו בהם קדושת שביעית (ר"ש משאנץ על תורת כהנים א', י"ט).

קפה. חזו"א שם (ס"ק ג').

קפז. עיי' חזו"א (סי' י"ג ס"ק ד'). וכן בסדר השביעית לר"ז שפירא (אות ד') בשם החזו"א התיר רק מה שצריך צידה לדרך-הרי דמה שלוקח במטרה להותיר לשימוש בחו"ל גם הוא בכלל האיסור.

קפו. חזו"א (סי' י' ס"ק ו').

קפח. דוקא שלא נשמרו, אך אם נשמרו עדיף ליטול אתרוג המצוי בחו"ל בחזקת שאינו מורכב, אף שאתרוגי א"י בחזקה טובה יותר [דגם חזקתם אינה מוחלטת] (אורחות רבינו מהר"י חדשה ח"ג עמ' רע"ג).

קפט. כ"כ הרידב"ז (בית ישראל על פאת השולחן סי' ה' ס"ק י"ח), וכן התירו רוב ככל רבני ירושלים. ומאידך הרבה מרבני חו"ל ובכללם האדמו"ר מסטמאר התנגדו ואף פרסמו שאין לקנות בחו"ל מאתרוגי א"י [עיי' דבר השמיטה (פיליפ עמ' ל"ז ועמ' ק"ד)].

וכ"כ החזו"א במכתבו המובא בספר

ארבעת המינים, וכן במכתבי החזו"א המובאים בסוף ספר דרך אמונה (מכתב כ"ב). וחשש הביטול שהזכיר הוא משום היותו בלתי מורכב, אך הזהיר שלא יקח מן העושה סחורה, ושינהגו קדושת שביעית. גם הנצי"ב הקפיד לקבל אתרוג מא"י אף בשנת שמיטה. אך הגר"ח חתנו הסתפק בדינו אם כשר לברכה. [ונידוע המעשה שהגר"ח השתמט בשנת השמיטה מלבוא לבית הנצי"ב לברך על האתרוג, ובאמצע ליל יו"ט שלח שליח לקרוא לגר"ח לביתו להראותו ראייה לשיטתו שניתן לברך על האתרוג. לבקשת הגר"ח לברך תחילה ברכת התורה, פרץ הנצי"ב בכבי ואמר "אתה שמצפים ממך להיות לאחד מגדולי ישראל, בשעה ארבע בבוקר עוד עומד קודם ברכת התורה?"]. ובמכתב כת"י של מרן הגר"ז כותב שהגר"ח קיבל מא"י אתרוג בשביעית מהגאון רבי יעקב אורנשטיין, והוא היה מקורב להגר"י"ל דסקין, ומסתברא שהתיר הדבר לשלוח אתרוג אחד לחו"ל.

ועיי' בכרם ציון (עמ' שס"ו בשם הגר"ש יודלביץ) שצירף להתיר ע"י שליחים נכרים גם משום אמירה לעכו"ם שבות, באיסור דרבנן של הוצאה במקום מצוה.

אין צריך ליטול מינים של אחר כדי להימנע מהצורך להוציאם קצ, ויאכלם מיד אחר החג קצא.

טו. גבולות ארץ ישראל לענין הוצאה לחו"ל, תלויים בנידון גבולות א"י לענין איזה מקומות גידול נחשבים לפירות א"י קצב – וכל שאינו בכללם או שהוא בכלל ספקם, אין להוציא לשם מפירות שביעית קצג.

טז. מי שהוציא אתרוגים שלא כדין, א"צ להחזירם לארץ ישראל, גם אין הפירות נאסרים ואף יוצאים בהם ידי חובת נטילה, ומ"מ לא יעבירם ממקום למקום קצד, ויאכלם מיד אחר החג וכו"ל. מיהו לענין אתרוגי

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן ק"ח) דן לאסור מדין הגמ' (ב"ב צ"ו, ונפסק בשו"ע חו"מ סי' רל"א) דאין מוציאין פירות מארץ ישראל לחו"ל דברים שיש בהם חיי נפש – אם אסור בשביל זה ליקח אתרוג מארץ ישראל שע"ז גורם להוציא משם. והשיב דכיון דטעם האיסור משום ששיגו בא"י מאכל בזול ולא יתייקרו מחמת חיסרון, כיום שיש די והותר ליושבי א"י ואף נוטעים במיוחד בשביל לייצא לחו"ל לא שייך גזרתם, עיי"ש.

ולמעשה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק י' אות ה'-ר) הורה דמי שאין פרנסתו תלויה בזה אין נכון להתעסק בזה. ואם אין אפשרות להשיג בחו"ל יכול להוציא לחו"ל לקרוביו וידאג להחזירם לא"י לפני מועד הביעור, לקיים בהם מצות ביעור בא"י.

ולענין הוצאה לחו"ל ע"י אוצר בי"ד עיי' להלן בפרק ט'.

קצ. הגר"ח קנייבסקי בספר שיח השמיטה (פרק ט' הע' כ"ב).

קצא. עיי' אורחות רבינו (ח"ג עמ' של"א-ב).

קצב. המבוארים לעיל בפרק א' תחת הכותרת "גבולות א"י".

קצג. ספר דבר השמיטה (לגר"צ ובר סוף פרק י"ט). ומצוי הוא מאוד לשלוח אתרוגים לערי הפריפריה הסמוכים לגבולות א"י סביב.

קצד. חזו"א (סי' י' ס"ק ו' ד"ה ואם). דרך אמונה (פרק ה' ס"ק ט"ו). ועיי' באגר"מ (או"ח ח"ה סי' מ"ב) דכתב דלהרמב"ם (פ"ה הי"ג) שפוסק דאין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, מ"מ לא אסרום באכילה מחמת שעברו על איסור כשהוציאום דהא לא כתבו את זה, וגם הראב"ד לא השיג לכתוב שאם הוציא

אסורין באכילה משמע שחזר בו מפירושו בביאורו על תורת כהנים (בהר פר' א' פרק א' דרך אמונה (פרק ה' ס"ק ט"ו). ועיי' באגר"מ (או"ח ח"ה סי' מ"ב) דכתב דלהרמב"ם (פ"ה הי"ג) שפוסק דאין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, מ"מ לא אסרום באכילה מחמת שעברו על איסור כשהוציאום דהא לא כתבו את זה, וגם הראב"ד לא השיג לכתוב שאם הוציא אסורין באכילה משמע שחזר בו מפירושו בביאורו על תורת כהנים (בהר פר' א' פרק א' דרך אמונה (פרק ה' ס"ק ט"ו). ועיי' באגר"מ (או"ח ח"ה סי' מ"ב) דכתב דלהרמב"ם (פ"ה הי"ג) שפוסק דאין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, מ"מ לא אסרום באכילה מחמת שעברו על איסור כשהוציאום דהא לא כתבו את זה, וגם הראב"ד לא השיג לכתוב שאם הוציא

היתר מכירה שיצאו לחו"ל, עיי' הערה קצה.

היתר מכירה

יז. מותר לקנות אתרוג שנעבד על פי היתר מכירה קצ, שבכה"ג לא גזרו

מחשש פיקוח נפש, דבר שנדחה ע"י רבני א"י שהכחישו שאין המציאות כן. ההיתר היה ע"י שימכרו לחלוטין את השדות לגויים, שיעשו בהם כרצונם ולעצמם. בשמיטה תרנ"ו הוצע [ע"י אב"ד יפו] למכור את האילנות לגוי לעקירה, המטרה היתה להתיר סחורה בפירות. בשמיטה תר"ע הוצע [ע"י הראי"ה קוק] היתר מכירה כללי כיון שהכל שייך למלכות, להתיר כל המלאכות דרבנן, וכדי שלא יקראו העובדים רשעים ועבריינים. רבנים רבים מאוד התנגדו לדבר ובכללם החזו"א.

באותה שמיטה [שנת תר"ע] הוקם גם לראשונה אוצר בי"ד [בשדות בהם נעשה גם היתר מכירה], ע"י גדולי רבני הדור בא"י ובחו"ל. אחר שהגיע החזו"א לא"י ייסד את אוצר בי"ד בפני עצמו אף ללא כל היתר נוסף.

ההיתר מתבסס על ההכרעה דשביעית בזה"ז דרבנן, ודעת סה"ת דקדושת הארץ בטלה, ודעת הב"י דיש קנין לגוי להפקיע בא"י. מאידך יש שחשו בו משום לא תחנם, והערמה, גם יסוד ההיתר היה רק לשעת הדחק וחשש חורבן הישוב כדברי מיסדיו [הגרשז"א אמר

ה"ט) דאסורין באכילה בחו"ל מאיזה גזירה [כדי שלא יתחלפו בפירות חוצה לארץ ונמצאו פירות שביעית יוצאים לחולין], ואף אם לא חזר בו הוא רק דעת יחיד, והוא גם לשיטתו רק באיסור דרבנן שודאי יש להורות ככל הראשונים שלא נאסר לאכילה אף בחו"ל. ואף להראב"ד בתו"כ כיון שבעצם הוא היתר לאכילה שיכול להחזירם לארץ ולאוכלו שם אין להחשיבו לאין בו היתר אכילה.

קצה. לאגר"מ (או"ח ח"ה סי' מ"ב) שרי באכילה, ולמשנה הלכות (חלק י"ב סי' רמ"ז) כיון דיש המפקקים על ההיתר מכירה אין ליטול בחו"ל בברכה.

קצו. היתר מכירה מהו – בראשית ההתישבות היהודית החדשה בא"י, איסורי השמיטה היו זרים עד כה לשבים מהגלות, ולא ידעו כיצד יוכלו להתקיים בקיומם. המשכילים נלחמו להתיר, והרבנים נלחמו לאסור, עיקר המאבק היה נעוץ בכך שידעו שבכל החלטה יהיה נתון גורל השמיטה בא"י לעתיד.

בשמיטה תרמ"ט היו מרבני חו"ל שרצו למצוא פתח להתיר עבודות

משום זיקת שביעית קצו. ולענין נטילתם כשיצאו לחו"ל עיי' בדיון הקודם.

מושט ועומד

בתורת כהנים "שבת לה'", כשם שנאמר בשבת בראשית "שבת לה'" כך נאמר בשביעית "שבת לה'". דכמו דקדושת שבת חלוקה מקדושת יום טוב, כן חלוקה קדושת שביעית מקדושת יובל, דכל מה שנוהג בשביעית נהוג ביובל, רק דיובל תליא אם לא תקעו או לא שלחו עבדים לחירות או לא החזירו קרקעות, אז מותר בחריש והזריעה ואינו יובל כלל, וכן פסק רמב"ם להלכה. לא כן שמיטה היא קדושה בעצמותה ואפקעתא דמלכא הוה, ואינו תלוי בקדושת ישראל, לכן גבי שביעית קאמר "שבת לה'". ואף אם לא ספרו מגין השנים, ולא השמיטו, וגדרו שדותם באבנים, בכל זאת הוא הפקר ופטור ממועשר (משך חכמה ויקרא כ"ה, ב').

שהחשש קיים גם כיום אם לא ישווקו לחו"ל, שילקח שוק זה ע"י אחרים] (עפ"י הספר מה נאכל בשנה השביעית).

וכתב הגר"ח קנייבסקי (גבורי כח עמ' 458) דאף מותר ללקוט משדה של היתר מכירה דהוא הפקר גמור [מלבד חשש קצו. כ"כ בשם החזו"א בספר נתיב השמיטה (עמ' ס"ט)].

פרק ז'

שימוש והפסד באתרוגים

על הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" - דרשו חז"ל (פסחים נ"ב:) לאכלה ולא להפסד. וכבר כתבו תוס' (סוכה ל"ט. ד"ה שאין) דאין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית.

הלכות שימוש והפסד באתרוגים מצויים הן בהשגתם קודם החג, הן בנטילתם בחג, והן בשימוש בהם וכילויים לאחר החג.

קילקול ואיבוד

א. אף שאסור לאבד פירות שביעית בידיים, או להשליכם למקום שנמאסים שם, ואפי' ברור לו שלא יאכלו קצת, מ"מ אין מצוה לאוכלם כדי שלא יהיו נרקבים והולכים מאליהם קצט.

פירות מיוחדים או פסולים

ב. הלכך מי שברשותו אתרוגים שאין לו צורך בהם, וכן מגדלי האתרוגים שנותרים להם פירות רבים מאוד לאחר המיון, שאינם ראויים לשיווק למצוה מחמת פסול או כיעור, כיון שאין לאף אחד חפץ בהם אף לא למאכל - אף שאין להם להשליכם במקום שנפסדים

קצת. חזו"א (סי' י"ד ס"ק י'). שהוסיף מ"ע ג' "והיתה שבת הארץ לכם

לאכלה" - דהיינו לאו הבא מכלל עשה לא

קצט. כ"כ החזו"א (סי' י"ד ס"ק י'), וביאר לשחורה או הפסד, אך אין מצוה שם ג"כ את דברי הרמב"ן (סה"מ באכילתם.

[או לתתם לנכרים], מ"מ אין להם כל צורך לטרוח לחלק מהם למאכל, ויכולים להניחם כמות שהם עד שירקבו, אך לא יניחום במקום שהשמש מכה עליהם.

נטילת אתרוג שביעית

ג. כמו כן לענין נטילת אתרוג, אף שהשימוש בו מקלקלו וממאיסו במישימוש הידיים^{רא} והיה מקום לאסור ליטול אתרוג של שביעית- מכל מקום לא נאסרה נטילתו^{רב}, ואפילו

ר. ויכולים להניחם במקום שסוף חמה לבא, וכבערה להלן לענין תליה בסוכה.

רא. דבגמ' (סוכה ל"ה:) איתא דאתרוג של תרומה לחד מ"ד טעם איסור נטילתו מפני שמפסידה. וביאר רש"י דקליפתה החיצונה נמאסת במישימוש הידיים. וממילא הקשו איך שרי ליטול אתרוג של שביעית, הא מפסידה כמו"כ.

רב. הרבה תירוצים נאמרו בדבר, ונביא חלקם-

שימוש למצוה אינו נחשב הפסד, דאינו דרך הפסד כי אם דרך מצוה (רי"י דיסקין בספר הלכות שביעית טוקצינסקי פרק ו' הע' י"ג. וכן בספר ציץ הקודש ח"א סי' י"ד אות ג') [ואפי' למצוה דרבנן].

הפרי עצמו ראוי לאכילה, ומפסיד רק את הקליפה ולענין שביעית ל"ח הפסד (תורה תמימה ויקרא כ"ה, ה' הע' כ"א. וכן בספרו מקור ברוך ח"ד פרק ל"ח אות ט' הע' א' בשם הבית הלוי) [הגר"ב אפשטיין התאכסן עם מרן

לקטנים^{רי}. מיהו יזהר בנטילתו שלא לשפשפו ולהפסידו^{יד}, וכ"ש שמישימוש ושיפשוף בידיים להדיא הוא בכלל האיסור^{יד}.

קילוף בלעטלאך

ד. לענין קילוף בלעטלאך באתרוג להנאותו לנטילה- עיין לעיל בפרק ה'.

לאחר החג

ה. כמו"כ לאחר החג כל שאין לו צורך באתרוגים לשומרם לאוכלם או

במקום דא"א לא גזרו (חשק שלמה סוכה פ"ג מ"א) [ומהני רק ליושבי א"י].

עשה דנטילה דוחה ל"ת [לאו הבא מכלל עשה] (אהל משה בספר כרם ציון ח"א סי' כ"ג). נוטלו כדרכו ואם יפסד הוי גרמא ומותר (ירב"ז פרק ה' הל' א').

כיון דעיקרו ניטע למצוה הלכך הרי כאילו ניטע עיקרו לדעת איבוד קליפתו ולכך אין איסור באיבודה (ספר כרם ציון, הר צבי סי' ט"ז בסופו).

אין נפסד בכל מישימוש אלא רק במישימוש מרובה ולגבי תרומה חשו לאסור מליטלו כיון דאפשר באחר משא"כ לגבי שביעית דכל פירות א"י פירות שביעית [ולהביא מחו"ל לכל ישראל א"א להביא, גם בזמן הבית לא היו ישראל בחו"ל] א"א, אך צריך ליזהר לא למשמש הרבה בהם (דרך אמונה פרק ה' הל' ח' בבאור ההלכה ד"ה ואין).

בשביעית בלא"ה יד הכל ממשמשין בהם במחורב שהרי הוא הפקר וכגמ' ר"ה (ט"ו). א"כ אין הפסד יותר במה שנוטלו

למצוה (דרך אמונה שם). [ועיי"ע בספר משנת יוסף (חלק ד' פרק י"ז) בארוכה בביאור סברות הפסד בגרמא בשביעית]. מיהו על ביאור האחרון יש להקשות דברש"י שם בר"ה מבואר שיד הכל ממשמשין היינו באילן לא בפירות. וי"ל דאיירי לענין הנזק לבעלים, אך גם הפירות עצמם ניזוקים כיון שלא קוטף כל פרי שהרי לא רוצה למנוע מעצמו היתר לקטוף פירות אחרים מהודרים יותר ובודקו היטב קודם שקוטף.

רג. אף דלביאור הא' בדרך אמונה היה מקום למונעם.

רד. דרך אמונה שם. ולכך בנטילתו לא ידחוק או ישפושף את האתרוג ע"ג הקושישקל, גם יאחזנו בראשי אצבעותיו ולא בתוך כף ידו, כמו"כ שטיפה מיד אחר הנטילה מונע הפסד מחמת שיפשוף הנטילה.

רה. כ"כ הירידב"ז שם.

לרוקחם, אין לו כל מצוה לאוכלם שלא יגיעו לידי הפסד, ויניחם כן עד שירקבו. ולענין אתרוגי אוצר בי"ד לאחר החג, עיי' להלן בפרק ט'.

הנחתם במקום שיזרקום

ז. אף דאין חיוב שמירה על פירות שביעית, מ"מ צריך למנוע את השלכתם לאיבוד ע"י פועלים נכרים. הלכך אף במקום שעובדי הניקיון הם נכרים בלבד, אין להשאיר אתרוגים אחר החג [אף במקום שאינו נפסד מעצמו כגון בשמש], והם ישליכום בעת שינקו את המקום י"ח.

איזה קילקול בעי באתרוג

ז. אף שאסור להשליך את האתרוג לאיבוד עד שמתקלקל ונפסד, מ"מ סגי בנפסל לאכילת אדם להתיר להשליכו.ט.

תליה בסוכה

ח. אף שאסור להשתמש בפירות שביעית להנאה המכלה אותם [אא"כ הנאתו וביעורו שוה כאכילה], מ"מ שרי להשתמש בהם הנאה

רו. וא"צ להוציאם מהאריזה והשקית למניעת ריקבונם מלחות, או להכניסם אליהם למניעת יבשות. ויכול להשאירם כפי שיחפז, ואף דאסור להניחם להדיא בשמש לזרז ריקבונם (עיי' משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ז' אות נ"ו).

רז. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש ח"ב פרק ז' אות מ"ג). ואף דהתיר (שם אות מ"ז-מ"ח) לענין מסעדה וחדר אוכל בישיבה ואף לא הצריך רי. עיי' גמ' סוכה (מ').

משמחי לב

שאין בה כילוי, הלכך שרי לתלות אתרוגים בסוכה כנהוג.י. מיהו אם השמש מזיקתם אין לתלותם י"ג.

אכילתו

ט. מותר לבשל פירות שביעית שהדרך לאוכלם כן, ומאידך אסור לאכול חיים פירות שהדרך לאוכלם מבושלים י"ד. הלכך לענין אתרוגים כיון שהדרך כיום לאוכלם רק מבושלים ולא חיים, אסור לאוכלם חיים [מלבד זנים מסויימים שהדרך לאוכלם כן] רטו.

מדיקה

י. משום כך מותר לבשלו לאחר החג לעשות ממנו מדיקה כנהוג רט"ז. מיהו יזהר מאוד לקלפו היטב [הקליפה הירוקה], אף דהקליפה ראויה

ריא. קהלות יעקב שביעית (סי' ו', י"ט). (עמ' רל"ב, רל"ד) ובדרך אמונה (פרק ה' הל' ה') בבאור ההלכה ד"ה אין מחייבין) להתיר בסוף חמה לבא.

ריד. מתני' (פרק ח' משנה ב'), ורמב"ם (פרק ה' הל' ג').

רטו. יל"ע כיום שאין הרגילות לאכול אתרוגים, גם אין אתרוגים בשלים מצויים כלל- אי שרי לאוכלם חיים ואפי' בהיותם בשלים, דשמא ל"ח דרך לאוכלם כן דהבשלים אינם מצויים כלל.

רטז. חזו"א (סי' כ"ה ס"ק ל"ב) דפירות שרגילים להכין מהם ריבה מותר לבשלם ולהכין מהם. וכ"ה בדרך אמונה (פרק ה' ס"ק י"ב) בשמו. וכן באורחות רבינו (מהר"י חרשה ח"ג עמ' רע"ב).

ריב. יש שדנו לאסור משום דהוקצה עיי' למצותו וממעט בזה זמן אכילתו, אך עיי' במשפטי ארץ (פרק כ"ד הע' 2) בשם הגרי"ש להתיר, וביאר טעמו דבאיסור לזמן ויחזור אח"כ להתירו ל"ח מיעוט זמן אכילה.

ריג. נחלקו האחרונים באיסור גרם הפסד בפירות שביעית- עיי' ברידב"ז (סי' ה' ס"ק א') דהתיר, ובמשמרת להבית שם לאסור. ועיי' משנת יוסף (חלק ד' סי' י"ז) בארוכה בענין זה מצד שהשמש מצמקת הפרי וממילא נפסד חלק מהמאכל. מיהו גם בזה אם שם אותם במקום שסוף חמה לבא יש מתירים, עיי"ש. וכ"פ בחוט שני

ארבעת המינים בשביעית

למאכל, מ"מ מצויים בה חרקים יי, ולכך נראה דאין איסור בהפסדה ממאכל [וישליכה לפח שמיטה של שיירי המאכלים].

קדושת מי בישולו

יא. לצורך אכילת האתרוג מקובל לבשלו במים מספר פעמים, להפיג מרירותו. למים אלו אין קדושה ומותר להשליכם יי.

אתרוג מר

יב. כמו"כ אם נמצא האתרוג מר מידי לאכילה- אינו קדוש ומותר להשליכו יי.

קדושת קליפתו וגרעיניו

יג. גרעיני האתרוג אינם קדושים בקדושת שביעית יי. אך קליפת האתרוג קדושה יי, ואסור להשליכה כל עוד ראויה למאכל אדם יי.

ריז. החרקים הינם קטנים ביותר ושקופים אך ניראים לעין בעיון, ואינם יורדים בשטיפה או שיפשוף כיון שקליפת האתרוג מלאה בליטות ושקיעות.

ריח. כ"כ בחוט שני (עמ' רנ"ד) ומשום דמסתמא אינו ראוי אפי' לבהמה.

ריט. כ"כ בחוט שני שם.

רכ. כ"כ בחוט שני (עמ' רצ"ז) בשם תוספתא (פרק י' דתרומות. ועפ"י פירוש הרדב"ז) ומשום דהגרעינים מרים ואינם ראויים למאכל. וכן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ז' אות נ"ג) דבזמנינו אין קדושת שביעית בגרעינים דאינם מאכל לאדם או בהמה.

משמחי לב

ליקד

יד. מותר להשרות קליפות אתרוג באלכוהול לעשות ממנו ליקר, ויכול אח"כ להשליך את הקליפות יי.

נטיעת גרעיניו

טז. אף דאין ליטוע גרעיני פירות שביעית באדמה אף לאחר שנת השביעית יי, מ"מ ליטוע גרעיני אתרוג שרי יי. מיהו לא יפתח את

רכג. יש בזה כמה שאלות- דרך אכילה, קילוף פרי, הפרי הנותר, איבוד הקליפה, השלכתה.

דרך אכילה- נראה דהוי דרך כמרקחת הנ"ל.

קילוף פרי - אתרוג מבושל דרכו לאוכלו לריבה כולל קליפתו שמאבדת מרירותה אחר הרבה בישולים. ואף דנחלקו אי שרי לקלוף פרי שאין דרך לקלפו, בשביל לאכול את הפרי נעיי' דרך אמונה פרק ה' ס"ק י"ג ובציון ההלכה ס"ק כ"ה, מח' חזו"א והגרי"ש א], מ"מ כאן שמקלף בשביל להשתמש בקליפה נראה דשרי לכו"ע, וכ"ש אם לוקח עימו מעט מהבשר הלבן דבזה לא פליגי עיי"ש.

וכנ"ל פרי"ז דלעשות הליקר הוא דרך, ולהשליך הקליפות אח"כ שרי דכבר אינם ראויים לאדם נואף שיש בהם מעט בשר לבן דבוק, גם הוא אינו ראוי כבר למאכל.

רכד. חזו"א (סי' ט' ס"ק ד').

רכה. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ז' אות נ"ג) ומשום דבזמנינו אין קדושת שביעית בגרעינים דאינם מאכל לאדם או בהמה, וגם משום דקדושת שביעית יש רק

הפרי הנותר - הוי כחותך פרי לאכול חציו דשרי [משפטי ארץ (פרק כ"א הע' 18) בשם הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ].

איבוד הקליפה - לכאור' הוי דרך השימוש בה.

השלכתה- אף דיש בקליפה קדו"ש

ארבעת המינים בשביעית

שלא יארע לה או לוולדה שום צער או נזק בלידה ילד. אף הנוהגת כן ונוגסת הפיטם ומשליכתו- שרי ילד.

הדחה

ב. הרחת אתרוג שרי, ומשום דאינה הנאה המפסדת, ובלבד שלא יסרטנו לכך ילד. מיהו מהרחת בחג עצמו אף בשאר שנים ראוי להימנע ילד.

תרומה מאתרוגי שישית

כא. המפריש בשביעית תרומה מאתרוגי שישית, לא יקברנה באדמה

לה הנאה מאכילתו- ולכאור' היינו אכילה ממש, והרי כתב שם החיים וברכה דמנהג זה יסודתו בהררי קודש ומקדש דנא. וכן הורה הגר"ש אלישיב (שם בהע' ק"ח) דאין לנוגסו בהושע"ר לכאור' כיון דאוכלתו ומשום איסור הנאה.

רלד. דרך אמונה (פר' ד' הל' י"ט בה"ל ד"ה הוורד).

רלה. אף דאתרוג עיקר שימוש אינו להרחת אלא למאכל, ולא נאסר להריח בו מחמת שהוקצה למצוותו אלא רק לאוכלו (גמ' ל"ז, וכ"פ השו"ע סי' תרנ"ג סעי' א') [יל"ע אי היום השתנה מהותו דאין עיקרו למאכל]. מיהו כיון דנחלקו אם מברכים על הרחת האתרוג העומד למצוה (מרדכי סי' תשנ"א), יש להימנע מלהריח בו (הגה' סמ"ק סי' קצ"ג אות י"א) בין בשעת מצוותו (שו"ע סי' תרנ"ג סעי' א'. ומג"א ריש הסימן) ובין שלא בשעת מצוותו (ט"ז סי' תרנ"ג ס"ק א'. ומשנ"ב ס"ק ג').

רלב. כ"כ בספר נזיר שמשון בשם כת"י, והובא בלשונו בחיים וברכה (אות רכ"ח).

רלג. דהפיטם לא חשיב פרי דאינו מיועד לאכילה (משנת הגר"ש שביעית ח"ב פרק ז' אות ל"א). ובפשטות משמע דשרי אף להשליכו, דאפי' קליפה לא חשיב- מיהו יתכן לומר דחשיב קליפה, ולנוגסו אין איסור דהוי רק גרם הפסד דשרי במקום שאין עומד לאכילה, ואילו להשליכו שרי רק בתוך עטיפה, וכדבריו לעיל תחת הכותרת "קדושת קליפתו וגרעיניו", לענין השלכת קליפות.

מיהו אף שהמנהג הוא לנוגס בפיטם ולהשליכו, וכן הגר"ח קנייבסקי (תורת המועדים סי' תרס"ד ס"ק י"ג אות ה') התיר אף בהושע"ר כיון דרק נושכות וזורקות ואינם נהנות ממנו- מ"מ לשון הנזיר שמשון בנוסח התפילה שם להדיא שיש

האתרוג רק לצורך כך, דמפסידו יי.

עוקץ האתרוג

טז. כיון דכתבנו דשרי ליטול העוקץ יחד עם הפרי, הלכך יש לדון אם יש בו נמי קדושת שביעית יי.

להבדלה

יז. אין לתקוע ציפורן באתרוג להרחת בהבדלה, ואפי' אם אין האתרוג נפסד בכך יי.

רפואה וסגולה

יח. אין להשתמש בפירות שביעית לצורך רפואה יי. מיהו הרבה סגולות מיוחסות לאתרוגים שברכו עליהם בחג, לאוכלם חיים או כמרקחת יל- ואין לאסור בזה דדרך אכילה היא יל.

יט. ומנהג נשים מעוברות לנשוך את פיטם האתרוג שניטל בחג, כסגולה

רכט. גמ' סוכה (מ'), ומשום "לאכלה" ולא למלוגמא. רמב"ם (פרק ה' הל' י"ז-י"א).

רל. כתב האורחות חיים (סי' תרס"ד) בשם ספר יפה ללב לעשות מהאתרוג מרקחת עם סוכר, ליתן ממנו למקשה לילד שתאכל ממנו באותה שעה, והוא סגולה שתלד בריוח ולא בצער, ויצא הולד בר קיימא לחיים ולשלום (הובא באלף המגן שם).

רלא. עפ"י תוספתא (פרק ו' הל' ב') החושש בגרונו לא יערענו בשמן, אבל נתן שמן הרבה לתוך אניגרון וכולע וכו' עיי"ש.

בגרעינים האסורים משום תרומה, ואין גרעיני אתרוג בכללם [חזו"א סי' י"ג ס"ק י"א. ועפ"י רמב"ם פרק י"א מתרומות הל' י"א].

רכו. כ"כ באורחות רבינו (מהדר' חדשה ח"ג עמ' רס"ה). ולכאור' גם לשותלם שלמים באדמה אסור מטעם זה.

רכז. עיי' בספר תורת חיים וחסד (ארבעת המינים ענף ג') שדן בזה משום דעומד למצותו והנאתו וביעורו שוה.

רכח. כ"כ בחוט שני (עמ' רנ"ד) ומשום ד"לאכלה" אמר רחמנא, ולא לשימושים אחרים.

מחשש שיוציא אילן והוי נוטע, גם משום דנראה כעודר, אך יכול לקבור במקום שאינו יכול להצמיח כמקום הילוך בני אדם רל.

קדושת הארץ

כי הארץ תקנה קדושה בשנה השביעית, כאשר האדם קונה נפש יתירה ביום השבת וכו'. כי הנה בששת השנים ממך ומקרקעך היה הפרי שנתהווה, והיית אוסף תבואתה. אך שנת שבתון יהיה לארץ, והוא האמור כי הויה של שנת שבתון הוא רוח קדושה יהיה לה מעולם העליון, והיא המגדלת פירותיה באופן כי ברוח קדושה מהעולם העליון נתהוו וכו'. כי לכל ישראל יש חלק בקדושת העולם העליון של שבת הארץ, ולכך לכולם תהיה לאכלה (אלשיך תורת משה פר' בהר).

פרק ח'

זמן הביעור באתרוגים

בפסוק (ויקרא כ"ה, ז') "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" - דרשו חז"ל כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית (פסחים נ"ב:). והיינו דכל אחד ממיני פירות שביעית, כאשר כלה אותו מין מן השדה, חייב לבער פירות ממין זה הנמצאים אצלו בבית רל, וסגי שיפקירם. ואם לא ביערם נאסרו הפירות. באתרוגים דנו הפוסקים מתי הוא עת ביעורם.

חובת הביעור

א. חובת הביעור חלה על הפירות אפי' אם קנאם מאוצר בי"ד רל. אך פירות שהיו ברשות אוצר בי"ד בזמן הביעור וקנאם אח"כ רלט, וכן פירות המחוברים עדיין בשדה מופקרת וקטפם לאחר זמן הביעור רמ, אין עליהם חובת ביעור כלל.

פירות שמינית

ב. כמו"כ נחלקו אם כשיש כבר פירות שמינית על האילן הם מצילים מן הביעור, או שאינם מצילים ממנו רמא.

רלז. רמב"ם (פרק ד' הל' א'). פסק החזו"א (סי' י"א ס"ק ד' ד"ה אם וד"ה ומש"כ).

רלח. כ"כ הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה סי' נ"א אות י"ז). **רמ.** כ"כ החזו"א שם ד"ה אם.

רלט. כן כתב הרמב"ן (ויקרא כ"ה, ד') וכן **רמא.** לדעת החזו"א (סי' ט"ו ס"ק ג') אין

רלז. מתני' (שביעית פרק ג' משנה ג') לענין מוכיח עליו. וה"ה בזה התרומה מוכחת עושה אדם את זבלו אוצר, ובגמ' עליו [עיי' אורחות רבינו (מהדר') חדשה ח"ג (מו"ק ד'). דאינו נראה כעודר משום דזיבלו עמ' רס"ה-רס"ו].

מבושלים

ג. גם פירות שבישולם או ריקחם קודם זמן הביעור, חל עליהם חובת הביעור רמב.

אופן הביעור

ד. נהוג שהביעור הוא ע"י שמוציא מביתו ומפקיר בפני ג' אנשים רמב, כל מה שיש לו יותר משיעור מזון ג' סעודות לו ולבני ביתו רמב, ויכול לחזור ולזכות בהם, ואפי' רבים הם ואוכלם בקדושת שביעית ללא הגבלת זמן.

ספק בזמן הביעור

ה. בפירות שאין ידוע זמן הביעור יפקירם בכל יום בימים המסופקים ויחזור ויזכה בהם רמב, וי"א שיפקירם לכל משך זמן זה אך יכול להכניסם חזרה לביתו בינתיים בלי כוונה לזכות בהם רמב, ויאכלם כך בתורת מופקר.

הביעור באתרוגים

ו. אתרוגים מצויים על האילן במשך כל ימות השנה, הן מחמת שיש

מצילים, ולדעת הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה סי' נ"א אות ט"ו) מצילים. רמג. כ"כ החזו"א (סי' י"א ס"ק ז' ד"ה ומה שהכריע) וכדעת המהר"י קורקוס.

רמב. ולענין בישל אתרוגים למרקחת לזמן ממושך והתחיל לאכול מהם, עיי' משפטי ארץ (פרק כ"ה הע' 20) מה שדן שם לענין היתר תבשיל שהתחיל לאכול, ויל"ע אי ה"ה בזה, ותלוי בטעמים שהזכיר שם להיתר, עיי"ש. וברידב"ז המובא בהערה להלן בסמוך על ענין הביעור באתרוגים, נראה דלא היקל בזה. רמז. סדר השביעית לר"ז שפירא מהחזו"א. רמז. כ"כ החזו"א (סי' כ"ו סדר השביעית אות ה' ד"ה קנה). רמז. הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה סי' נ"א אות י"ח).

לו ארבע פריחות במשך השנה, והן מחמת יכולתו להישאר על האילן ולהמשיך לגדול זמן רב מאוד- ויל"ע אם יש לו זמן ביעור ומתי הוא, ועיי' הערה רמז.

רמז. בגמ' (ר"ה ט"ו). אתרוג בת שביעית שנכנסה לשמינית חייבת בביעור- משמע דשייך ביעור באתרוג. ומאידך בגמ' סוכה (ל"ה). דאתרוג דר באילנו משנה לשנה, ביאר רש"י (ד"ה ה"ק עד) דגדל באילנו שנים ושלוש שנים. וממילא אין שייך בו ביעור.

ותירץ בבית הרידב"ז (פאת השולחן סי' ח' הל' י"ג) דכיון דהכל ממשמשין ומלקטין אתרוגי הפקר מסתמא כלה באילנו עד חודש שבט. ועיי' במשמרת להבית (סוף הספר הנ"ל עמ' כ"ב) שהביא דהאידנא אין לאתרוג שעת ביעור, ובשם הגר"ש סלנט שחקר אצל היודעים ומצא שברוב השנים כלה בחודש שבט [וכ"ה בספר תורת רבי שמואל מסלנט (ח"א סי' נ"ח ס"ק ד')] בתשובתו לנצי"ב דזמן הביעור אינו שוה בכל שנה, ואם קר מאוד בחורף נופלים כל האתרוגים, ועפ"י רוב נושרים האתרוגים בחודשי טבת שבט]. ומיהו היקל שם בצירוף סברת הגאון מטישביין דאין קדושת שביעית באתרוג שניטע למצוה ולא לאכילה. והוסיף הרידב"ז בהע' שם על דברי המשמרת להבית דראוי להעמיד שומרים שלא יקחו נכרים מהאתרוגים לאחר החג, ובזה ירוויחו גם שמירת פירות שביעית שלא יהיו לנכרים,

וגם שלא יהיה מועד ביעור לאתרוגים, ועיי"כ לא יכשלו כלל הציבור הנוהגים לרקות האתרוגים ולאוכלם לאורך זמן. ויש אף שחששו לאוכלם מיד אחר החג מחשש שמא יסירו מיד את כל האתרוגים מהעצים [אורחות רבינו (מהדר) חדשה ח"ג עמ' רס"ז] גם כן נהג החזו"א. וכ"מ מהחזו"א שהתיר להוציא לחו"ל בתנאי שיאכלו מיד לאחר החג, משמע שסבר שיש זמן ביעור, וכ"כ הגר"ק בחוט שני (עמ' רפ"ג) דכיום אין האתרוגים נותרים על העץ זמן רב. וכן בשם המהרי"ל דיסקין (משנת יוסף ח"ג סי' ל"ד). מימיהם ועד כיום השתנה שהפרדסים מוגנים ברשתות, וניתן לראות אתרוגים אפי' בסוף החורף ותחילת הקיץ. גם כיום אחר חג הסוכות אין אף אחד מלקט אתרוגים כלל מההפקר. וכל מה שנותר מהאתרוגים שלא הגיעו לשיעורם קודם החג- בחלק מהפרדסים נקטף מיד אחר החג ע"י הבעלים שבאים לטפל בעצים ולשקמם ולטפל בבע"ח ולזמור, אך יש המהדרים לא לקטוף מהפירות [מחשש הפסד פירות שביעית, גם מחמת ריבוי כמות הקטיפה האסורה] עד למוצאי פסח של שנה שמינית, ואז באים וקוטפים כל האתרוגים הגדולים שנותרו על

אתרוגי שישיית שנקטפו בשביעית

ז. אתרוגים שחנטו בשישיית ונקטפו בשביעית, לכתחילה יש לבערם כדין ביעור אתרוגי שביעית, ובדיעבד אם לא ביערם לא עבר איסור רמח.

האילנות עוד משנת שביעית מלפני הפריחה החדשה [וכבר פריחה פריחת השמינית וממילא אין זמן ביעור לסוכרים דגידולי שמינית מבטלים אותה], ויש שאין קוטפים אותם כלל. ונצרך לבירור כמה מהפרדסנים נוהגים בכל אחד מהאפשרויות ולפי"ז ייקבע אם יש מועד ביעור כהיום, ואם יש- האם הוקדם למיד לאחר החג.

כל זאת מלבד פרדסים שטופלו באוצר ביי"ד שאי"צ לרדת אליהם אחר החג כי המטע מטופל. בעיה חמורה נוספת מחייבת לרדת לפרדסים מיד כשאפשר, והיא הימצאות סורים [ענפים חדשים צמודי קרקע] שבעץ צעיר אם לא יסולקו מיד יכולים לחבור לעץ ולא יהיה ניכר ופירותיהם ערלה, וכיון שבשמיטה אסור להסירם, חייבים להסירם מיד אחריה. בעצים הוותיקים אין בעיה גם לא לאחר שנה וחצי של שמיטה.

ואחר השמיטה תשע"ו פירסם המכון לחקר החקלאות עפ"י ההלכה דתחילת ספק ביעור באתרוגים הוא מא' שבט, ומא' אד"א זמן ודאי. וביום י"ד אד"א פירסמו הודעה שעדיין נמצאים

אתרוגים בפרדסים והזמן ודאי יהיה רק בסוף חודש ניסן. הרי שלא ניתן לצפות כאלו דברים מראש, גם הוברר שנמצאים פירות אף לאחר תחילת הפריחה של שמינית.

ונראה להציע שאם יהיו פרדסנים שיסכימו לא להוריד מהעץ את האתרוגים, תיפתר לחלוטין בעיית הביעור באתרוגים, ויוכלו מחמת כן אף להוציאם לחו"ל [לדעת הר"ש שזהו טעם האיסור להוציא לחו"ל, כמובא בהערה לעיל].

לחוששים שיש זמן ביעור לאתרוגים- יש לחוש לא לבשל דברים אחרים בסיר אחריו כל עוד הוא בן יומו [עיי' משנת יוסף ח"ד סוף סי' ו']. כמו"כ קטן שקנה לו אביו אתרוג, כיון שאינו יכול להפקירו יש יותר להקפיד לאוכלו [הערת הספר ויזרח אור עמ' רצ"ד בהערה].

רמח. כ"כ הגר"ח קנייבסקי (שיח השמיטה פ"ט הע' י"ט) שאף על זה נאמרה הוראת החזו"א לענין חנט בשישיית ונקטפו בשביעית.

פרק ט'

אוצר ביי"ד באתרוגים

בתוספתא (שביעית פרק ח' הל' א'-ב') בראשונה היו שלוחי ביי"ד יושבי על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותו ממנו ונותנין לו מהן מזון ג' סעודות, והשאר מכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים, שלוחי ביי"ד שוכרין פועלין ועודרין אותן [פי' לוקטין- מנחת ביכורים] ועושין אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים וכו', הגיע זמן זיתים וכו', ומחלקין מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו.

וכתב הרמב"ן (ויקרא כ"ה,ז') דכל זו התקנה והטורח של ביי"ד מפני חשד שלא יבואו לעכב או לעשות מהם סחורה. הרי לנו שבי"ד מתוקף תפקידם בהנהגת הציבור, דואגים שיוכלו הציבור לממש זכותם בפירות ההפקר בשביעית, ללא שיהיו כאלו שיעכבו או ילקטום לעצמם או יסחרו בהם. עם זאת לא מצינו שהותר לבי"ד כל עבודה שהיא בשדה מעבר למלאכות המותרות לכל אדם, רק מקטיף ואילך הותר וככל הנצרך לטיפול ואף עיבוד היבול הנקטף.

אף שאוצר ביי"ד קיים בכל סוגי הגידולים, מ"מ עיקר תועלתו בעשרות השנים האחרונות הוא בענין גידולי האתרוגים, ואף יש שהתירו להשתמש בו רק לענין האתרוגים- לכך נבאר מעט ענייניו והנוגע מהם למעשה לציבור.

כיון שאין הבי"ד בעלים מצד עצמו, אלא רק שליח הציבור ופועל מכוחו, גם אין כאן מכר וקניה כלל אלא אך השתתפות בהוצאות- הרחבנו מעט יותר בפרק זה בבירור זכות וחובת בית הדין ושליחיו מצד הדין וביחס לציבור.

גידולי שביעית

א. עם הגיע שנת השמיטה מוטל על בעלי השדות להפקיר את שדותיהם לכל אדם. מטרת הפקרת השדות בכדי שיהנו הציבור מגידוליה בעמידת השדות מופקרות לכל. אך כיון שאין מי שיש לו ענין לטפל בשדה גם במלאכות המותרות לצורכי הפירות כדי שיהיו גידולים ראויים. גם גידולים שכבר גדלים בשדה- טירחה רבה היא לבא לקוטפם כל אדם לעצמו, ואף המגיעים עלולים להזיק הן לשדה עצמה והן לגידוליה, כל דברים אלו מהווים הפסד ונזק אף לציבור הזכאי להנות מהגידולים.

כח בי"ד

ב. כחלק ממחויבות בי"ד לדאגה לצורכי הציבור, הותר להם למנות שליחים מטעמם לטפל בגידולי השדה המופקרת מתחילת הגידול ועד סופו במלאכות שהותרו לכל אדם, ואף בלא רשות בעליהם^{רמב"ם}. ויתירה מזו הותר להם לטפל בגידולים כרגיל מקטיף ואילך עדי הגיעם לשימוש הציבור הנאתם ותועלתם^י, אף שמלאכות אלו אסורים לכל. אך היתרים אלו מוגבלים לאופנים מסויימים וכדלהלן.

רמב"ם. טיפולים אלו מותרים לבעלי השדה ג"כ, אך אין להם כל ענין להשקיע בהם כיון שהגידולים הפקר. אך בי"ד שביכולתם לגבות הוצאותיהם מהנוטלים מחלוקת גידולים, ביכולתם לגבות אף הוצאות של כל הטיפולים שקדמו מתחילת הגידול.

ר"נ. הרווח מירידת בי"ד לשדה המבואר בתוספתא הוא לצורך הציבור, וברמב"ן לצורך קיום דיני הביעור [כן

היתר אוצר בי"ד

ג. גידולים אלו שגדלו בטיפול שליחי בי"ד ועפ"י הנחיותיהם, הינם באחריות בי"ד אצורים ומחולקים תחת ידם, והנעשה בהם הוא עפ"י החלטתם לתועלת הציבור, לכך נקראים בשם "אוצר בית דין". וכבר נהגו ישראל בדורות האחרונים להסתמך על היתר זה ועפ"י הוראת גדולי הדורות^{ינא}, ויש שפיקפקו בזה^{יב}.

רנא. יסוד היתר אוצר בי"ד מופיע בתוספתא, והרחיב הרמב"ן בביאורה וכמובא לעיל בהקדמה. מימות התנאים ועד לפני כמאה שנה לא ידוע על שימוש בסמכות בי"ד לכך. [נוע"י שו"ת הרשב"ש (סי' תנ"ח)]. לראשונה ידועה הסתמכות עליה ביבולי שנת השמיטה תר"ע, שם היו שני סוגי אוצר בי"ד- הא' עפ"י בי"ד של הראי"ה קוק [השמיטה הראשונה מעת הגיעו ארצה, שימש כאב"ד יפו, האוצר בי"ד התבטא רק בחתימת מסמכים והצהרת המגדלים בלבד], ואילו הגר"ח ברלין הזכיר במכתבו את הענין להדר שלא להסתמך עליה. והב' עפ"י בי"ד של רבני ירושלים מכל העדות ולמגדל מסויים נאמן ביותר ובהגבלות מפליגות. שני אוצר בי"ד אלו היו למען המגדלים ורווחתם [בי"ד דהראי"ה להדיא בדברי הרב חרל"פ במכתבו משנת תר"ע "כי לא יקחו מכפר... כדי שלא יגיע הפסד לאחינו בני המושבות"].

לאחר שמיטה זו ידוע על אוצר בי"ד רק משנת תש"ה [הראשון ללא כל

שווינות, בלא צורך נסיעה למטעים קטיף וטיפול בגידולים להביאם לידי שימוש [שספק אם היה נעשה במציאות כיום].

לשדה- הרשות הנתונה לכל המעוניין לקטוף גורמת נזקים לשדה, מלבד חוסר טיפול נאות גם במלאכות המותרות הגורם נזקים מתמשכים לשדה ולאלנות [ככריעתם תחת משאם, והתרבות מזיקים וכדו'].

לציבור- נגרם נזק בכך שיש גויים (שו"ת רשב"ש סי' תנ"ח) או שאינם שומרי שביעית (משנת יוסף על משניות שביעית פ"ז) הקוטפים כמות מרובה לשימוש עצמי ולצורכי מסחר [וללא שמירת קדושת שביעית]. גם טירחה היא לכל אחד לבא ולממש זכותו לקטוף כמות מועטה כצרכיתו.

למען פרנסת בעלי השדה שומרי שמיטה- כי לציבור הרי מצויים פירות חו"ל ויכול נכרי בשפע רב. וכן לעודד את החקלאים לתת ליבול את העבודות המותרות ולא יזניחו את מטעם.

ד. גם לסוברים דאין לעשות אוצר בי"ד, מ"מ יש שהתירו לקנות את הפירות שטופלו ע"י אוצר בי"ד ללא כל חשש^י. ועיי' להלן בהמשך בדין "נעבד באיסור" ע"י שלוחי בי"ד.

אוצר בי"ד באתרוגים

ה. ניתן לומר כי אצל ציבור המהדרין הצורך הגדול באוצר בי"ד הוא בגידולי האתרוגים, בו השתמשו בהיתר זה אף אותם שלא התירוהו

ציורף היתר מכירה] והלאה וביוזמתו עידודו וטיפולו של מרן החזו"א, אח"כ של בתי דין אחרים ורבים, הנוטלים ע"ע כיום אחריות ציבורית זו באופנים וברמות שונות. מטרת החזו"א היתה למען הציבור נכמבואר במכתבו "בחסרון מזונות המצומצמות להילדים והטף, וחסרון מזונות לבהמה והעוף".

רנב. הרמב"ם לא הזכיר כלל את התוספתא הזו, גם הראשונים שהביאוהו הוא לענין ביעור בלבד [מלבד הרמב"ן]. גם הר"ש סירלאו ביאר דהתוספתא איירי בפירות שישית, והשיגו האחרונים על דבריו (חזו"א סי' י"א ס"ק ד'). כמו"כ רבו הטענות על אשר לא נהגו כן בכל 2000 השנים האחרונות מימות התוספתא ועד לפני כמאה שנה. גם בשנת תר"ע שנהגו כן אך אח"כ הפסיקו שוב עד לשנת תש"ה. כמו"כ רבו המערערים מיהם הבי"ד הרשאי לכל זה. גם יש שסברו דהוי הערמה בכך שהבעלים עובד

באדמתו [ועיי' בספר הוראת שעה (הגר"י הלוי, עמ' קכ"ג) דעשו בפני המהרי"ל דיסקין ודיברו עמו הרבה בענין ולא חש לזה], והוראת בעלות, שמור אם מונעים אחרים, תשלום עבור הוצאות שקודם קטיף, ומחיר הפירות שוה לשאר שנים. גם בענין המלאכות המותרות והאסורות רבו המחלוקות, וממילא הפירצות בכך גדולות.

ובדרך אמונה (פרק ו' ציון ההלכה ס"ק מ"א) כתב דהרמב"ם השמיטו משום שאין כאן חידוש אלא עצה טובה, או משום דבימינו אין בי"ד המתעסקין בזה (רדב"ז פרק ד' הל' ג').

רנג. כיון שנעשה ע"י בי"ד שהתיר להם, אינו נאסר משום נעבד לכו"ע, דמאחר שנעשה בהיתר שוב לא שייך לקונסו [קונטרס השביעית (לגרבי"צ פלמן עמ' ק"צ)]. ועיי' באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ' ר"ס) שנמנע מליטול אתרוג אוצר בי"ד.

בשאר גידולים, למען השגת פרי כשר ומהודר למצוה^י, דבר שכמעט בלתי אפשרי לציבור בלא כן- וזאת מחמת שכדי שאפשרות הציבור להשיג אתרוגים כשרים ומהודרים למצוה ובכמות מספקת, יכולה שתהיה אך ורק ע"י טיפול יומיומי מסור ועיקבי משלב הפריחה עד הגיעו לידי הנוטל- דבר שלא יתכן בלא אחריות בי"ד ופעולת שליחיו^י.

רנד. החזו"א בכל שנות השמיטה הסתמך עליה לענין האתרוגים ולצורך אפשרות השגת אתרוגים כשרים. גם הגר"פ אפשטיין אב"ד העד"ח הנהיג כן בכשרותו מאותם הימים ועד היום רק באתרוגים. ועיי' במשנת הגרי"ש (שביעית ח"ב פרק ה' אות י"ג) דהתייחס לכך להיפך- דהיה מקום לומר דאין להתיר אוצר בי"ד לאתרוגים ומשום שכל הפעולות באתרוגים הוא למצוה ולא למאכל ואין בי"ד שליחים לכך, ומ"מ התיר אוצר בי"ד לאתרוגים וכדי שלא יזדקקו לנעבד באיסור [מיהו עודד את הציבור לאכול אתרוגים אלו לאחר החג מחמת כן].

עוד בענין אוצר בי"ד באתרוגים- עיי' בספר אוצר בי"ד (עמ' ל"א ועמ' ס"א), גליון כשרות (גליון 2). מבקשי תורה (תשנ"ד עמ' ש"ס). קונטרס גיבורי כח (תשנ"ד). ושבתה הארץ (לרמ"מ מנדלסון). מנחת ירושלים (פרק ט') ועו"ס.

רנה. האתרוג לעומת שאר הפירות נזקק לטיפול מסור לעיכובא במחבר

ובתלוש. גם אין פיתרונות חילופיים כיכול שישית, חו"ל, נכרי [וכנתבאר]. נוסף להקל בכך דעת הסוברים שאין קדושת שביעית באתרוגים למצוה- דעות אלו הובאו לעיל בהקדמה לדיני שביעית המצויים באתרוג, ובהערה שם. **אומנם** כן- ניתן לקטוף אתרוגים באופן עצמאי, אך רוב ככל האתרוגים שבשדות פסולים או אינם מהודרים כלל, גם הכמות וקצב הגידול קטנים משאר שנים, גם אם יש כבר פרי נאה הוא נקטף בחטף בעודו באיבו ורבים מאלו ספק הגיעו לשיעור גודל המעכב בהם, גם הקוטפים בעצמם לוקחים כמות גדולה יותר מרגילותם בשאר שנים [דאף אם רגילים כל שנה לקנות רק אחד, הותר להם לפחות שניים או הרבה יותר כצורך בני ביתם וכדלעיל בריש פרק ד'].

כמו"כ לענין יכול נכרי אף שהיו בעבר רבים, מ"מ כיום אינו בנמצא שיהיו אתרוגים כאלו כלל מחמת דבעינן מוחזקות מהרכבה דבר שלא יתכן אצל נכרי.

כיום

ו. במציאות הנוהגת כיום אין בי"ד מפקיע פירות מן הקוטף שלא כדין [ככתוספתא], אלא רק מפנה את עצמו מראש לטפל בשדה המופקרת כדין- ע"י ששוכר פועלים וכלים לעובדה ככל הנצרך במלאכות המותרות בשביעית, והיכול נקטף ומטופל ונשלח לחלוקה לציבור.

מיהם בי"ד

ז. בי"ד הממונים לצורך זה אי"צ שיהיו דוקא בי"ד הממונים על אותו מקום, אלא כל שלא נמנו בי"ד של אותו מקום לכך, רשאים בי"ד אחר, להימנות להיות אחראים על טובת הציבור להעמיד שליחות זו^{יט}. ויתירה מכך, אף ג' הדיוטות יכולים להימנות לכך לתועלת הציבור^{יז}.

אדם פרטי

ח. מיהו אין אדם פרטי יכול להיעשות בי"ד לתועלת הציבור לקטוף עבורם ולחלקם, ודינו כאדם הקוטף לעצמו, וכל ההגבלות והאיסורים הכרוכים בכך קיימים אף בזה^{יח}. ואף בעבור פרי אחד, ואף אם יבקש תמורה רק עבור הוצאותיו ולא עבור הפרי עצמו ג"כ בכלל האיסור הוא ואין בזה כל היתר^{יט}.

ויבול חו"ל שיהיה מספיק לכל יושבי ארץ ישראל אינו שייך כלל [עיי' דרך אמונה (פרק ה' הל' ח' בבאור ההלכה ד"ה ואין)].

רנו. כ"כ הגר"נ קרליץ (חוט שני, קונטרס רנח. כ"כ הגרנ"ק שם, והוכיח כן אוצר בי"ד, שער הציון אות י"א).

רנז. כן הוא בשטר זכרון דברים שכתב רנט. כ"כ החזו"א במכתב (קובץ אגרות

ה"אוצר"

ט. אף שאוצר היינו מחסן בית הדין בו אוגרים את הפירות, ומחלקים אותם בהדרגה לציבור כמבואר בברייתא, מ"מ א"צ להיות דוקא אוצר לכך, אלא מחסני הבעלים והחלוקה נשכרים ע"י בי"ד לצורך כך, ואין היכול עובר בפועל אצל בית הדין אלא רק נקטף ונמכר באחריותם ושליחותם ובמקומות השכורים על ידם.

בעל השדה

י. למרות שבעל השדה אינו יכול להתנגד לטיפול בשדה ללא הסכמתו, או לקטוף הפירות ע"י בי"ד- מ"מ אין חובתו כלל להתיר שימוש או להשכיר להם את כליו ומכשיריו כולל מערכות ההשקיה וההדברה והחומרים הנדרשים ובתי האחסון והמיון. מחמת כך, וגם מחמת שהטיפול המסור והמקצועי והיעיל ביותר לשדה ניתן על ידי בעליו הבקי ומתמחה בור^י, שוכרים בי"ד את בעל השדה עצמו לצורך שליחות זו.

אם אין הבעלים שומר מצות שביעית כדת וכדין אין ממונים אותו לכך.

יא. בעל השדה יכול לפנות לאיזה בי"ד שרוצה [מחמת ממון או סיבות אחרות], ואם לא הגיעו להסדר לא יוכלו להשתמש במערכותיו, רק יוכלו בי"ד אם רצונם בכך לעבוד בכליהם, ולפקח ולהגביל את הקטיף [ולגבות רק את תמורת המפקח, לתועלת הציבור] או לעשותו בעצמם ובכליהם ובמחסניהם.

ח"ב, ע"ג) "ולא שייך דמים בעד הטורח והוי סחורה ממש, אף שיאמר שלוקח בעד הטורח, וכל סחורה יש לבעלים הטורח גם כן וזו שיווי הסחורה".
רס. לקחת אדם אחר זה לא טובת הצבור, ואף אם נחליף בין בעלי שני שדות גם זה לא נכון לתועלת הציבור כי כל שדה ותכונותיה וצרכיה.

בעל השדה בשליח

יב. גם אם בעל השדה הוא שליח ב"ד, אין הטיפול והגידולים בבעלותו בשנה זו, אלא הוא עובד תמורת תנאי שכר מוסכמים מראשי^א. מכאן והלאה אין שיקולי הטיפול במטע נתון להחלטת הבעלים, אלא לפי הכרעת ב"ד לטובת הציבור.

השכירים והשכירות

יג. מלבד בעל השדה, שוכרים ב"ד גם את העובדים הרגילים בשדה, ובכללם אף את הפועלים הנכרים הרגילים לעבוד בורס^ב. וכולם שליחי ב"ד לצורך הציבור. גם כל הכלים והמערכות הנ"ל ובתי האיחסון והמזון, הכל בכלל הסכמי השכירות והעבודה^ג.

המלאכות המותרות

יד. אף שביכולתם של ב"ד לשכור עובדים שיעבדו בשדה בשליחותם, גם לשכור את כל הכלים ואמצעי ההשקיה טיפול קטיף והובלה,

רסא. הבעלים ממלא דו"ח יומי על חשבון עבודתו והוצאות נלוות, ובהם השתתפות הציבור (הגרנ"ק שם עמ' שנ"ד).

רסב. וכן מוכח להדיא מאוצר ב"ד של שנת תר"ע דלהלן בהערה, ואף הצריכו שיהיו העבודות ע"י נכרים. מיהו לענין מה שהעובדים רגילים לקחת מהגידולים לעצמם ולאחרים – עיי' מש"כ בפרק הקודם תחת הכותרת "למי אסור למכור או לתת".

רסג. לפי הנחיית ב"ד דהגרנ"ק קרליץ

החישב לשכירות מערכת ההשקיה היא לפי חלק משוי הקמתה כפי מספר השנים שביכולתה להתקיים. אך הרב ויטמן [ב"ד גוש עציון] סבר שלא ניתן לקבוע מחיר, ובעל השדה יכול לקבוע איזה מחיר שירצה להשכיר ואין שום טענה נגדו. ואף דטענתו נכונה מיהו נראה דסברת הגרנ"ק היא למנוע כל אפשרות של הערמה בשכר הבעלים, ושל גרם עליית מחיר הפירות כבכל שנה, והשתדלות להוזלתם, וכל גרם העלאת מחירם באופן שאינו מוצדק יש לו יחס כסחורה בפירות שביעית, ודו"ק.

ומקומות איחסון ומזון וכל הנצרך להיות הפירות ראויים לשימוש הציבור – מ"מ אין שום מלאכה שהותרה מחמת היות העובדים שלוחי ב"ד, אלא רק מלאכות המותרות בשדה לכל אדם, מלבד מקטיף ואילך שהותר הכל כרגיל בשאר שנים^ד. מיהו כיון שנחלקו הפוסקים אי שרי לעשות מלאכות לצורך מצוה [כמבואר לעיל בריש פרק ג'], יש שהתירו לסמוך על דעת המקילים לענין אוצר ב"ד^ה.

טז. אך מאחר ר"ה של שנה שמינית, מותרים בכל המלאכות כרגיל, אף לצורך הפירות, אבל הפירות עצמם בקדושת שביעית^ו.

רסד. כ"כ הגרנ"ק שם.

יש שהגבילו גם בפעולות עבור הבי"ד הרבה בהיתרם – באוצר ב"ד שהוקם ע"י הרבנים בשנת תר"ע פורש להדיא הגבלות מרחיקות לכת – שהעבודות יהיו ע"י נכרים, וע"י שינוי מהרגילות, לא ימכור פירות [גם לא זיתים ושקדים] אלא רק יין, ימכור היין מעט מעט במקח ממוצע, ובמחיר זול משנה שעברה כך שכל התשלום יהא עבור העבודה ואילו הענבים הפקר, זיתים ושקדים יקטוף בפועלים כנ"ל ויביאם לחלק לעניי ירושלים [ושכרו ושכר פועליו ע"כ ממחיר היין – וצ"ע איך שרי]. החלוקה רק ללא משקל, ורק לשומרי קדושת שביעית בפירות. ויש שביארו שהיה כל זה למנוע כל פירצה בשמירת השביעית המעורערת מכבר.

רסה. הגרש"ז אויערבאך (ישא יוסף סי' ק"א,

משפטי ארץ פ"ד הע' 66) והגר"ש וואזנר (שבט הלוי ח"ט סי' ר"מ), והגר"ש אלישיב (ישא יוסף ומשפטי ארץ שם) שמחמת הדחק שאי אפשר לעשות אוצר בית דין באופן אחר יש לעודד הקמת אוצר בית דין כזה. וכן הוא באוצר ב"ד דהגרנ"ק קרליץ (ישא יוסף שם, קונטרס ד' מינים בשביעית אות ח'). ואף הנוהג איסור בעשיית מלאכות אלו, רשאי לקנות מהם לכתחילה כיון שבעל השדה עשה כן על פי הוראת חכם (מכתבי הגר"ח קנייבסקי כת"י, שיח האמונה פרק א' הע' 434). ועיי' להלן תחת הכותרת "נעבד באיסור".

רסו. ואף דאיכא דפליגי בהיתר המלאכות לצורך פירות שביעית שלא ייראה שבא לקוצרם [עיי' מש"כ לעיל בפרק א' תחת הכותרת "השדה בשנה השמינית" ובהערות שם] מכל מקום לשלוחי ב"ד שהותר לקצור כרגיל הותרו גם כל

פירוט ההלכות האסורות והמותרות המיוחדות לאתרוגים, בשביל כשרותם או הידורם- עיי' בחלק הנספחים [נספח א'].

קטיפת אתרוגים

טז. אף דשרי לבי"ד לקטוף את כל הפירות כרגיל, באתרוגים נוסף טעם להתיר קטיפה ללא שינוי, מחשש פגיעה ע"י עובד שאינו מיומן או מחמת אופן הקטיפה^{רסז}.

החלוקה

יז. גם בענין החלוקה הותר הכל לבי"ד, דיכולים לחלק באריזה ובמידה ובמנין^{רסח}, וא"צ למוכרם בהקפה כשאר פירות שביעית^{רסט}, וטעם ההיתר משום דניכר טפי שאינם כשאר פירות וגם ניתנים חינוס מלבד ההוצאות^{רי}. גם אסורים לסחור בהם ולמוכרם, לא הם ולא אחרים המחלקים עבורם או כל מי שהגיעו פירות אלו לידורעא.

יח. באתרוגים מקובל שהחלוקה נעשית באריזות סגורות אטומות ללא אפשרות ברירה^{ריב}, מיהו אף בחלוקה פתוחה שרי אם יש מחיר קבוע

המלאכות (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוננברג, אות ח').

רסז. כמבואר בספר אוצר בי"ד (עמ' פ"א).

רסח. עפ"י כתבי הרב פלס [רבה של נתיבה- יד בנימין] מהוראות שקיבל מהחזו"א [הובאו בסוף ספר משפטי ארץ מהדורה ישנה- כריכה ירוקה].

רסט. חזו"א בהוראות שם.

רע. כ"כ הגרנ"ק שם (עמ' שנג). ומשום דטעמי איסור מידה ומשקל הם כדי

שימכרו בזול (ר"ש), וכן כדי שלא יהא נראה כמכירה (רא"ש) וכן כדי שלא יהיה בזיון פירות שביעית (הגר"א).

רעא. כ"כ הגר"ק (שם עמ' שנה).

רעב. מעלת אריזה סגורה- מבטיח מכירה של יותר פירות, המחיר בעד פרי בלא קשר למצבו וכדי להתחלק בהוצאות, המיון א"צ להיות ממש בדיוק וממילא מוזיל עלויות מיון. ועיי' בקובץ תחומין (כרך י"ג עמ' 70) שהמליץ לאמץ אופן חלוקה זה בכל שאר פירות שביעית.

ואינו ניתן לשינוי^{רעג}.

המחלקים

יט. גם אין לבי"ד להותיר את השיווק ביד העוסקים בה בכל שנה, דזהו עיקר האיסור סחורה בפירות שביעית ולא מהני בזה שינוי השם, הלכך אין למוכרם בחנות או בשוק או במקומות שרגילים לסחור בהם בפירות כל השנים, דנראה כסחור בפירות שביעית^{רעד}, אלא המכירה תהא רק ע"י שלוחי בי"ד בחלוקות שנעשים על ידם^{רעה}. מיהו אם משנה כל חנותו לאוצר בי"ד שרי^{רעו}. כמו"כ אין למוכרם ע"י חשוד על השביעית^{רעז}.

זמן החלוקה

כ. אין בית דין יכולים לדחות את החלוקה למועד מסוים, אלא עליהם למכור את מה שבאוצרם כאשר יש מהציבור המעוניין בורעח.

רעג. משנת יוסף (ח"ד סי' ו' אות ד').

רעד. הגרנ"ק (שם עמ' שנה). ואף שיכול נכרי התיר החזו"א לקנות בחנות או בשוק ע"י שליחות.

רעה. כ"כ הגרנ"ק (שם עמ' שס"ב).

רעז. בקונטרס אוצר בי"ד להגר"נ קרליץ (מהדורה חדשה עמ' ש"צ). ומצוי הוא באתרוגים בפרט, שיש למוכרים הקבועים מטרה בדבר, לשירות ושימור לקוחות להבא.

ובמשנת הגרי"ש (שביעית ח"ב פרק ה' אות כ"ב) דכתב דשרי אפי' מוכר שם דברים אחרים- יל"ע מהם שאר הדברים שדיבר שם, האם פירות וירקות שאינם

אוצר בי"ד, מוצרי סוכה וכלים וכדו', וכן האם גם במקום שמוכר כל השנה. ועיי"ש שהוסיף שחובה שיהיה ניכר ומפורסם שהם אוצר בי"ד.

רעז. דאסור לקנות ממנו (רמב"ם פרק ח' הל' י"ד), ואף פירות של אוצר בי"ד (הגר"ח קנייבסקי מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ח' הע' 282).

רעה. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות כ"ו) לענין לשמור שקדים לפסח. ויל"ע לענין אתרוגים כיון שמועד השימוש של כולם שוה, אך יש המעוניינים לרוכשם מוקדם יותר- אם גם בזה נאמר כן. ואין להקשות

חלוקה לכל

כא. צריכים בי"ד לחלק לכל הבא לקבל מידם, ואין להם רשות למנוע אף אחד מלקבל בחלוקה זו, גם לא לחשודים על שמירת קדושת שביעית, ואין לחוש שלא ישמור על פירות שביעית כראוי^{עט}. ואף לאותם שאינם שומרי מצוות^פ.

התשלום

כב. פירות אוצר בי"ד הינם הפקר גמור, גם אחר לקיטתם, ואף לבי"ד אין לבקש תמורה עבור הפירות כלל. עם זאת כיון שבעסק זה כלולות הוצאות רבות עבור שכר הפועלים בגידול טיפול וקטיף, ושכירות הכלים והאיחסון והובלה וחלוקה, והחומרים הנדרשים להשקיה ריסוס והדברה- נגבה מהציבור הלוקח מהפירות סכום משוער לכיסוי הוצאות שלוחי בית הדין^{פא}.

כג. הסכום צריך להיות משוער בכל גידול לעצמו, ואין לקבוע מחיר קבוע ולאזן על ידו הוצאות מגידולים אחרים^{פב}.

על דין זה מהתוספתא (פרק ח' הל' ג') שהיו מחלקים מעט בכל ערב שבת- דלא שמרו למועד אחר אלא רק החלוקות היו קצובות לכל שבוע.

רעט. כ"כ הגרנ"ק שם עמ' שנ"ו. ושאני מדמי שביעית דאין מוסרין לע"ה (סוכה ל"ט). עיי"ש הטעם.

רפ. אף שבאוצר בי"ד בשנת תר"ע נכתב שהחלוקה תהיה רק לאלו השומרים מצות השביעית, מ"מ כבר הורה החזו"א (ברשימות הרב פלס שם) דליתן לחופשי מותר ואינו כגוי לגבי זה.

רפא. בתוספתא לא נתפרש כלל בענין גביית תשלום ומניין יממן בי"ד את פעילותו. ועיי' בחזו"א הנ"ל. ובשם הגר"ח^ק (מכתבים כ"ז), שיח אמונה פרק ו' הע' 28) דאף למי שלא נוטל מאוצר בי"ד מצוה להשתתף בהוצאותיו.

רפב. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות י'). וא"כ לפי"ז אין הכרח שאתרוגי אוצר בי"ד מכל המטעים יחולקו במחיר שוה. מיהו עיי' לעיל תחת הכותרת "המלאכות המותרות", ובהערה שם שחישבו

ההוצאות

כד. בי"ד משלם על כל הוצאות שליחיהם מתחילת הטיפול בשדה ועד גמר מכירתם^{פג}. התשלום הוא רק עבור הוצאות שעשה הבעלים השכיר בשליחותם מעת היותו שליחם, ולא על הוצאות קודמות^{פד}. כמו"כ כל מלאכת איסור שנעשתה, אינה בכלל ההוצאות המשולמות ע"י בית הדין, אא"כ עשה על פי הוראת רבי^{פה}.

ההוצאות החזו"א לרב פלס (שם). וספקו שם אם ניתן לחשב גם הוצאות השקעות של קודם השמיטה, דבתוספתא הוזכר מקצירה ואילך. כמו"כ יש להסתפק האם השקעה למנוע נזק לאילנות צריכה להיות מוטלת על הציבור או על הבעלים. ועיי' במשנת הגרי"ש (שביעית ח"ב פרק ה' אות ד') דאין חכירת הקרקע בכלל ההוצאות, דמשולמת בלא"ה [אא"כ עלולה לגרום לעיקול עיי"ש].

מיהו טיפול [המותר] שאינו מועיל לציבור אלא רק לבעלי המטעים על להבא- אינו נכלל בהוצאות.

והיה מקום לדון בכלל האם הציבור מעוניין שישקיעו יותר עלויות ויגבו יותר כסף או לא ישקיעו ויגבו פחות (כן דן בספר אוצר בי"ד)- אך נידון זה בעיקר ביחס לשאר פירות, באתרוגים נראה שהציבור מעדיף לכסות עלויות של כל השקעה שתהיה.

רפה. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות ו'). ונראה דמוכח מדבריו דאף דהיתר פעולתו

ההוצאות בסכום כולל משאר גידולים. לרשויות המס מותר לדווח על הפירות כמכירה כשאר שנים למרות שבפועל הם מחולקים (בשם הגרי"ש"א).

רפג. למרות שהיתר הטיפול בשדה עד הקטיף אינו מטעם היותם בי"ד אלא מותר לכל אדם, ואף פעולות שליחי בי"ד בזה בהגבלה למלאכות שהותרו לכל אדם ולא יותר. ואילו המלאכות מקטיף ואילך היתרם רק משום היותם שליחי בי"ד- מ"מ כל הפעולות נעשות בשליחות בי"ד ובכלל הוצאותיהם. וכ"כ הדרך אמונה (פרק ו' ס"ק י"ט) דאף דהחזו"א הסתפק בזה, מ"מ למעשה התיר לגבות על הוצאות קודם קטיף בשטר שעשה, וכן המנהג.

רפד. כ"כ הגרנ"ק (שם עמ' שנ"ג). הלכך הסכם בעל הפרדס עימהם צריך להיות עוד קודם שיחל בעבודתו. ובכלל ההוצאות המשולמות הם הוצאות שנה זו או שנים קודמות שהועילו לגידולי השנה. ובענין הוצאות כלליות של השקעות בשדה- הסתפק החזו"א, עפ"י

מקבלי שכר

כה. כחלק מחישוב ההוצאות הוא שכר כל שליחי בית הדין, ובכללם עובדי השדה וההובלה והמיון והחלוקה. וכן המפקחים מטעם בית הדין על סדרי העבודה וההתנהלות ההלכתית^{רפז}. מיהו דייני בית הדין אינם רשאים ליטול שכר^{רפז}.

הפירסום

כו. אין ב"ד חייבים לפרסם את דבר המכירה^{רפז}. ויש שהקפידו לפרסם באופנים שיגיע המידע רק לשומרי שביעית^{רפז}.

בשדה היא רק משום היותו שליח ב"ד, מ"מ הוא רק שליח לפעול מכוחם, אבל לא שליח לפעול על פיהם. ולכך יכול להישמע להוראות רב אחר, ולא מחוייבים כל מעשיו להיות על פי פסק אותו ב"ד שמינהו, ואף יכול לדרוש מבית הדין שמינהו שכר על פעולות אלו. ושמא הגריש"א איירי בעשה על פי רב, ולא ידע שזה נוגד את הוראות בית הדין שמינהו. ודו"ק.

רפו. אף שהדיינים אינם מקבלים שכר, מ"מ מחובתם לדאוג ששכר המקבלים יהיה הוגן ולא מופקע. למרות שביחס לבעל השדה אין אפשרות להוזיל בשכרו, דהרי יכול לפנות לב"ד אחר או לא להסכים כלל שישתמשו בכליו כולל מערכת ההשקיה, מ"מ ביחס לשאר השכירים עליהם להיות אחראים, כחלק מטובת הציבור, ששכרם יהיה הוגן. בהיעדר פיקוח בזה נגרם עליית מחירים

לפירות, גם בעלי השדות לא יקבלו את שכרם המגיע להם כמסוכם מחוסר איוון בין הוצאותיהם ליתרת ההכנסות, וממילא אי הסכמה לאוצר ב"ד בעתיד, והנזק הנגרם מכך לציבור.

ומעבר לכל זה- שכרם מגיע מהציבור, ואינם בעלים לא על היכול ולא על כספי הציבור ליטול שכר גבוה ווגרעי מבעלי השדה שהציבור צריך להם ואין מי שכול להחליפם, משא"כ שאר השכירים ניתן למצוא אחרים לטובת הציבור, ואין להם כל זכות ליטול שכר גבוה].

רפו. עפ"י הוראות החזו"א לרב פלס שם.

רפה. עפ"י הוראות החזו"א לרב פלס שם.

רפט. כ"כ בספר אוצר ב"ד (עמ' קי"ג הע' 26) בשם אחד הבתי דין.

המחיר

כו. מחיר הפירות נקבע בהתאם לחישוב כיסוי ההוצאות. למרות שבהוצאות פירות שמיטה כוללות הוצאות מיוחדות שאינם בכל שנה- דבר המשפיע מאוד על מחירי הפירות בהשוואה לשנה רגילה^{רצ}- עם זאת מחיר הפירות צריך להיות נמוך משאר השנים^{רצא}, ואף ראוי להתאמץ לגרום שיוכלו להפחית עלויות לצורך הוזלת המחיר^{רצב}.

העלות או הפחתת המחיר

כח. אין להעלות את מחיר האתרוג, בהבלעה במחיר מינים אחרים הנלקחים עימו^{רצג}. כמו"כ המוכר פירות אוצר ב"ד אסור להוסיף או להפחית מעצמו למחיר הפירות^{רצד}.

רצ. ובכללם- שכירת כל המכשירים והכלים ומערכות השדה, שכירת חדרי מיון אריזה ואחסון מבעל השדה, שכירת מחסני חלוקה ושכר הממונים עליהם, משגיחים לפיקוח והשגחה על סדרי העבודה ועשיית המלאכות המותרות בלבד- כל זאת מלבד היות ההוצאות הקבועות כל השנים מתחלקות לפירות בכמות וטיב גדול יותר מאשר בשנת שביעית [בה היתר העבודה הוא רק לשמירת האילנות והפירות ומניעת הפסד רובם]- משפיעים מאוד על היכולת להוזיל את מחיר הפירות.

רצא. כ"כ הגרנ"ק שם (עמ' שני"ד). גם באופן קביעת המחיר, אסר החזו"א (במכתבו קובץ אגרות ח"ב, ע"ג) להדיא חישוב מחיר ככל שנה שמשכח בזה את ענין

מצות השביעית, אלא רק חישוב לפי הוצאות וטורח, והיינו ביחס למחיר הרגיל [לא שוק או מכירות מוזלות וכדו'] (בשם הגריש"א).

רצב. כ"כ הגרנ"ק שם (עמ' שס"ג) לענין פירות נכרים, וכגון שלא תעבור הסחורה דרך משווקים סוחרים וחנויות, אלא מחסנים ומחלקים יראי ה' הגובים רק שכר טרחתם. הבעיה בקביעת מחיר זול היא ששוי הפרי כמעט אינו גלום במחיר הפרי, אלא בעיקר שכר העוסקים והוצאות.

רצג. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות י"ז).

רצד. הוספה- יל"ע אי איסורה משום סחורה או גזל [גם אין לו סמכות

רמות מחיר שונות

בט. אף שההוצאות שוות לכל הפירות, מ"מ נראה דאפשר לקבוע 2-3 רמות מחיר לפי טיב הפירות, ומשום דהנאת המקבל גדולה יותר ככל שהפרי ברמה גבוהה. מיהו לא ניתן לקבוע מחיר לכל פרי לפי טיבו אלא רק רמות מחירים קבועות בחלוקה מראש, וכן נהגו באתרוגים^{יג}. גם הפסיקה וההוראה בכשרותם והידורם והצורך להחליפם בהתאם לרמות אלו.

ל. כמו"כ מותרת העלאת מחירים בתחילת עונה, כיון שעיי"כ יוכל לקזז את ההוצאה הנדרשת בסוף העונה^{יד}.

הגבלה בכמות

לא. בית דין מחלק כמות פירות כפי הנראה לו לטובת הציבור, ואינו מוגבל להגדיל או להקטין את כמות החלוקה בהתאם למותר ללקוט לכל אחד בעצמו^{טו}. אך אין לחלק כמות גדולה שיש לחוש שיסחרו בה והכל לפי הענין.

לכך]. ואף איכא דסברי דל"מ הבלעה לאיסור סחורה, וגם עיקר הנקנה צריך להיות אינו קדוש (רידב"ז פרק ח' הל' י"א) [קונטרס השביעית לגר"צ פלמן (עמ' קפ"ח)].

הפחתה – אין לו כל סמכות לכך, אא"כ כאשר הדבר שוה לבי"ד, וכגון סמוך לחג [אולי גם ברכישה של כמות – באופן המותר].

רצה. כ"כ הגר"ק (שם עמ' ש"ס). ועיי' במשמרת השביעית (קונטרס אוצר בי"ד עמ' ס"ב) בשם הגרי"ש א דרך כשכן הוא טובת הציבור. וטעמי ההיתר ביאר במשנת

יוסף (ח"ד סי' ר' אות ד') כדי שלא יחטפו כולם סוג א' [במכירה פתוחה], ושהטיפול והסיכון בסוג א' גבוה יותר, ושאפשר להטיל מההוצאות על העשירים טפי מהעניים [אך במציאות הרבה מקוני סוג א' הם מהמדקדקים ולאו דוקא בעלי הממון]. **רצו.** חלקת השדה (שביעית סי' א') בשם הגרי"ש א. ואולי יש בזה פתח להתיר למכור אתרוגים מיוחדים בפנ"ע ביוקר, דעיי"ז מכסים עלויות שאר האתרוגים ככלל שנה. **רצו.** כ"כ הגר"ק שם. והוכחתו מהתוספתא שחילקו כל ערב

לב. מיהו בענין זה שונה הדין באתרוגים שאין לאדם ליקח יותר משני אתרוגים, כמצטרך למצוה – דהיינו אחד נוסף אם יפסל לו, וכן עבור שאר בני ביתו^{טז}. ואף אם רוצה עוד למאכל לביתו, מ"מ לפני סוכות אין נכון ליקח אלא למצוה, ואם רוצה למאכל יקח מהפסולים^{טז}. מיהו נראה דדין זה תלוי בשנים, דיש שנים בהם יכול אוצר בי"ד גדול מאוד, וכל קניה מהם ואפי' הרבה רק תועיל לציבור בכיסוי הוצאות בי"ד.

קנייתו בדמי שביעית

לג. אף דשרי לקנות אתרוג בדמי שביעית [כדלעיל בפרק ו'], מ"מ מאוצר בי"ד אין לקנותו בדמי שביעית^{טז}.

בי"ד שאולי אחד מהם יצא מובחר ביותר, וכן אם קנה ויצא לו אתרוג שאינו מרוצה ממנו שיכול לקנות עוד עבור בני ביתו אבל לא יותר מהנ"ל. ואין לומר מאי חזי אחר יותר ממני שאין האתרוג כלבבי, שהוא את חלקו מהשותפות נטל כבר ובשאר יש זכות אחרים.

רצט. כ"כ הגר"ק (שם עמ' שס"א). וכתב דזכר לדבר משום לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם. ויל"ע אם הדין נכון גם ביחס לאוצר בי"ד כיום שיש להם אתרוגים בשפע רב, ואף פעם לא גומרים מה שבידם.

ש. שהוא רק עבור ההוצאות, והוי כפורע חובו בדמי שביעית (בקונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רזנברג, אות י"ד).

שבת, הרי שחילקו כמות קטנה מהמקובל לקנות. מיהו לענין כמות גדולה מנין לו. ואף דהלוקח מאוצר בי"ד ללא תשלום – כתב הגר"ק שם דאף דאין בכך איסור, מ"מ אם לוקח יותר משיעור המותר עובר באיסור – נראה דשאני מלוקח בהיתר שהוא בכלל כח בי"ד לחלק, משא"כ הלוקח ללא תשלום דאינו אלא כקוטף מהפקר, ודו"ק.

רצה. כ"כ הגר"ק (שם עמ' שס"א). והגרי"ש א (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק י' אות ג'). ועיי' לעיל בפרק ד' בכל דיני אלו בכמות הקטיפה המותרת בהפקר וה"ה בזה, ועיי"ש דעת הגר"ק בזה.

שאלות אלו נצרכות כיון שמצוי שרוצה לקנות הרבה אתרוגים מאוצר

קיבל אתרוג שאינו מהודד

לד. אם יצא לו אתרוג שאינו נאה והדר כרצונו, מ"מ אין לו זכות לקנות מחמת כך אתרוג נוסף. אלא רק אם יש בשפע רב, או קרוב לחג אם נותרו הרבה לחלוקה. אך יכול לקנות לבני ביתו אם עוד לא קנה וכנ"ל. גם נראה דלא יועיל לו להפקירו או לאוכלו, ואח"כ לשוב וליקח אחר ש"א.

קיבל אתרוג פסול

לה. אם קיבל אתרוג פסול, אף שניתן לאכילה, כיון שקנאו למצוה פשוט שניתן להחליפו ולא ניתן לומר שזהו חלקו. גם בפסול התלוי במחלוקת הפוסקים או לפי ראות והוראת המורים – נראה דטובת הציבור אינה להכריע בכשרות האתרוג והדרו כפי פוסק או מורה מסויים, ואף לא כפסיקת בי"ד זה, אלא לכל אחד כפי הפסיקה וההוראה המקובלת עליו כבשאר השנים, ויחוייבו להחליף לו ש"ב.

מניעה מלקטוף

לו. אין בי"ד בעלים על היבול כלל, הלכך יכול כל אחד לבא ולקטוף בעצמו אף בשדה שהשקיעו בו פועלי בית הדין, וא"צ רשותם לכך, דאין בעלות על פירות הפקר. גם לאחר הקטיפה יכול כל אחד לבא ולאוספם ואין יכולים למונעו מכך ש"י. אך על הקוטף לעצמו, מוטל

שא. אף דלענין לקטוף בעצמו כתבנו דמהני, מ"מ נראה דלענין אוצר בי"ד חלוקתם לכלל הציבור, ונטילה נוספת היא על חשבון הציבור.

שב. ולפי"ז אף דבשאר שנים הכרעת הפסיקה וההוראה על כל מין היא לפי גוף הכשרות שתחת הוראותיו

שג. כן היא הוראת החזו"א (ברשימות שם). וכ"כ בדרך אמונה (פרק ו' ציון ההלכה

להשתתף בהוצאות הבי"ד שעד הקטיפה ש"י.

לז. אף אם מקלקלים את העצים אין זכות לבי"ד למונעם מלקטוף ש"י. גם אם הפירות עדיין קטנים אין יכולים למנוע מלקטוף, כיון שראויים לאכילה אף כך. ואם מנעו מלקטוף הפירות חשיבי משומרים ש"י.

מניעה מלקטוף באתרוגים

לה. באתרוגים נמי אסורים למנוע מלקטוף לעצמם. אך כיון שנקטפים לנטילה ולא לאכילה, יכולים למנוע מלקטוף כל עוד לא הגיעו

ס"ק מ"ט) בשם החזו"א. וכן במנחת שלמה (סי' קל"ב אות י"ח). התיר גם למונעם אם לוקחים הרבה או מזיקים.

שד. דראוי שישלם להם על טירחתם, וככל הנוטל מחלוקת בי"ד דמשלם שכר טירחה עבור הפירות שנוטל מהם, ולא מחמת זכותם בפירות אלא לצורך תקנת הציבור. וכ"כ בקונטרס ושבחה הארץ (מהרמ"מ מגדלסון). ובזה ההשתתפות בהוצאות צריכה להיות פחותה ביותר, ויכללו בה הוצאות גידול בלבד ללא הוצאות קטיפה וכו'.

שה. כ"כ הגרנ"ק (שם עמ' ש"ס). והוכיח כן מגמ' ר"ה (ט"ו). דאילני אתרוג מתקלקלים בשביעית – ולמה לא עשו אוצר בי"ד למנוע הפסדם והרי זה טובת הציבור גמורה ויש לדחות דלא שמענו מעולם שעשו כלל אוצר בי"ד מלבד בימות התוספתא, ואין להוכיח מכך]. ובקונטרס ושבחה הארץ (מהרמ"מ מגדלסון)

שו. כ"כ באורחות רבינו (ח"ב עמ' של"ג), וכן בדרך אמונה (פרק ו' ס"ק י"ט) בשם החזו"א. וכן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות ט"ו) דאם מנעו מלקטוף חשיב משומר [דיוק לשונו שם במנעו הדיינים – ויל"ע אם גם במנעו שליחיהם נמי דינא הכי, דשמא אין להם הסמכות לכך ולאסור הפירות מחמת כך. מיהו גם ביחס לדיינים יקשה איך יכולים לאסור את הפירות, הא הם רק שליחי הציבור לפעולותיהם. ושמא כוונתו רק לאיסור הפעולה ולא לאיסור הפירות, ודו"ק]. וכ"כ בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג, אות י"א) [לדעת ר"ת סוכה (ל"ט: ד"ה בד"א) לענין שומרי ספיחין לעומר]. ודינו מבואר לעיל בפרק ו' תחת הכותרת "נעבד או נשמר באיסור".

לשיעור מצוותם, ומשום דמקלקלים ש', ויש אוסרים אף בזה ש'.
 לט. וכן מותר לבי"ד להעמיד שלוחים שיודיעו למלקטים שלא יקלקלו
 את העצים, ולא ילקטו את הקטנים, ולהודיעם בעת מחסור שלא
 ילקטו הרבה אתרוגים כדי שישארו לאחרים ש'.

נעילת השדה

מ. ונראה דבכלל האיסור למנוע מלקטוף, אף אין לבי"ד לנעול השדה
 כלל, או שעליהם לכתוב היכן ניתן להשיג את המפתח ושיהא זה
 בקירבת מקום וכדלעיל בפרק ג'.

הקוטפים לעצמם

מא. הקוטפים לעצמם – אף שהוא מפרדס אוצר בי"ד, ההיתר מוגבל ככל

וממילא יש לזהר שלא ליקח מאוצר בי"ד
 אם מנעו מלקטוף.

שז. כן הורה הסטייפלער לגרמי"ל
 באורחות רבינו (ח"ב עמ' שכ"א)
 להקל בזה.

שח. הגרנ"ק שם.

שט. בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש
 רוזנברג, אות י"א).

ונציג את הוראות הבד"ץ עד"ח לקוטפים
 בעצמם מפרדס אוצר בי"ד –

האתרוגים בפרדס הינם הפקר, הפרדס
 והעצים אינם הפקר, וחובה
 להיזהר מלהזיק בשעת הביקור, המזיק
 חייב לשלם. רשות כניסה או לקיחת
 אתרוגים רק אחרי תיאום עם שליח

שדה הפקר, בכמות ובאופן הקטיפה [כמבואר לעיל בפרק ד'], ולא
 כקטיפה שלוחי בי"ד ש'.

לקיחה מאוצר בי"ד ללא תשלום

מב. מיהו לאחר שנאספו ע"י שלוחי בית הדין לאוצרם נראה דאין יכול
 לקחת יבול מידיהם, ואף שאין הבי"ד בעלים על הפירות מ"מ הריהם
 משותפים לכלל הציבור, ואין חלוקתם יכולה להיעשות אלא
 בהסכמת כל השותפים או עפ"י בי"ד.
 אך אם לקח אינו גזל בידו אלא חיוב המוטל עליו להשתתף בהוצאות
 למען ניהול בי"ד והתחייבותיו לתועלת הציבור ש"א.

פסל אתרוג של בי"ד

מג. הזיק ופסל אתרוג של אוצר בי"ד חייב לשלם דמי ההוצאות
 שהפסידם, אא"כ הוא בשוגג ש"ב.

שי. כ"כ הגרנ"ק שם. גם ברשימות הרב
 פלס בשם החזו"א הביא שהלוקט
 בעצמו מפרדס אוצר בי"ד יכול ללקוט
 כשיעור המותר [ואין למנוע ממנו].

שיא. כ"כ הגרנ"ק (בקונטרס הנ"ל).
 ומהנכתב לעיל בשם החזו"א לא
 משמע כן, למרות שלא נאמר שם דל"כ
 [דהחשיבן הפקר ביד בי"ד, ושמא הן
 תחת סמכותם למען השותפים, אך אינם
 ממון השותפים כלל]. ובמנחת שלמה (ח"ג
 סי' קל"ב) כתב דאין לבי"ד קנין בפרי והם
 בהפקר גמור והוא רק מס מיוחד. ומעין
 זה דייק בספר אוצר בי"ד (עמ' קכ"ב)
 מהשטר שליחות של החזו"א דהדמים רק
 חוב בידו.

אך בספר משנת הגרי"ש (שביעית ח"ב פרק
 ה' אות י"ח) הסתפק אם יצא ידי חובתו.
 ובספר משנת יוסף (ח"ג סי' ל"ט) כתב
 דהנוטל ללא תשלום אף האתרוג עצמו
 גזול בידו, דכח בי"ד הוא להחליט למי
 יש רשות ללקט ולמי לא.

ועיי' בהערה לעיל דמ"מ אינו יכול ליטול
 יותר מהכמות המותרת ליטול
 מההפקר, ואפי' אם בי"ד מחלקים יותר
 מזה אין זה מתיר לנוטל ללא תשלום.

שיב. כן דן בספר שמרו משפט (ועפריני ח"ד
 סי' קל"ח) דאף שהוא הפקר יש
 לחייבו מדינא דגרמי על הפסד ההוצאות,
 ומ"מ פטרו אם הוא שוגג, עיי"ש.

זכות קדימה בפירות

מוד. בעלי השדה או העובדים אין להם זכות כלל בפירות, ואפי' אם הם נשכרו לעבוד בשדה בשליחות בי"ד. גם אין להם או למטפלים או לממיינים או לאי מי זכות קדימה בקבלת פירות אלו, וזכות כל הציבור שוה בהם. מיהו יתכן וראוי להתחשב עם בעלי השדה שי'.

שמירת פירות בצד

מה. כמו"כ אין לממייין או אחד מעובדי בית הדין לשים בצד פירות לעצמו או לאחרים שי', ואם הוא ברשות השותפים או הבי"ד [אם יראו שזהו בכלל טובת הציבור שטו] – יתכן דשרי. כמו"כ יתכן דמי שרגילות בכל שנה שרבים מהציבור נוטלים את אתרוגיו, טובת הציבור הוא שיבררו אתרוג מהודר עבורו שטו.

נעבד באיסור

מו. שליח בי"ד או כל אחד אחר שעשה באילנות מלאכה האסורה בשביעית, אין הפירות נאסרים משום כך שי'. אך יש להעדיף עליהם

שיג. הוראת החזו"א (ברשימות שם) להתחשב עם אנשי מקום הגידולים משום דרכי שלום, ונראה דה"ה לעניינינו כלפי הבעלים.

שיד. כ"כ הגרנ"ק (שם עמ' שנו').

שטו. במציאות באתרוגים רחוק שיהיה זה בכלל טובת הציבור, דהא שווי האתרוגים באריות סגורות הוא משום היות ביניהם מספר רמות, חלקם טובות בהרבה מאוד, ואם את כל המיוחדים ישמרו לעצמם נמצא ששיווי רמת כל האריות פחתה הרבה ונזק הוא לכלל

הציבור. ואף אם ישתתף בהוצאות ככולם או פי כמה וכמה, עדיין הזיק את רמת אתרוגי כולם. וגרע בזה מכל לוקח שא"א לעכבו ורק שומה עליו להשתתף בהוצאות ככל הציבור, דשם מחסר לציבור רק את מה שלקח, ואילו כאן מפחית רמת כולם. כמו"כ נראה דאין יכולים לתת לו מינים חלף עבודתו, דהוי מסחר בפירות שביעית, וכדלעיל בפרק ו'.

שטז. כ"כ בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג אות ד').

שיז. עיי' לעיל בפרק ו' תחת הכותרת

פירות שלא נעבדו באיסור כלל שיח.

אוצר בי"ד או הפקר או היתר מכירה

מו. למרות שאוצר בי"ד הינה תקנה קדומה ומופיעה בתוספתא, מכל מקום יש הסוברים דעדיף יותר ליטול אתרוג מהפקר שיט. וביחס

"נעבד או נשמר באיסור". ומה שהבאנו שם להקל באתרוגים. ואם עשה עפ"י הוראת חכם שהתיר לו יש יותר להקל וכלעיל תחת הכותרת "ההוצאות".

כאשר ההתנהלות אינה מוחלטת תחת בית הדין ובשליחותם – ידוע שהגר"ח ברלין התנגד לאוצר בי"ד דהרא"ה כיון שהחקלאים לא רצו להגיש חשבון הוצאות אמיתי, אלא להבליע מחיר הפירות בהוצאות (קובץ מבקשי תורה תשנ"ד). גם התבטא שיש ענין להדר שלא לקנות מפירות אוצר בי"ד אלא מנכרים, וכלקנות

אחר הפסח חמץ שנמכר [אך באוצר בי"ד שם נשמע שהיה רק סוג של הסכם הלכתי להיתר עבודה בשביעית, גם לא נתבקשו לעבוד פחות או למכור במחיר מסויים – הכל ככל השנים ללא הבדל כלל]. וכן אם נוהגים המגדלים בשדותיהם כרגיל ורק חתמו על הסכם מול הבי"ד אינו מועיל (שמיטה כהלכתה פרק ג' סוס"ק ט"ז בשם הגר"מ שטרנבוך). וכן באורחות רבינו (מהר"י חדשה ח"ג עמ' רס"א).

במציאות כיום בהרבה מאוצר בי"ד המצויים נעשים עבודות רבות שיש לפקפק בהיתרם, חלקם נעשים אף

בהוראת הבי"ד הממונה עליהם [וידוע דדעת הגרי"ש אלישיב לא היתה נוחה בזה] – מיהו כיון דאיסור נעבד משום קנס אין לאסור פירות אלו בפרט אם נעשו עפ"י הוראה שקיבלו [גם אין בעבודות אלו הוראת בעלות דעושים בתור שלוחי בי"ד]. ואף דלכתחילה יש להדר וליקח אתרוג ללא חשש נעבד, מ"מ בדיעבד הרי הוא כשר וא"צ לחוש בו לאיסור נעבד [הגר"צ ובר שביעורי שביעית פרק ט"ו אות כ"ד]. ועיי' לעיל תחת הכותרת "מלאכות המותרות" ומש"כ בהערות שם.

שיח. כל' מאוצר בי"ד שלא עשו מלאכות האסורות כלל, או מהפקר.

שיט. כיון שנעשים על ידם עבודות שיש לפקפק בהיתרם, כבסעיף הקודם ובהערה שם. ובפרט באתרוגים, שבלא עבודותיהם אין מי שיקנה את פירותיהם, וימצא הפסד גדול לשליחי הבי"ד. ועיי' באורחות רבינו (מהר"י חדשה ח"ג עמ' ר"ס) שנמנע מליטול אתרוג אוצר בי"ד. ובשם בגר"ק (קיצור דיני שביעית תשו' רכ"ה) דעדיף לקנות מאוצר בי"ד מאשר מחו"ל, לחזק ידי שומרי שביעית.

להיתר מכירה עיי' הערה שכ.

להוציא לחו"ל

מח. אף דכתבנו שיש מתירים להוציא לחו"ל אתרוגים לצורך מצוה, יש שכתבו דבפירות אוצר בי"ד אין להוציא את המובחרים שבהם לחו"ל שכא.

לאחר החג

מט. אף דכתבנו לעיל דאין חיוב לאכול אתרוגי שביעית לאחר החג שלא ירקבו, מ"מ אתרוגים שנקנו מאוצר בי"ד ראוי לאוכלם שכב.

הביעור

ג. גם אתרוגים שנקנו מאוצר בי"ד חייבים בביעור כדין, אם נקנו קודם זמן הביעור שכב.

שכ. לעיל בסוף פרק ו' התבאר בקצרה מהו היתר מכירה ויסודו בעבר. למעשה- החזו"א ורבנים רבים סברו דאוצר בי"ד עדיף ונהתנגדו נחרצות להיתר מכירה].

שכא. במשנת יוסף (ח"ג סי' ל"ח) תמה איך אוצר בי"ד מוציאם לחו"ל, הרי הבי"ד נציגים של הציבור בעלי זכויות הפירות, ואין בני חו"ל בעלי זכויות בהם דהא אסור להוציאם אליהם. ותי' דאין בני א"י זקוקים לכל הפירות וממילא ניטעו על דעת להוציאם לחו"ל דאל"כ ירקבו, מיהו הוסיף דמהני רק להוציא להם המינים הפחותים, אך לא היקרים יותר דזכות בני א"י לקבלם, עיי"ש.

וקשה דהא איירי בבני חו"ל אשר הם צרכני הפירות האלו בכל שנה

[דאל"כ למה בדיוק בשמיטה מעוניינים בפירות א"י], וא"כ למה ייגרע חלקם בשנת השמיטה מלזכות בהם יחד עם בני א"י כבכל שנה. ושמה אפשר"ל דהם צרכני אתרוגי כל שנה בתור זכות בני א"י בהם להרוויח על ידם מאתרוגים היקרים, ואין להם זכות בהם מצד עצמם.

שכב. במשנת הגרי"ש (שביעית ח"ב פרק ה' אות י"ד) כתב דכיון דהיה מקום לומר דאין להתיר אוצר בי"ד לאתרוגים ומשום שכל הפעולות באתרוגים הוא למצוה ולא למאכל ואין בי"ד שליחים לכך ונהתיר כדי שלא יודקו לנעבד באיסור], לכך עודד את הציבור לאכול אתרוגים אלו לאחר החג מחמת כן.

שכג. אף דפירות אוצר בי"ד שהיו ביד בי"ד במועד הביעור אין להם מועד

פירות מיותרים או גרועים

נא. אם בשלב מסויים בחלוקה נמצא שכבר כיסו את ההוצאות ונותרו עדיין פירות, מחלקים אותם לציבור ללא תמורה. ואם אין לציבור צורך בהם, או שהפירות גרועים- אסור למוכרם לנכרים שכד.

גירעון או יתרה בקופת בי"ד

נב. כיון שלא ניתן לצפות מראש בכמה יסתכמו הוצאות בי"ד וכמה יהיו ההכנסות מחלוקת הפירות, הרי שהמחיר המושת על לוקחי הפירות הינו אומדן בלבד.

אם לבסוף נותר גירעון בקופת האוצר בי"ד, יש מקומות שהבי"ד נוטל אותו עליו שיה, ויש מקומות שכלול בהסכם עם שכירי העבודה ששכרם כפוף להכנסות בפועל מחלוקת הפירות שכו.

ואם יש יתרה כספית בקופת הבי"ד, יש הנוטלים אותה לקופת בית הדין, ויש הסבורים לחלקה בין הדיינים כשכר בטלה על כל עבודתם למוען הציבור שכז.

ביעור, ומותרים אח"כ וא"צ להתבער, ומשום שדיני הביעור נאמרו ביחס לציבור ולא ביחס לבי"ד. מ"מ פירות שנקנו מבי"ד קודם זמן הביעור חייבים בביעור ככל פירות שביעית [כ"כ הגר"ק שם]. הלכך באתרוגים שמועד הביעור הוא לאחר החג, אין נפק"מ מדין זה וכיון שנקנו קודם לכן חייבים בביעור.

שכד. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות י"ט), ואף אסר להחזירם לחקלאי שימכור אותם לנכרים.

שכה. אף שביכולתו להטיל אותו על הציבור [עיי' ספר אוצר בי"ד עמ' קפ"ח].

שכו. ותמורה לכך שכרם גבוה יותר גם מחמת האחריות שנוטלים ע"ע מחמת כך. וכן נהוג באוצר בי"ד שע"י הגר"נ קרליץ [כיון שכך על נוטלי השכר מקופת הבי"ד להישמר מליטול יותר מהמגיע להם, דהוא גזל שכר בעלי השדה התלוי בהתאם ליתרת ההכנסות. מלבד שאר הטעמים שהובאו לעיל בהערה].

שכז. היה מקום להצריכם להשיב את

אתרוגים בחשש מורכבים

נג. נראה דאין כל איסור לעשות אוצר בי"ד על אתרוגים שאין להם מוחזקות שאינם מורכבים, או אף אתרוגים בחשש מורכבים, לשימוש מי שנוהג לסמוך עליהם שבה.

נטע רבעי

נד. עיי' לעיל [בפרק א'] לענין פירות נטע רבעי דנחלקו הפוסקים אם יכול הבעלים לפדותם. גם שליחי בי"ד בכלל מחלוקת זו אם יכולים לפדות פירות נטע רבעי, דאין הפירות שלהם, ורק עובדים בשליחות הציבור שכת.

אתרוגי שישית

נה. אף שבאתרוגי שנה שישית הנקטפים לאחר ר"ה של שנה שביעית, נהגו בהם קדושת שביעית לחומרא דלמא אזלינן בתר לקיטה- מ"מ

המעות הנותרים לציבור. בעד"ח (דו"ח שמיטה תשי"ב) הועברה היתרה לועד הכשרות לשמירת שאר דיני הכשרות הנוגעות למצות התלויות בארץ כמו תרו"מ חלה ערלה כלאי הכרם וכדומה ולכל הוצאות הכרוכים בזה, והוסיפו שם לבאר במכתבם דידוע לנו העובדא שרבים ורבים אשר נתנו לועד שומרי שביעית נתנו על דעת הביד"צ ועל כן דעתנו לפסוק כנ"ל. בי"ד נוסף סבר להעבירו לדיינים משום שכר בטלה (ספר אוצר בי"ד עמ' קפ"ח הע' 46).

שבה. אע"ג דיש איסור לאוצר בי"ד לרדת לשדה שיש בה פירות המורכבים באיסור, ומשום דיש איסור לקיימם (משנה

הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ה' אות ג'), מ"מ אינו נוגע להרכבת אתרוגים שאין איסור לקיימם אלא רק ליטלם למצוה. מיהו אוצר בי"ד כזה צריך להדגיש ע"ג האריזה שאינו נותן הכשר כלל למוחזקות האתרוגים אלא רק לענין שביעית. ואתרוגים שהינם ודאי מורכבים, גם אם יש ציבור הנוהג ליטלם, נראה דאין לבי"ד לטפל בהם כלל דאינם תועלת הציבור אלא רק מכשלה תחת ידם, ואין לבי"ד כל סמכות להיות שליחי הציבור לכך [אא"כ ודאי הוא שילכו למאכל בלבד].

שכת. כן הביאו בקובץ ההשגחה שיו"ל ע"י העד"ח (קובץ מס' 7).

לא נהגו לעשות להם אוצר בי"ד של.

קניית פירות לאוצר בי"ד

נו. אף דיש היתר לבי"ד לקטוף ולמכור כרגיל, מ"מ אין להם היתר לקנות פירות לצורך חלוקה זו, אלא רק לחלק פירות שקטפו שליחיהם [או אחרים יותר מהמותר] שלא.

אוצר בי"ד לקטיף בלבד

נז. יש העושים אוצר בי"ד לקטיף בלבד, והיינו שיורדים שלוחי בי"ד לשדה מופקרת בעת הקטיף, וקוטפים כמות רבה מאוד לחלוקה במחיר מיזערי של הקטיף והובלת הפירות- אוצר בי"ד כזה מהודר הוא שלב.

של. בחוברת דבר השמיטה תשס"ח של העד"ח כתבו שהורו רבותינו לא לעשות אוצר בי"ד לאתרוגי שישית כי אפשר לקטוף הכל מראש, ורק באתרוגי שביעית שאין פיתרון אחר אושר אוצר בי"ד. גם המגדלים לא ירצו בזה והוא רק טובת הציבור שיהיו יותר אתרוגים ובזול, וזה לא שמענו ענין להוזיל מחירים, וכ"כ החזו"א במכתבו שאין ענין להוזיל אלא רק שיורגש שאין זה סחורה. [מחיר אתרוג כזה, ומחיר אתרוג שקטפו לבד מפרדס אוצר בי"ד – מחיר שניהם יחד צריך להיות שווה למחיר אתרוג אחד של אוצר בי"ד, משום דבאתרוג כזה לא היו שום הוצאות מוקדמות בשליחות בי"ד עד הקטיף]. ועיי' בספר משנת יוסף (ח"ד סי'

של. כ"מ בשטר שכתב החזו"א. והובא בדרך אמונה (פרק ו' ס"ק י"ט).

שלב. דהיינו ממש כדברי התוספתא. נודע על בי"ד המתכנן לעשות כן בשמיטה תשפ"ב באתרוגים. במציאות תלוי אם יהיו אתרוגים בפרדס לקטיף השלוחים, ולא יוכלו לדעת מראש או למנוע אחרים מלקטוף עבור עצמם ככמות המותרת.

הלכות לזלב

שמיטה אצל הר סיני

"בהר סיני" – האדמה תקנה קדושה בשביעית כמו הר סיני במתן תורה, ואתם המקדשים אותה כפי שה' קדש ההר ברדתו, כי שרשי נשמותיכם בארץ העליונה אשר נגדה וכו'. והארץ התחתונה ממוצעת לחבר נפשותיכם לשרשם (אלשיך ויקרא כ"ה,ב').

"בהר סיני" – אני נותן קדושה זו לכל ארץ ישראל, שיש לה דמיון ויחוס עם הר סיני מצד היותה אוירא דמחכים, ואין תורה כתורת א"י והר סיני, ועל ראוי ליתן גם לארץ ההיא קדושת הר סיני אחר מספר מ"ט שנה, וכן במספר ז', או כדי לעשות זיכרון למעמד הר סיני בקריאת דרור והעברת שופר, מצורף לשאר טעמים שיש למצוה זו, על כן נאמר "בהר סיני" (כלי יקר ויקרא כ"ה,א').

"בהר סיני" – שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, דכל פרטי המצוה ודקדוקיה בלתי אפשר היה לישראל לקיים מבלעדי הר סיני וכו', וזה בנין אב לכל המצות – שאל יפול לב האדם עליו בראותו פרטי ודקדוקי המצוות שלפי השקפה חיצונית קשה על האדם לקיימם, וצריכין גבורת הנפש ולב אמיץ בגבורים, כי כבר קנו ישראל מעלה זו מסיני (שם משמואל ויקרא תרע"ג).

פרק י'

דיני שביעית המצויים בלולב

דיני שביעית חלוקים לשניים- דיני עבודות השדה, ודיני קדושת גידולי שביעית. אף שקדושת גידולי שביעית אינה נוהגת אלא בפירות, איסורי עבודות השדה כוללות את כל מיני הצומח ואף שאינם עושים פרי, וכלולים בהם כל שלושת המינים האחרים [מלבד אתרוג].

ואף דלענין קדושת שביעית בלולב- מצינו להדיא במתני' (סוכה ל"ט): דהלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה [כלו' בהבלעה משום קדושת שביעית שבאתרוג]. וביארה הגמ' (מ.) דאיירי בלולב של שישית, והקשתה הא עצים בעלמא ניהו ואין בעצים משום קדושת שביעית, ותי' דהיינו דוקא בעצים שהנאתן אחר ביעורן ואינו כאכילה שהנאתו וביעורו שוה, משא"כ לולב שלג.

מ"מ נחלקו הראשונים אי למסקנת הגמ' יש קדושת שביעית בלולב שלד.

שלג. ברש"י (ד"ה יצאו) ביאר ד"לולב עיקר הנאתו לכבד את הבית, והוא שעת ביעורו וקלקולו ודמי להנאת אכילה". אך בפירוש קדום למסכת סוכה [מהגניזה הקהירית יו"ל ע"י הג"ר יקותיאל כהן] כתב "דרך אכילה ללעוס ולבער המאכל בלעיסתו מתורת אוכל, וכיון שמגיע בחיקו נהנה מן המאכל, ונבער אותו הפרי, נמצאת הנאתו וביעור באין כאחד.

שלד. דלרש"י ותוס' שם יש קדושת שביעית בלולב, ומתני' בלולב שחנט בשישית, אך לרמב"ם (פיהמ"ש ובפרק ח' הל' י"א) אין קדושת שביעית בלולב.

ולהלכה נקטינן להקל שלה, ויש מחמירים לעצמם שלו.

דיני שביעית בלולב

א. אומנם הלולב גדל באילן העושה פרי, אך רוב המלאכות הנעשות בו הינם לצורך פירותיו ולא לתועלת הלולבים. מיהו כל איסורי עבודת השדה שייכים אף בו.

שלה. להלכה נקט החזו"א להקל [בהוראות שקיבל ממנו הרב פלס]. וכן הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה סימן נ"א אות כ"ג) היקל ומשום דכיום לא מכבדים בלולב את הבית ועומד רק למצוה. ואף שיש מקומות בין הישמעאלים שמשתמשים בהם למטאטא, מ"מ במקומותינו אינו עומד לכך (דרך אמונה פרק ח' סעי' י"א בבה"ל ד"ה הלוקח). גם משום דסתם עצים עומדים להסקה (כפ"ת ל"ט: ד"ה עוד כתב).

שלו. בספר ציץ הקודש (סי' ט"ו) בשם המהרי"ל דיסקין הורה למעשה להחמיר ולהבליע דמי האתרוג בהדסים ולא בלולב [להיפך מהחזו"א שהחמיר לעצמו בהדסים יותר מאשר בלולב (שיעורי שביעית לגר"צ ובר פרק ט"ו אות כ"ז)]. אף שלמעשה לעצמו חשש בשניהם. גם הקה"י (אורחות רבינו ח"ג עמ' רס"ז) רגז על האומרים בשם החזו"א דאין קדו"ש בלולב, דאמר כן רק לפילפול ולא למעשה. וכ"כ בחוט שני (עמ' תכ"ב) דיש מחמירים לעצמם בזה. ובדרך אמונה כתב (פרק ח' הל' י"א בבאור ההלכה ד"ה הלוקח)

דהחזו"א החמיר לעצמו ולא לקח לולב מן המשומר. ונראה להוסיף בלולבים נידון נוסף אף שלא הוזכר בפוסקים – דכל לולב בקטנותו טרם נראה לחוץ היה לבן ורך, ומשמש למאכל הנקרא "לב הדקל", ובלשון המשנה "קור". וא"כ יל"ד אם יש ללולב עצמו שם מאכל וקדושת שביעית מחמת כך. ואומנם על הקור עצמו מצאנו בירושלמי (פרק ד' הל' ו') דנחלקו אמוראי בדבר אם יש בו קדושת שביעית. וברמב"ם (פרק ה' הל' כ"א) פסק דקדושת שביעית חלה עליו. מיהו החזו"א (מעשרות פרק א' ס"ק כ"ט) כתב דכיון דלא נטעי אדעתא לאוכלו שלא להמית העץ, אלא מניחים אותם להתקשות אין עליהם קדושת שביעית – וכבר תמה עליו בדרך אמונה (פרק ה' ציון ההלכה ס"ק ער"ב) שלא הזכיר את דברי הרמב"ם והירושלמי [ובבאור ההלכה שם ד"ה והקור האריך לבאר דבריו]. מיהו אף בלא סברת החזו"א נראה דאין כלל מקום לדון בלולב, ומשום דהרי כבר התקשה ונעשה עץ, ובטל ממנו שם אוכל.

זמן הקובע

ב. הקובע להיותו בקדושת שביעית הוא החנטה, ועיי' הערה שלו.

טיפול למצוה בלולבים

ג. אף שיש מלאכות שהותרו במקום הפסד, היינו רק למניעת הפסד הפרי, אך מלאכות לצורך מצוה לא הותרו כלל [כדכתבנו לעיל לענין אתרוגים]. הלכך אין לעשות בדקלים כל מלאכה שהיא לצורך לולביהם, אלא רק לצורך תמריהם [כגון דקל נקבה], ולפי כללי היתר טיפול לפירות למאכל שלה.

נעבד

ד. לולב הגדל בעץ דקל שנעבד באיסור, אף אם העבודה היתה לצורך התמרים, כל שהועילה אף ללולבים שלט – הגם שהלולבים מותרים לנטילה שם, יש להדר שלא ליטלם שם. ואפי' אם הם יפים יותר

שלו. לא נתפרש שיעורו כמה צריך שיהא גדל בשביעית, כ"כ החזו"א (סי' י' ס"ק ד') וכ"כ בדרך אמונה (פרק ח' ס"ק פ"ח). וכתב הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' ר"ה) דאף דבלולב הולכים אחר חנטה, אולם לא נתפרש אם נקבע דין זה לפי הלולב או לפי חנטת פירות הדקל, ואם תלוי בתחילת גידול הענף או יש בו שיעור אחר.

שלה. כן הורה הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש שביעית תשובות סי' ו'). וכן בקונטרס השביעית (לגר"צ פלמן עמ' ק"צ). **שלט.** ואם נעשו מלאכות בדקל רק לצורך התמרים, דעת הגר"ש אלישיב (ישא

יוסף סי' קי"א) שאין חשש בנטילת לולבים אלו.

שמו. דאפי' לאוסרים שימוש בנעבד, מ"מ א"צ בלולב היתר שימוש [עכ"פ לשאר ימים]. גם אין לאוסרו מדין מצוה הבאה בעבירה, דאין מצוי עבודה שבלעדיה לא יהיה לולב, ואין המצוה מחמת העבירה (בקונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות כ"ב-כ"ג).

שנא. כן הורה הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש שביעית תשובות סי' ו', קובץ תשובות ח"ד סי' נט) אם הועילה לגידול הלולבים שיהיו נאים יותר. אך אין בזה איסור מסייע (אורחות רבינו עמ' רס"ט). מיהו

מאחרים שמב, ואפי' כבר קנה לולב כזה יצא י"ח בלולב אחר שמג.

קדושת שביעית בלולב

ה. לולבים שגדלו בשישית ונקטפו בשביעית, ודאי שאין בהם קדושת שביעית שמד. אך לולבים שגדלו בשביעית ונקטפו בשביעית או בשמינית, אף שנידון בגמ' ובפוסקים, מ"מ נהגו שאין בלולב קדושת שביעית, ויש מחמירים שמה. מיהו אף אם יש קדושת שביעית בלולב, שרי להשתמש בו למצוה שמו.

הפקדום

ו. כשם שנחלקו אם יש קדושת שביעית בלולבים, כן נחלקו לענין החיוב להפקירם, ויש המחמירים ומפקירים מטעיהם. מיהו אין כל היתר להיכנס למטע לולבים וכ"ש שלא לקטוף ללא רשות מהבעלים, או ידיעה מפורשת על הפקדום שמו.

הגדל בשדרות העדים

ז. למרות שאסור ליטול לולב מאילנות השתולים בגנים ציבוריים ומשום דלרוב הפוסקים אין בו קדו"ש, מ"מ במקומות בהם העיריה הפקירה בפירוש את אותם אילנות- מותר לקטוף מהם שמה.

קטיף

ח. במטע המופקר נראה דניתן לקטוף לולב כרגיל, ואין צריך לשנות באופן הקטיף שמו.

כמות

ט. לחוששים לקדו"ש בלולב- מניין הלולבים דשרי לקצוץ הוא כבאתרוגים, דהיינו שניים לכל אחד מהרגילים ליטול בביתו ש". כמו"כ לדבריהם- שאר דיני הקטיף המפורטים לעיל בפרק ד' לענין אתרוגים, נוהגים אף בלולב.

שמה. כמבואר בהקדמה לפרק זה.

שמו. ואין לאסור מחמת שמבטל עי"כ את אפשרות ייעוד שימוש לטאטא את הבית- משום דאין הדרך כיום לטאטא בו, גם משום דאפשר לניקוי תשמישי קדושה כארון קודש וספרים דשרי אף לאחר עמידתו למצוה (קונטרס השביעית, להגר"ב צ' פלמן עמ' ר"ג).

שמו. פשוט. וכ"כ הגר"מ גרוס בספר אגרא דחדוותא (גליון כ"ב הל' ד' מינים בשביעית) דהא לרוב הפוסקים אין קדושת שביעית בלולבים.

אם ספק שמה נעבד במלאכות דרבנן, דעת הגר"ש אלישיב (ישא יוסף שביעית סי' קי"א) שמותר לכתחילה לקנותו.

שמב. כ"כ הגר"ש וואזנר והגר"נ קרליץ (נור התורה קובץ י"ח עמ' שצ"ד).

שמו. הוראת הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה סוכות פ"י הע' 98).

שמד. כמבואר בגמ' שם. ואף דהלולב הוא ענף בעלמא, מ"מ אינו כירק אלא כעץ פרי ואולינן בהו בתר חנטה, והיינו תחילת גידולו.

שמה. אורחות רבינו (ח"ב עמ' של"א).

שמו. כיון שאין משמעות היכן וכיצד קוטפו, ואף דיתכן שגזימתם מועלת לקצב גידול הלולבים הבאים [לפירות אינו מועיל, כי להם טוב שיישאר חירות כי מייצרים סוכרים], מ"מ אין כוונתו לכך, גם אין מה לשנות באופן גזימתם. ועיי' בדרך אמונה (פרק א' ציון ההלכה רפ"ג) דהתיר החזו"א לקצוץ סכך בשביעית, ואמר שכיון שאין בקי לעשות באופן שישביח האילן לא הוי זמירה- משמע דסבר החזו"א שיש זמירה

בדקלים באופן שמשביח האילן [לענין החריות, אולי לא לענין הלולבים].

אך עיי' בספר אגרא דחדוותא (לגר"מ גרוס גליון כ"ב הל' ד' מינים בשביעית) דהצריך לקצוץ בשינוי.

שנ. כ"כ המשנת יוסף (ח"א סי' כ"ח) עפ"י החזו"א. ויל"ע בזה, כיון דפחות מצוי שיפסל לולב במשך החג, מאשר אתרוג. מיהו כיון שיתכן שיתייבש או יקבל מכה וכדו', גם אם פחות מצוי, יכול ליקח לולב נוסף ליתר ביטחון.

קניה ומכירה

י. לחוששים לקדו"ש בלולב- דיני קנייתו ומכירתו כמפורט לעיל בפרק ו' לענין אתרוגים.

קניה מחשוד

יא. גם לסוברים שאין בלולב קדו"ש- מ"מ לכו"ע אין לקנות לולב מן החשוד על השביעית [וכגון מהמוכר אתרוגים שאינם אוצר ב"ד] ש"א, וכן לא מהקונה ממנו ש"ב.

שימוש לטבעות וקוישיקלאך

יב. לחוששים לקדו"ש בלולב- מכל מקום שרי לעשות מהם טבעות וקוישיקלאך [מאגד], ובלבד שישאיר את קצוות העלים ולא יגזזם ש"ג. מיהו לעשותם משאר חלקי הדקל שרי ללא כל חשש ואף אם גוזזם ש"ד.

שנא. דברמב"ם (פרק ח' הל' י"ד) איתא דאין לוקחין מחשוד על השביעית דבר שיש בו זיקת שביעית. ולולב בכלל זה (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות כ"א).

שנב. כ"פ הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני שביעית עמ' קע"ה תשובה קי"ג) כיון שהמוכר עבר על איסור במה שקנה מן החשוד, נחשב אף הוא לחשוד. ועיי' בפרק ו' תחת הכותרת "קניה מע"ה או חשוד" דיש מתירים.

שנג. באורחות רבינו (ח"ב עמ' שכ"ו-שכ"ז) הסתפק אי שרי לעשות מהם טבעות וקוישיקלאך, ולמעשה הקפיד

לעשותם מלולב שישית או מחו"ל כשיכל, ואם לא יכל עשה רק את הנצרך דהיינו הנרתיק להדס שלא יישרו עליו, וטבעת לאגוד המינים כולם יחד, אך לא נרתיק לערבה ולא טבעות על הלולב. (אורחות רבינו מהדו' חדשה ח"ג עמ' רס"ט). ובדרך אמונה (פרק ח' סעי' י"א בה"ל ד"ה הלוקח) סבר דשרי בלא לקצוץ הקצוות דעדיין ראוי לטאטא, וראיתו מהגמ' (ב"ק צ"ו). דעשה מלולב מטאטא ל"ח שינוי לקנות דהדר סתר ליה. ולכן שרי כל שלא חותכו או תופרו או קושרו חזק באופן שלא ניתן להתירו.

שנד. בגמ' (סוכה ל"ו:) אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו' ואפי' בסיב

קיצור אורכו של הלולב

יג. אף לחוששים לקדו"ש בלולב- אם לולבו ארוך יתר על המידה ומעוניין לחתכו מלמטה לקצרו- שרי ש"ג.

לשריפת חמץ

יד. לחוששים לקדו"ש בלולב- אף דאסור להסיק תנור במאכל אדם, מ"מ לולבים אף שגדלו בשביעית שרי להסיק בהם. הלכך מותר לשומרם לאחר החג להסיק בהם תנור לאפות בו מצות, או לשרוף בהם חמץ כנהוג ש"ו, ובלבד שיבשו כבר לגמרי ש"ו.

לסכך

טו. לאחר שנת השמיטה [וכ"ש בשנת שמיטה] אין כל חשש לכו"ע להשתמש בלולבים שגדלו עוד על העץ עד שנהיו חריות, לסכך בהם סוכתו ש"ח.

בספר משנת יוסף (ח"ד סי' ו' אות ג') חשש דאינו יבש מספיק מלהיות ראוי לטאטא בשנתו הראשונה, וישמרנו לשריפת חמץ של שנה הבאה.

שנז. כ"כ בדרך אמונה (פרק ח' הל' י"א בה"ל סוד"ה הלוקח) דשרי רק משבטלה ממנו האפשרות לעשות ממנו מטאטא [וכ"כ בקונטרס השביעית (לגר"צ פלמן עמ' ר"ג)]. וצ"ע דהא יכול להיות מטאטא גם ביבשותו, ואולי אף בעיקר ביבשותו.

שנח. כן משמעות החזו"א (סי' י' ס"ק ד') ומשום דכבר נעשה חריות ורבו גידוליו על עיקרו ומותר.

ואפי' בעיקרא דיקלא. ובזה שרי בשביעית ללא חשש (דרך אמונה שם).

שנה. באורחות רבינו (ח"ב עמ' של"א) כתב דאף שהחשיבוהו לקדוש בקדושת שביעית לא החשיבוהו הפסד כיון שאין מפסיד את שימוש. ונראה דאף אי נאסר לקוץ ראשי העלים כשעושה מהם קוישיקל וטבעות וכו"ל, מ"מ שאני התם שהעלים עצמם נועדו לטיאטא, ואף חודיהם נצרכים לכך, משא"כ שדרתו של הלולב שאין ייעודה לכך. וכ"מ ברש"י (כ"ט: ד"ה נפרצו) שעשיית מטאטא היא ע"י קציצת העלים.

שנו. וכן נהגו החזו"א והקה"י (אורחות רבינו מהדו' חדשה ח"ג עמ' רס"ח). מיהו

ביעור בלולב

טז. גם אי איכא בלולב קדושת שביעית, מ"מ אין זמן ביעור בלולב כיון דמתקיים באילנו שנט.

להוציא לולבים לחו"ל

יז. אף אם חוששים שיש קדושת שביעית בלולבים, וחוששים מחמת כן להוציאם לחו"ל שם, מ"מ שרי לקנותם ממי שהוציאם לחו"ל שם.

אוצר ב"ד בלולבים

יח. שרי לעשות אוצר ב"ד אף בלולבים, ועי"כ יצאו מכל חשש שם.

גבולות א"י

יט. הגבולות הקובעים לענין איזה מקומות גידול חשיבי א"י, וכן לענין לאיזה מקומות ניתן להוציאם ללא חשש שהינם חו"ל – הכל כמבואר לעיל בפרק א' לענין אתרוג.

שנט. תוס' סוכה (ל"ט. ד"ה שאין). וכ"כ בדרך אמונה (פרק ח' ס"ק פ"ו. ועיי"ש בציון ההלכה אות קי"ב).

שס. הגר"ח קנייבסקי (מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ח' הע' 199).

שסא. עיי' להלן לענין הדסים, ונראה דה"ה בזה.

שסב. שיפקחו מתחילת השמיטה שלא יעשו באילן עבודות האסורות, ויקצצו הלולבים לצורך הקונים, ויטלו דמים עבור טרחתם והוצאותיהם, ובאופן זה מותר לקנות הלולבים אף אם יש בהם קדושת שביעית (הגר"ח קנייבסקי במכתבים כת"י, שיח השמיטה פרק ח' הע' 207).

עצות מעשיות לקטיף

עצות מעשיות לקוטפים בעצמם מדקלים המופקרים –

אף שהמגדלים יכולים לקטוף [וקוטפים] לולבים אפי' כשמונה חודשים קודם החג, מ"מ הקוטף לעצמו ולא משתמש בחומרי שימור וחדרי קירור, ספק אם יכול לשמור לולב חודש בתנאים ביתיים רגילים.

לברר מראש את היות המטע מופקר, וכן את מיקום המטע, דקלים ללולבים המהודרים אינם גבוהים כ"כ ואינם ניראים בינות למטעים.

לקטיף לולבים חובה הביא מזמרה, סכין עלול לפגוע בשאר הלולבים הסובבים אותו. כמו"כ מומלץ להביא כפפות עבות, וניילון נצמד או נרתיק ללולבים. ברוב המטעים זקוקים לסולם להגיע לראש הדקל. אין להשתמש בסולם שבמטע ללא רשות הבעלים. אם אפי' סולם גבוה לא מספיק בשביל להגיע לראש הדקל, רוב הסיכויים שראשי לולביו פסולים או אינם מהודרים.

הלולב גדל מוסתר במרכז ראש הדקל ממש בין כל ענפי הסכך העוטים אותו מכל צידיו. מצידי הדקל צומחים חוטרנים – היינו דקלים קטנים היוצאים מזגע האם, בד"כ הינם קטנים ולולביהם לא מגיעים לשיעור, אך במקומות שהותירום גם בגדלותם, יתכנו אף בהם לולבים טובים.

ינבור בידיו בינות לענפי הדקל עד שיגיע למרכזו שם עומדים 3-4 לולבים צמודים ודבוקים זה לזה מגבם, ונראים כלולב אחד

הלכות הדם

עבה. לולבים אלו בגבהים שונים, רק אחד או שניים מהם ראויים לקטיף ונטילה [כל שבוע שבועיים מגיע לולב אחד מהם לגודלו הראוי] – יבדוק מי הגבוה מביניהם, יוודא שראשו סגור ולא התחיל כבר להיפתח כמניפה. ימשכנו מעט אליו וינתקו מדביקותו לאחרים. יקצצנו הכי נמוך שיכול, עמוק בין קוצי שאר הענפים.

ראש הלולב בדרכי מחופה בקורא. יסירנו בעדינות ע"י שיעטה אותו בכף ידו, ובמשיכה מלמטה לכיוון מעלה.

את הלולב מומלץ לשמור עד החג עטוף בניילון נצמד ואטום כולל ראשו, או בנרתיק המיועד ללולב. יש הסבורים שעדיף לשומרו שוכב על ריצפה קרה [כגון תחת מיטה, למניעת איבוד לחות], ויש הסבורים שעדיף לשומרו בעמידה כדרך גדילתו. בכל מקרה עדיף בחדר קר, לא במקרר, ולא בשום אופן חשוף לשמש.

פרק י"א

דיני שביעית המצויים בהדס

אף שהדס נחשב צמח שאינו עושה פרי, מ"מ דיני עבודת השדה וכן הקטיפה נוהגים אף בו, וכדלהלן.

ולענין קדושת שביעית בהדסים - בירושלמי (פרק ז' הל' א') הסתפק אם יש במיני בשמים קדושת שביעית. ולדינא נחלקו בזה הפוסקים אם יש קדושת שביעית בהדסים שסג.

שסג. החזו"א (סי' י"ד ס"ק ט' ד"ה ובתשובת) הכריע לחומרא. אך עיי' במשפטי ארץ (פרק י"ד הע' 24) שהביא בדעת החזו"א בענין שמועות סותרות, ובשם הגר"ש וואזנר להחמיר. וכן הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית ח"ב פרק ב' אות כ"ג) סבר דראוי להחמיר ולנהוג בהם קדושת שביעית, ויקנם מנכרים.

מיהו בשו"ת ציץ הקדש (ח"א סי' ט"ו) הביא שהמהרי"ל דיסקין הורה לסוחרים אתרוגים בשביעית להבליע דמי האתרוגים בהדסים כיון שאין בהם קדושת שביעית.

גם בחוט שני (עמ' שע"ו) כתב דנוהגים שאין בו קדושת שביעית דניטע למצוה ולא לריח, ושאני מאתרוג דאף

דניטע למצוה מ"מ כיון דבעינן שיהא ראוי לאכילה יש בו קדושת שביעית, משא"כ הדס דל"ב ראוי לריח [והפוסלים מין הדס שאין לו ריח - אינו משום תנאי המין אלא משום זיהוי המין, דכל שאין לו ריח מוכח שאינו המין הנרצה]. וכן בדרך אמונה (פרק ז' ס"ק קכ"ז) כתב להחמיר בספקו של הירושלמי, ומאידך לגבי הדסים הביא (ציון ההלכה אות רכ"ב) דהחזו"א החמיר לעצמו, ולדינא צידד להקל, ושמא משום דרוב ההדסים כיום אינם מיועדים לריח אלא למצוה או לנוי. והיינו גם יישוב דעת המהרי"ל דיסקין הנ"ל.

ונראה לומר דהטעם שהציץ הקודש היקל בהדסים והחמיר בלולב, אף דלולב

קדושת שביעית בהדסים

א. מדינא אין לחוש בהדסים לקדושת שביעית. מיהו כיון דנחלקו הפוסקים אם יש בהם קדושת שביעית, ובפרט שיש המשתמשים בהם לאחר החג להרחה שסד- ראוי להחמיר לקנותם דוקא מן הנכרים שסד.

פחות משמש כיום מאשר הדס- היינו משום דצירף להקל בהדסים מיכול נכרי יחד עם ספק הירושלמי בקדו"ש בבשמים, אבל בשדה ישראל גם לדבריו יש להחמיר (ישא יוסף ח"ה סי' ק"י) [בשם הגרי"ש אלישיב].

ומצד הפירות הגדלים בשיח ההדס- לא מצאנו שהחשיבוהו כלל לעץ פרי, וכן הוכיח בשבלי הלקט (סי' ק"ס) דכיון דאמרי בגמ' דארבעה מינים שנים מהם עושים פירות ושנים אין עושים פירות, והדס וערבה הם שאינם עושים פירות, מוכח דל"ח ענבי ההדס פרי. והביאו הב"י להלכה (סי' ר"ג סעי' ד'). [הוכחת הגרא"ח נאה בספרו הערות למעשה בדיני השמיטה (עמ' צ')]. מיהו הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שם) חשש אף לענין ענבי ההדסים שמא יש בהם קדושת שביעית דיש כיום טבעוניים האוכלים אותם [לא לענין ההדס אלא לענין קדושת הענבים], מיהו סיים שם דאין לחוש מלקטוף את ההדס לפני בשילות ענביו, דלרוב העולם אינו מאכל וממילא ל"ח הפסד.

שסד. המנחת יצחק (ח"ו סי' ק"ל אות ג')

הסתפק אם נקטפו למצוה וכוונתו להריח בהם אחר החג מה דינם. ובקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רונברג אות כ"ה) הסתפק אם כיום שהמנהג להשתמש בהם לריח אחר החג, חשיבי כולם שניטעו למצוה ולריח.

בישוב נוב שבגולן המגדלים הרבה מההדסים המצויים- ישנה תקנה עפ"י הוראת רב הישוב שאין להשתמש בהדסים הגדלים בישוב להרחה בשום הזדמנות כולל להבדלה, וזאת כדי לפתור את בעיית השמיטה. מיהו עדיין לא הועיל אם הקונים משתמשים בהם לכך, או שרגילות העולם כן, וכנ"ל.

שסח. כן מורה הגר"ח קנייבסקי למעשה לשואלים, ובפרט כיום שניתן להשיג הדסים ללא חשש [שיעורי שביעית לגר"צ ובר (פרק ט"ו אות כ"ו)]. ולדעת החזו"א יותר יש לחוש לקדו"ש בהדסים מאשר בלולים [אף שלמעשה חשש בשניהם]. ולהיפך מדעת המהרי"ל דיסקין (ציץ הקודש ח"א סי' ט"ו) שהורה להבליע הלולים בהדסים (שיעורי שביעית שם אות כ"ז).

זמן הקובע בהדסים

ב. זמן הקובע בהם להיותם קדושים בקדושת שביעית, הוא תחילת גידול הענף ולא עת קטיפתו שסו. הלכך כל ההדסים של לפני החג של שנה השביעית, מותרים לקנותם כרגיל ואין בהם כל קדושה. ואילו הדסים שנקטפו לאחר החג במשך שנה השביעית או בתחילת השנה השמינית הינם בכלל חשש זה.

מלאכות המותרות

ג. כשם שהותרו מלאכות לצורך מניעת הפסד האילן או הפירות [כמבואר לעיל בפרק ג'], כן הותרו בצמחי נוי ובישום למניעת הפסדם שסו.

ד. ואף דבצמחים כאלו אם הנזק הוא זמני רק לשנת שמיטה וניתן להשיבו לאחר השמיטה אין להתיר מחמתו מלאכות שסח, מ"מ

שסו. בהדסים אזלינן בתר חנטה ולא בתר לקיטה, דאף דהנלקח בו הוא הענף, מכל מקום אינו כירק אלא כעץ אזלינן בתר חנטה. וראיה מלולב דבגמ' (ל"ט). אזלינן בתר חנטה. והיינו מתחילת גידולו של אותו ענף, כדמוכח התם לענין לולב (חוט שני עמ' ר"ה). [ועיי' בספר משפטי ארץ (פרק י"ד הע' 25)]. והגר"ח ק (מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ח' הע' 198) סבר דהוא בכלל הנידון בלולב, המבואר לעיל פרק י' תחת הכותרת "זמן הקובע".

שסז. סדר השביעית לגר"ז שפירא במחיצת החזו"א.

שסח. עיי' בספר משפטי ארץ (פרק ד' הל' א') שהביא כן מהגר"ג קרליץ. ובשם הגרי"ש אלישיב הביא להקל במקום צורך גדול, והמתע"ב.

שסו. בהדסים אזלינן בתר חנטה ולא בתר לקיטה, דאף דהנלקח בו הוא הענף, מכל מקום אינו כירק אלא כעץ אזלינן בתר חנטה. וראיה מלולב דבגמ' (ל"ט). אזלינן בתר חנטה. והיינו מתחילת גידולו של אותו ענף, כדמוכח התם לענין לולב (חוט שני עמ' ר"ה). [ועיי' בספר משפטי ארץ (פרק י"ד הע' 25)].

והגר"ח קנייבסקי (מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ח' הע' 198) סבר דהוא בכלל הנידון בלולב, המבואר לעיל פרק י' תחת הכותרת "זמן הקובע". אם זה מסובך ניתן לשנות את כל ההערה כדלהלן- אף דהנלקח בו הוא הענף, מ"מ אינו כירק

קטיף הדסים בשמינית

ז. דין זה נאמר לגבי הדסים שנקטפים בשנה השביעית אף שגדלו בשישית, אך הדסים שנקטפים בשנה השמינית, אף אם גדלו בשביעית איסור קטיפתם כרגיל הוא רק למחמירים לנהוג בהם קדושת שביעית שעב.

כמות קטיף

ח. לנהגים קדו"ש בהדסים- אסור לקטוף הדסים יותר מכמות הנצרכת לבני ביתו, ונראה דדינם כאתרוגים הניטלים למצוה, דהיינו שלישית הדסים לכל אחד מהנוטלים מבני ביתו, ועוד הדסים בודדים להחלפה אם יפסלו הדסיו במהלך החג שעב.

ענביו אינם בשלים

ט. מצויים בענפי ההדס ענבים ירוקים לרוב, ובשילוחם היא באדמימותם. מיהו אין כל חשש בשביעית מקטיפת ההדס קודם הבשלת ענביו משום הפסדם שעב.

שעג. כן הא הכמות בקטיף אתרוג למצוה, ולא כשיעור מאכל, כמבואר לעיל בפרק ד' תחת הכותרת "כמות הקטיף". מיהו באתרוג התירו אתרוג נוסף לכל אחד, שיהיה לו אם יפסל אתרוגו [וכן בלולב לעיל בפרק י' תחת הכותרת "כמות"]- וא"כ יל"ע האם בהדסים מותר עוד ענף הדס אחד לכל אחד או שלישיה- אומנם רחוק שיפסלו, אך בקל נעשים אינם מהודרים בנשירת עליהם.

שעד. כן הורה הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש שביעית ח"ב פרק ב' אות כ"ג)

דבקטיף הדסים המשמשים למצוה אין מלאכת גזימה המועילה לשיח, דהשנה לא יספיק לעשות עוד הדסים, ולגידולי שנה הבאה הדרך לשורפו קודם- נמצא שאין שבח כלל בגזימתם לא לתוספת ענפים ולא לתוספת כח לענף- ויש מקום להתיר ללא כל שינוי. ויש לברר הדבר. [ואם משמשים למכירה יתכן שהותרה אף גזימה המועילה- עיי' משפטי ארץ פרק ד' הע' 3-4].

שעב. שהוא משום איסור מלאכה בשביעית, ולא משום קדושתם.

בהדסים שאין המטרה בנוי הצמח, אלא לשימוש בענפים עצמם [לעצמו או למכירה], יתכן דלא חשיב הפסד זמני אלא הפסד גמור כהפסד פירות, והותרו בו מלאכות דרבנן שסט.

טיפול למצוה בהדסים

ה. כשם שבאתרוגים הותרו רק מלאכות המונעות פסול, ולא מלאכות לתוספת הידור, ה"ה בהדסים כן שעב.

קטיף הדסים

ו. כיון שגם בשיחי בישום נאסרה עבודה בשביעית, לכך קטיפת הדסים מהשיח מותרת רק לשימוש ולא לתועלת הצמח [לכו"ע]. גם כשקוטף לשימוש ישנה מדרך קטיף לתועלת שעב.

והגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני שביעית תשובה ע"ה ופ"א) שאסור, וכן דעת הגר"צ אבא שאול (אור לציון פרק א' תשובה י"ט). ועיי' בספר הערות למעשה בענייני השמיטה להגר"ח נאה (עמ' פ"ט-צ"ו) שדן לאסור מדין זמירה, גם לאסור נטילתם משום מצוה הבאה בעבירה, ומסק' להתיר עיי"ש.

אם מטרת גידול ההדסים והטיפול בהם הוא גם לצורך ענביו, אסור טיפול אלא לפי כללי היתר טיפול לפירות למאכל [קונטרס השביעית (לגר"צ פלמן עמ' ק"צ)].

שעא. עיי' חזו"א (סי' י"ט ס"ק י"ד-ט"ו). מלאכת גזימה מועלת לשיח להוסיף תת כוחו (רמב"ם פיה"ש שביעית פרק ד'), וכן לעודד צימוח חדש. מיהו נראה

שסט. עיי' בספר משפטי ארץ (פרק ד' הע' 3). ולגבי טיפול לריבוי הענפים נראה ג"כ שהוא בכלל היתר זה וכבפירות.

שע. קונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוננברג אות כ"ו).

מצוי בהדסים טיפול ע"י חריכת ושריפת הענפים, שמטרתו לגרום לגביהת הענפים ומניעת פריצות לצדדים- מלאכה זו אסורה בשביעית, ויש לעשותה קודם לר"ה של השנה השביעית, מיד לאחר סיום קטיף הקודם [או באמצעו- אם ממשיך לקטוף בשביעית]- ומשום דברמב"ם (פרק א' הל' ו') כתב דאין מציתין את האור באישות הקנים מפני שהיא עבודת קרקע. ועיי' בספר שביעית בהלכה (עמ' קצ"ו) דנראה דפעולה זו בכלל. וכן דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' קכ"ה)

קדושת ענביו

י. הדרך להסיר את כל הענבים מענפי ההדס לפני שיווקם, ומשליכים ענבים אלו לאיבוד, ויש להסתפק אם יש בהם קדושת שביעית שעה.

שמוד

יא. בכלל נידון קדושת שביעית בהדסים הוא נידון היתר שימורם. גם מי שקוטף ומחלק חנם את ההדסים למצוה מיקרי שמור ש"ו. ואף דלבעלים יש על מי לסמוך לשומרם ש"ו, ראוי שיקפידו לקנותם ממי ששמור שביעית, ולא נעשה בהם כל שימור האסור ש"ו, או מן הנכרים.

נעבד

יב. הדס שנעבד באיסור בשביעית- נאסר מליטלו וחמור אף מלולב שנעבד ש"ו.

דאף דחשש לענין ענבי ההדסים שמא יש בהם קדושת שביעית דיש כיום טבעוניים האוכלים אותם, מיהו סיים שם דאין לחוש מלקטוף את ההדס לפני בשילות ענביו, דלרוב העולם אינו מאכל וממילא ל"ח הפסד.

שעה. כן הסתפק הגריש"א שם. אך במציאות אף למגדלים הגדולים כיום לא ידוע כלל על אנשים האוכלים ענבים אלו.

שעו. באורחות רבינו (מהדר' חדשה ח"ג עמ' רע"א).

שעו. באורחות רבינו (מהדר' חדשה ח"ג עמ' רע"א) רצה לאוסרם אפ"ה משום

דהוי ספק דאורייתא, אך הסיק לבסוף דכון דיש מתירין משומר לאכילה אין לאוסרם.

שעת. עיי' דרך אמונה (פרק ז' ציון ההלכה אות רכ"ב) חומרת החזו"א לעצמו לענין הדסים משום משומר וגם משום איסור סחורה.

שעט. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית פרק ב' אות ט"ו והע' כ"ט) דכל שגדל מחמת הטיפול האסור אין לברך עליו, ולא משום נעבד אלא משום מצוה הבאה בעבירה [וממילא אף בשוגג או עפ"י הוראת חכם שהטעהו נאסר]. ואף שבלולב כמעט אין מצוי שיגדל מחמת הטיפול, בהדסים מצוי הוא מאוד ובפרט

קניה מחשוד

יג. לכו"ע אין לקנות הדסים מן החשוד על השביעית [וכגון מהמוכר אתרוגים שאינם אוצר בי"ד] ש"פ, וכן לא מהקונה ממנו שפא.

הנחתם במים

יד. מותר להניח ענפי הדס בתוך מים, ואף אם מוסיף עי"כ לגדול, ואף יכולים להתווסף בו עלים חדשים- אין לאסור, ואפי' אם כוונתו להכי שפב.

להריח ולהבדלה

טז. גם אם יש בהם קדושת שביעית, מותרים לשימוש להריח, וכנהוג

שילוש (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג אות כ"ו).

ועיי' בספר משנת יוסף (ח"א סי' ל"ב) שהביא את דברי המחמירים והמקילים בקדו"ש בהדס, והעלה דלמחמירים אסור אפי' נעבד ע"י פועל נכרי אא"כ א"א להשיג אחרים, ולמקילים אין איסור נעבד כלל דאף שאסור לעובדם מ"מ איסור נעבד הוא רק בדברים הקדושים בקדו"ש (בשם ספר ברית עולם עמ' צ"ח).

שפ. דברמב"ם (פרק ח' הל' י"ד) איתא דאין לוקחין מחשוד על השביעית דבר שיש בו זיקת שביעית. והוא בכלל זה (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות כ"א, כ"ו).

שפא. כ"פ הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני

שביעית עמ' קע"ה תשובה קי"ג) כיון שהמוכר עבר על איסור במה שקנה מן החשוד, נחשב אף הוא לחשוד. ועיי' בפרק ו' תחת הכותרת "קניה מע"ה או חשוד" דיש מתירים.

שפב. כ"כ בדרך אמונה (פרק ד' ס"ק י"ז) בשם הגרי"ש אלישיב דמותר ואפי' לא רק בשביל שלא ימותו אלא בשביל שימשיכו להתפתח. למעשה כששם הדסים במים, מומלץ לאטום אותם מהאור והשמש מלמעלה בשקית שחורה שלא יאבדו שילושם מחמת המשך צמיחתם. [מיהו בקונטרס השביעית (לגר"צ פלמן עמ' ר"ד) כתב דאם מוסיף עלים שרי, משום דמוכח דמתכוין לדבר אחר, וגם משום דאינו נקוב ובתוך בית- ויל"ע אם מתכוין לכך האם יאסור].

בהבדלה שפ"ג. כמו"כ מותר למוללם בשביל שיצא ריחם שפ"ד.

השלכותם

טז. לסוברים דיש בהם קדושת שביעית, אין להשליכם עד שלא יכלה מהם ריחם שפ"ה, ואף אם יבשים ממש ונפרכים או אבד מראים, לא פקעה קדושתם כל שלא כלה ריחם. במציאות דבר זה יכול להיות אחר עבור זמן רב מאוד מהחג שפ"ו.

לשריפת חמץ

יז. מהאי טעמא נמי יש לחוש שלא להשתמש בהם לשריפת חמץ או אפיית מצות, דאף שנפרכים מ"מ לא כלה עדיין ריחם שפ"ו.

ביעור בהדסים

יח. גם לחוששים שיש בהם קדושת שביעית, מ"מ אין להם זמן ביעור, ומשום שיש ענפים חדשים כבר בשיח בכל עת שפ"ח.

להוציא הדסים לחו"ל

יט. אף אם חוששים שיש קדושת שביעית בהדסים, ומחמירים מחמת כן שלא להוציאם לחו"ל, מ"מ שרי לקנותם ממי שהוציאם לחו"ל שפ"ט.

שפ"ג. באורחות רבינו (מהר"י ח"ג עמ' רע"ב).
חשיב כאיבוד בידים, וכהעמדת אתרוג בחמה דלעיל בריש פרק ז'.

שפ"ד. בספר משפטי ארץ (פרק כ"ד הל' ט').
שפ"ה. כ"כ בדרך אמונה (פרק ח' הל' י"א).
בה"ל סוד"ה הלוקח) דבטלה קדושתם כשבטל מהם ריחם, כיון שהריח הוא טעם קדושתם.

שפ"ו. כדי למהר את איבוד ריחם, יכול להוציאם מאריותם ולהעמידם באויר. מיהו להעמידם ברוח יש לדון אם

שפ"ט. כ"כ המשנת יוסף (ח"ד סי' ז') ומשום דלצד דאיסור ההוצאה משום

גבולות א"י

כ. הגבולות הקובעים לענין איזה מקומות גידול חשיבי א"י, וכן לענין לאיזה מקומות ניתן להוציאם ללא חשש שהינם חו"ל- הכל כמבואר לעיל בפרק א' לענין אתרוג ש"ג.

אוצר בי"ד בהדסים

כא. אף דנקטינן להלכה דאין קדושת שביעית בהדסים, מ"מ כיון דיש המורים שיש בהם קדושת שביעית, גם יתכנו בהם מכשולות רבות של עבודה בשביעית, רצוי לעשות להם אוצר בי"ד שצ"א.

הדס שנעבד ע"י נכדי

כב. מצויים הם הדסים שנעבדים ע"י נכרים, הן בשדה שלהם בא"י, והן בשדות הפקר שעובדים הם בהם וקוטפים ומוכרים שצ"ב- ומותרים

שצ"א. עיי' שו"ת משנת יוסף (חלק ד' סי' ז')
דהעלה לענין הוצאת הדסים מא"י לחו"ל דיש עדיפות לדרוש מהמוכרים בא"י שישלחו הדסים רק ע"י סידור אוצר בי"ד, שע"כ יורדים הרבה חששות כמסירת דמי שביעית לע"ה, סחורה וכו'.
וגם ע"י שיש פיקוח של הבי"ד שיעשו רק את המלאכות המותרות בשביעית לא יהיה חשש נעבד. ועיי"ש שסיים דאם ההדסים מרמת הגולן שהיא עבר הירדן יש לזה עוד סברות להקל.

שצ"ב. הרבה מההדסים הנמכרים ע"י נכרים, גם בעלי שדות הדסים משלהם, מקובל אצלם לטפל גם בשיחי הדסים הפזורים בקרקעות של רשות

ביעור, אין להם ביעור דתמיד יש הדסים, גם בעת ששורפים יש הדסים בשיחים השוטים. ולצד דמשום קדו"ש מ"מ אין למחות בסומכים להקל ומוציאים, ובפרט שניטעו למצוה, ואפי' הוצאו באיסור שרו לשימוש. אבל סיים דצריך להודיע לקונים שהם משל א"י.

שצ"ג. בפרט בהדסים הגדלים ברמת הגולן יש להקל יותר באיסור נעבד, ובפרט בחלקו הצפוני, כיון דרמת הגולן לרוב הפוסקים הוי בכלל כיבוש עולי בבל, ובפרט מהבנייאס ומעלה דאף עולי בבל לא כבשו שם, ומקילים בנעבד לדידן דשביעית בזה"ז דרבנן (שיעורי שביעית, להגר"מ גרוס עמ' קל"ג). ועיי' במשנת יוסף שהובא להלן בסמוך.

ללא חשש נעבד שצג.

כמו המן

אומר אני שטעם מצוה זו היא להשריש את ישראל במדת האמונה והבטחון בה', כי חשש הקב"ה פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי, וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה' ויסורו בטחונם ממנו ויחשבו כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ועולם כמנהגו נוהג, ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין בלתם. על כן הוציאם ה' מן המנהג הטבעי לגמרי, כי בשש שנים דרך האומות לעשות שתי שנים זרע ושנה אחת בור כדי שלא להכחיש חילה, והקב"ה אמר שש שנים תזרע שדך מידי שנה בשנה, ואני מבטיחך להוסיף כחה שלא תכחיש.

ועוד נס בתוך נס שאחר שזרעתה שש שנים, אדרבה שבשנה שישית יוסיף לה כח כל כך עד שאף אם לא יהיה בה כי אם שעור אכילה לשנה אחת, מכל מקום ישלח ה' את הברכה באסמיהם שיאכל קמעא ומתברך במעיו. ועל ידי כל המופתים האלה תדע כי לי כל הארץ, ועל ידי זה יהיו עיניך נשואות אל ה' כמו שמצינו בירידת המן (כלי יקר ויקרא כהב).

שמורות הטבע בכל האזור, ולקוטפים הגדלים בשדה נכרי, ובפרט כשעובדים בהצנע למכירה יחד עם שאר הדסיהם. באדמת הרשויות המקומיות ונמצא שעבדו **שצג**. אף דנחלקו הב"י (שו"ת אבקת רוכל בארמת ישראל, מ"מ עבודתם היא שלא ס"י כ"ב-כ"ה) והמב"ט (שו"ת סי' י"א, ברשות ועביד אדעתיה דנפשיה כדי להרויח כ"א, רי"ז) לענין קדושת שביעית בפירות ושרי (שיעורי שביעית, להגר"מ גרס עמ' קל"ג).

עצות מעשיות לקטיף

עצות מעשיות לקוטפים בעצמם בשיחי הדסים המופקרים-

אף שהדסים יכולים להישמר במקרר זמן רב, מ"מ ככל שההדס מתארך יותר ראש הענף משולש מדויק יותר, ולכך עדיף להמתין לקוטפו כמה שיותר מאוחר, אא"כ חושש שאחרים יקטפוהו. לפני שקוטף משדות אחרים, יברר שהינם מופקרים.

שיחי ההדס המצויים בערים בגינות והמשמשים כגדר חי לחצרות הבתים- לרוב אינם משולשים כלל, גם מחמת שהם בנויים מענפים קצרים המסתעפים זה מזה, וגם מחמת שלא נשתלו מענף שהיה משולש במיוחד. לכך צריך לקטוף רק משיחים המיועדים ומגודלים לצורך כך.

שיחי ההדס נמוכים. רוב הענפים שבו אינם משולשים או אין שילושם מדויק. ככל שהענף ארוך יותר יש סיכוי ששילוש ראשו מדויק יותר. אין טעם לקטוף סתם הרבה ענפים, צריך לבחור את המשולש ביותר ולקוטפו. יש בודדים כאלו בכל שיח.

בכל ההדסים יוצאים ענפונים קטנים רבים מצדיהם, פעמים רבות גדלים עליהם גם ענבים- כך מראה כל ההדסים כל השנים, וצריך לחתוך מכל ענף את כל אותם ענפונים היוצאים, בזהירות יתירה שלא לפגוע בעלי הענף המרכזי הנמצאים בתחתית כל אחד מאותם ענפונים. הענפונים עצמם אינם משולשים ונחשבים כולם הדסים שוטים.

הלכות ערבה

אם ראש הענף ירוק ודק, יש סיכוי גדול שהוא לא יחזיק מעמד אפי' יום אחד [וכל עוד הוא מחובר יהיה דינו כיבש ראשו, ולאחר שיפול יהיה דינו כנקטם ראשו].

אם חושש לקדו"ש בהם יקטוף רק מספר ענפים כנצרך לו ולבני ביתו. לאחר הקטיף יניח מיד את ההדס בתוך ניילון מהודק ללא אויר במקרר, ולא ע"ג המדף עצמו, אלא ע"ג קרטון וכדו' [מגע במדף המקרר קר מידי בשביל ההדס]. או לחילופין יניחו בתוך כלי שיש מים בתחתיתו, ויקפיד למלא מים כל עת ולהחליפם מידי פעם, גם את ההדסים יחפה מלמעלה בשקית שחורה אטומה למניעת המשך גדילתם במים, העלול לגרום גם לאיבוד שילושם, או לצמיחת ראש ענף מזדקר חשוף כמעט מעלים.

יבדקם שוב לפני הנטילה, שמא כבר אינם משולשים כשהיו.

פרק י"ב

דיני שביעית המצויים בערבה

בערבות אין קדושת שביעית לכו"ע ומשום שאין בהם כל שימוש, ואף לא לריח. וא"כ כל דיניהם רק לענין עבודות השדה המותרות והאסורות בהם.

מלאכות המותרות

א. כשם שהותרו מלאכות לצורך מניעת הפסד האילן או הפירות [כמבואר לעיל בפרק ג'], כן הותרו בצמחים. ואף דבצמחים אם הנוק הוא זמני רק לשנת שמיטה וניתן להשיבו לאחר השמיטה אין להתיר מחמתו מלאכות שצד, מ"מ בערבות שאין המטרה בנוי הצמח, אלא לשימוש בענפים עצמם [לעצמו או למכירה], יתכן דלא חשיב הפסד זמני אלא הפסד גמור כהפסד פירות, והותרו בו מלאכות דרבנן- וכדכתבנו לעיל לענין הדסים שצד.

שצד. עיי' בספר משפטי ארץ (פרק ד' הל' א') שהביא כן מהגר"נ קרליץ. ובשם הגר"ש אלישיב הביא להקל במקום צורך גדול, והמתע"ב.

שצה. עיי' בספר משפטי ארץ (פרק ד' הע' 3). ובערבות נעשים בעיקר שני טיפולים לריבוי הענפים- גיזום- יש בהם שני מיני גיזום, יש גיזום הנעשה בעת קטיפתם שמתיר את הענפים רק גזום ראשיהם ומהם יפרצו ערבות חדשות, ויש גיזום הנעשה בתחילת חודש תמוז לפני החג להסיר אף את ענפיהם עד השורש וממנו מתחיל גידול מואץ לקראת החג. דין שני הגיזומים שזה לאיסור בשביעית [עיי' מאמר בקובץ אמונת עתיד (קובץ 37 עמ' 27)]. ניתן לעשות גיזום מוחלט לפני ר"ה של שביעית, אבל הוא לא כל כך יועיל לשנה הבאה. גם בדרך כלל מעוניינים

ב. מיהו בסמוך לחג שהערבות על העץ אינם מתקלקלות מהפסקת השקיה, וכבר לא יצמחו רוב ערבות חדשות על ידה [עד הושע"ר] – נראה דאין להתיר.

טיפול למצוה בערבות

ג. כשם שבשאר המינים הותר טיפול רק לצורך מניעת פסול, ולא

להמשיך לקטוף ערבות במשך חודש תשרי עד הושע"ר. מיהו אם במניעת הגיזום יש הפסד של רוב הערבות, שיצמח בלעדיו פחות מחצי מהיכול, יש להחשיבו כהפסד רוב פירות ולהתיר וכדלעיל לענין הדסים (וכן הורה הגר"ש רייכנברג). [ועיי' בחזו"א (סי' כ"א ס"ק ט"ו)] דגיזום בשאר אילנות הוא דרבנן.

השקיה מרובה – השקיה מרובה אסורה, ויש המתירים השקיה שיעודה להביא את הפירות לשיעורם קודם החג [וכדלעיל לענין אתרוג]. וממילא בערבות שכל הזמן מצמיחים ענפים חדשים – אם נתיר ריבוי השקיה כדי שכל מה שהתחיל לגדול יגיע לשיעורו, א"כ נתיר השקיה תמיד, דתמיד ריבוי השקיה יוסיף עוד ענפים חדשים שריבוי השקיה יגדלם עד החג. מיהו יש להתיר מחמת דחשיב טיפול למניעת הפסד רוב הפירות, דהא השקיה מתמדת ומרובה מכפילה ומשלשת את כמות הערבות (וכן הורה הגר"ש רייכנברג). ועיי' באורחות רבינו (מהדו' חדשה ח"ג עמ'

רע"ב) דלא גמר בדעתו להתיר השקיה מרובה בערבות מחמת כך.

והגר"נ קרליץ הורה דאם מטרת ההשקיה כדי שלא יבלו העלים, שרי להרבות בהשקיה גם כדי שירבו העלים ויגדלו יותר (ספר שמיטת קרקעות פרק ו' סעי' י"ט). ועיי' שו"ת משנת יוסף (ח"ג סו"ס ב') דהעלה להתיר מחמת דבלא השקיה ינוק העץ או הערבות [אך אין בזה להתיר השקיה מרובה].

מיהו עיי' בקובץ מבקשי תורה (כרך ב' גליון ט' עמ' ש"ס) מאמר לאסור כל טיפול בערבות הן גיזום והן השקיה, וממילא לאסור הן ערבות שנקטפו בתחילת שביעית והן בשמינית מחמת נעבד, עיי"ש.

מיהו סבר שם דאין כל נזק מהפסקת השקיה מתחילת שביעית, ויש לברר אם המציאות כן, דיתכן מאוד שמחמת כך יפול מהם הבלבוב בעודם מחוברים או בתלוש [ויש לדון בהכשרו – עיי' באורחות רבינו (ח"ב עמ' רנ"ג), ובהליכות שלמה (סוכות פרק י' הל' י"ד ודבר הלכה אות כ"ב),

לצורך הידור, ה"ה בערבות שצו.

שינוי באופן הקטיף

ד. בערבות כיון דהגידול מהיר מאוד וגם קוטפים אף במשך החג עצמו לצורך הושענות – אופן קטיף מיקצועי מועיל כגיזום, וא"כ צריך לשנות מדרך הקטיף אם הוא בקי בו שצו.

ערבה שניטעה בשביעית

ה. אף דאין בערבה קדו"ש לכו"ע, אך אם ניטעה בשביעית – נחלקו אם הערבות מותרות לנטילה שצו.

ובאבן ישראל (חלק ט' סי' ס"ג על המשנ"ב סי' תר"ג עמ' קכ"ה).

שצו. דעת הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש עמ' כ"ו, שבות יצחק עמ' צ"ג) והגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני שביעית תשובה ע"ט) והגר"צ אבא שאול (אור לציון פרק א' תשו' י"ט) שהשקיה אסורה, ומותר רק מה שנצרך בצמצום כדי שלא יפסדו העץ או העלים לגמרי. וכן בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רזנברג, אות ח', כ"ט). הלכך יאסרו כל דישונים לצורך הטבת הערבות ומראיהם, אך לצורך מניעת והרחקת מזיקים שרי. ודעת הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' קכ"ה) שמותר לעשות מלאכות שבלעדיהן יהיו רוב הערבות פסולות [ויל"ע אם קטימת הבלבוב בכלל]. ולגזום את עץ הערבות בחודש אב של שנת השביעית כדי שיגדלו בתשרי ערבות עם לבלוב למצוה, כמו שרגילים לעשות

בשאר השנים, אף על ידי קטן שאינו עושה כדרך הראויה קשה להתיר (מכתבי הגר"ח קנייבסקי כת"י, שיח אמונה פרק א' הע' 435).

שצו. ויל"ע אי מהני שינוי בכלי הקטיף, וכדלעיל בפרק ד' לענין שינוי במלאכת הקטיף באתרוגים, תחת הכותרת "שינוי באופן הקטיף". ואם הקטיף מועיל לריבוי יותר מכפול מכמות הערבות הצומחת בל"ז יתכן להתיר וכדעיל בהערה.

שצח. בכל איסור נעבד נחלקו הרמב"ם אם נאסרו הגידולים באכילה, דלדעת הרמב"ם (פרק ד' הל' ט"ו) מותרים, ולראב"ד אסורים. ועיי' בדרך אמונה (פרק ח' ס"ק פ"ו) דכתב דערבה שניטעה בשביעית נמי בכלל זה דלראב"ד אסורה. אך בספר שיעורי שביעית (לגר"צ ובר, שיעור ט"ו) העלה דמוכח מדברי הקה"י (אורחות

נעבד

ו. כל השקיה שאין בה הפסד של רוב ערבות העתידות לצמוח בה לפני החג, אף דההשקיה אסורה מ"מ יש המתירים ערבות אלו הגם שנעבדו באיסור שצט, ויש אוסרים.^ת

ז. וכן לענין עץ ערבות שגזמוהו כדי שיוציא ערבות עם לבלוב, יש להמנע מלהשתמש בהם.^{תא}

ערבות שישיית היוצאים לשביעית

ח. כיון שערבות גדלות במהירות רבה תוך מספר ימים, אף בתחילת שביעית נמצאים ערבות רבות שהינם גידולי שביעית, ובפרט בתוך החג לפני הושענא רבא- ונפק"מ לאוסרים כשנעבדו כנ"ל.

ערבות שביעית היוצאים לשמינית

ט. אף לסוברים שיש איסור נעבד בערבות שטופלו בשביעית, מ"מ כל שטופלו אף בשמינית דיים, מהני להתיר אף את מה שגדל בשביעית,

רבינו ח"ב עמ' שמ"א) לענין פירות שישיית שיצאו לשביעית, דאין דבריהם אמורים בגידולים שאין בהם קדו"ש, ומסקנתו שם (סוף השיעור) דבדיעבד ניתן להקל.

שצט. אורחות רבינו (מהדר) חדשה ח"ג עמ' רע"ב) שם איירי בכל השקיה, ומשום דלא גמר בדעתו להתיר השקיה בהפסד רוב ערבות כפירות, עיי"ש.

ת. דעת הגרי"ש אלישיב (שבות יצחק עמ' צ"ג) ונהג לחזור אחר ערבות מעץ

שלא השקוהו בשביעית כלל. ובפרט בערבות דיש בהם מצוה הבאה בעבירה דאין ערבות אלו באות בלא העבירה [עיי' בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג, אות כ"ט, וכן אות כ"ו מש"כ לענין הדסים וה"ה בערבות), וכן שו"ת משנת יוסף (ח"ג סוס"י ב"א)].

תא. הגר"צ אבא שאול (אור לציון פרק א' תשובה י"ט) שמן הדין מותר לצאת בהם ידי חובה, ומ"מ טוב להימנע.

והותר הכל^{תב}. אך עדיף מהם ערבות שלא נעבדו כלל בשביעית^{תג}.

קניה מחשוד

י. אין לקנות ערבות מן החשוד על השביעית [וכגון מהמוכר אתרוגים שאינם אוצר בי"ד]^{תד}, וכן לא מהקונה ממנו^{תה}. ונראה דבדוכני מכירה ללא מוכר אלא בהכנסת כסף לקופה, כל שיש מקום לחשוד שהמוכר הינו חשוד, אין לקנות מהם.

אגידה בהם

יא. כיון שהערבות הינם המין היחיד ללא קדושת שביעית, ניתן לאגוד בהם את ארבעת המינים ללא כל חשש^{תו}.

תב. כ"כ הגר"צ ובר (שיעורי שביעית פרק ט"ו בסופו) ומשום דערבות גדלות מהר בהשקיה מרובה, ונמצאו גידולי האיסור בטלים בגידולי היתר שבו (עפ"י חזו"א סי' י' ס"ק ח').

תג. שם.

תד. דברמב"ם (פרק ח' הל' י"ד) איתא דאין לוקחין מחשוד על השביעית דבר שיש בו זיקת שביעית. והוא בכלל זה (קונטרס ד' מינים בשביעית לגר"ש רוזנברג, אות כ"א, כ"ח).

תה. כ"פ הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני

שביעית עמ' קע"ה תשובה קי"ג) כיון שהמוכר עבר על איסור במה שקנה מן החשוד, נחשב אף הוא לחשוד. ועיי' בפרק ו' תחת הכותרת "קניה מע"ה או חשוד" דיש מתירים.

תו. דבגמ' (סוכה ל"ו:) אין אוגדין את הלולב אלא במינו. וערבה הינה המין היחיד ללא כל חשש לאגוד בה בשביעית [עיי' דרך אמונה (פרק ח' הל' י"א בה"ל ד"ה הלוקח בסופו)].

חלק הנספחים

העליה מהשמיטה והירידה מביטולה

גדר שש השנים ושנת השמיטה- השנה השביעית מעלה את שש השנים שאחריה, וכיון שנתעלו מעלות הן עוד יותר את השביעית הבאה, וכשמגיעים למ"ט שנים הרי כאן שבע עליות שנכפלו שבע פעמים שבע, ועל כן בחינת מ"ט היא בחינת הברור הגמור מזוקק שבעתים. שבת ושביעית גדרן מנוחה, דבקות באין מפריע, והתאחדות האדם עם תוכנו הרוחני, בחינה זו היא בחינת מעין עולם הבא. כי הרי גדר העולם הבא הוא ההתאחדות השלמה עם התוכן, לשמה גמור, אך בירידת בחינה זו למטה לעולם הזה הרי אי אפשר מבלי שתצטרף לה איזו הבחנה חיצונית, כי כך הוא גדר העולם הזה- ועל כן לא שייך כאן עולם הבא ממש אלא רק מעין עולם הבא (מכתב מאליהו חלק ב' עמוד ל"א).

לכאורה אנו מוצאים עוד סבה לגלות בבל, מה שאמר הכתוב (ויקרא כ"ו) "אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו'", ופירשו רז"ל ששבעים שנות גלות בבל היו כנגד שבעים השמיטות שלא שמרו כהלכתן. ואולם כשנעמיק נמצא שעבירה זו היא השורש לחטאים הנ"ל, שמיטה- שבת הארץ היא בחינת הקדושה שבתוך הטבע, כמו שבת המקדשת את ששת ימי בראשית. כידוע ביטול שמיטה פירושו שנמנעים מלהכניס קדושה אל תוך עולם המעשה, ואז לא תתכן כל עלייה רוחנית, ויותר מזה האדם נופל בידי הטומאה והתאוות אשר תוצאתן שלש העבירות החמורות (שם חלק ג' עמוד רי"ד).

נספח א'

המלאכות האסורות המצויות בטיפול
בארבעת המינים

איסורים התלויים בשלבי הגידול מוטלים על בעלי השדה ובין כך עליהם להתייעץ עם מורה הוראה [או אוצר בי"ד המעסיקם] בכל מלאכותיהם. ונפרט לפנינו מהמלאכות האסורות שיש להם משמעות רבה בגידולי ארבעת המינים-

כללי הדין

טיפול לצורך מצוה

ניתן להקל דטיפול לצורך הכשרם של הפירות או הגידולים למצוה, גם הוא בכלל היתר מניעת הפסד הפרי¹ [מלבד טיפול לצורך זירוז הבשלה במחובר, עיי' בהלכה הבאה].

טיפול לצורך הידור

אך אם מטרת הטיפול היא לצורך הידורם, וכמצוי בגידול אתרוגים שהרבה מהטיפולים הם לצורך שמירת או הטבת צורתם החיצונית-לא הותרות².

תו. עיי' במשפטי ארץ (פרק ד' הל' ל"ו) תח. הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שהביא נידון הפוסקים בהיתר שביעת פרק א' אות ג'). וכן הוא לצורך מצוה. בפוסקים שהובאו במשפטי ארץ (שם).

טיפול למניעת פגעים

מיהו טיפולים שאינם לתועלת הגידול אלא למניעת פגם בפרי, וכגון טיפולים המיוחדים לצורך מניעת פגיעה באתרוגים- אינם נחשבים למלאכה כלל ומותרים ט.

מלאכות המיוחדות לאתרוגים

באתרוגים מקובלים מלאכות מגוונות הן לצורך כשרות והן לצורך הידור והן לצורך מניעת פגעים. ונפרט את הטיפולים המצויים ואת הלכותיהם.

בציר לעבודת האילן

נהוג להתיר ללקוט פירות שישיית הישנים, שלא יכחישו את הגידולים החדשים י.

טז. עיי' במשפטי ארץ (שם), גם משום דהיא מלאכה המיוחדת לאתרוגים למצוה לא גזרו בה אטו שאר מלאכות. ובמשנת הגר"ש (שביעית תשובות סימן ד') הביא מפת השולחן (פרק א' סעי' ה') דביאר את דין הירושלמי ד"אין מכוונין"- היינו לקוץ הקוצים היוצאים באילן שלא יזיקו הפירות, והסיק דכיון דשאר המפרשים לא ביארו כן, כל שידוע שאין הדרך כן בשאר פירות כלל אלא רק באתרוג שלא יפסל- שרי.

תי. כ"כ הגר"י אפרתי בקובץ מפרי הארץ (חלק ו' עמ' ל"ג), ואע"פ שנשמע ברמב"ם (פרק ד' הל' כ"ב) ובחזו"א (סי' י"ב ס"ק ד') דהיינו מלאכת בציר לעבודת

האילן. וכדהבאנו לעיל סוף פרק א'. ונשמע מדבריו שם דטעם ההיתר משום דבל"ז מכחישים את האילן ועלול מאוד שלא יהיו פירות לקראת סוכות הבא, גם הביא שם דיש שהתירו לקוטפם בשינוי וע"י נכרי.

ולענין מש"כ דעלול שלא יהיו פירות לסוכות- נראה דאין המציאות כן אא"כ נותרו פירות רבים על האילן, והרי אפשר להסיר את כל הפירות כולל הקטנים ממש קודם ר"ה של תחילת שביעית, ועי"כ ישארו רק מעט ממש שאין מזיקים כ"כ. מיהו דבריו נכונים דאם לא עשו כן הבעלים, הרי לשליחי בי"ד הותר להסירם לטובת מניעת הפסד פירות לסוכות הבא.

הבשלה

מצוי באתרוגים טיפול להאצת הבשלתם כדי שיספיקו להבשיל לפני החג שיהיו ראויים למצוה- ואם הוא במחובר אסור תי"א, ואפי' לענין אוצר בי"ד, ואף שהוא לטובת הציבור. ואם הוא בתלוש שרי תי"ב.

התזה לחיזוק פיטמים

רוב ככל הפיטמים נושרים בטיבעם בשלבי גידול האתרוגים, ומקובל לעשות טיפולי התזה מיוחדים למניעת נשירה זו- ומותר לעשותה אף בשביעית תי"ג, ויש אוסרים תי"ד.

תיא. עיי' משנת הגר"ש (שביעית פרק א' אות ג') דאסר, וכן במשפטי ארץ (פרק ג' הל' ג' והע' 9), ומשום דמלאכות אלו נחשבות לתועלת הבעלים, ואף אם יש בהם תועלת לרבים ואל"כ לא יוכשרו האתרוגים לפני החג, מ"מ ל"ח הפסד להתיר עבורו מלאכות.

תיג. הגר"ש אלישיב (ישא יוסף סי' ק"ד) סבר שאם פועלים גויים עושים כדרכם בשאר השנים, אין צריך למחות בידם, כי אין רגילים לעשות כן בשאר האילנות ול"ח מלאכת קרקע. והגר"ח קנייבסקי (גבורי כח עמ' 429) הסתפק להתיר משום לאוקמי אילנא.

מיהו נראה להוסיף דלדעות הפוסקים הפוסלים אתרוג שנפל הפיטם אף אם אירע הדבר בשלבי הגידול הראשונים, ופוסלים אתרוג ללא פיטם בכל אופן [הגר"ח פ' שיינברג, וכן הקנה בושם]- יותר נראה להתיר לרסס שלא יפלו דהוא למניעת פסול, ורק לסוכרים דהוא רק הידור, צריך להגיע לסכרא הנ"ל.

תיד. הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' קכ"ה).

תיב. כ"כ הגר"מ גרוס (אגרא דחרווא גליון כ"ב הל' ד' מינים בשביעית הל' כ"ב) דפשוט דשרי להצהיב, מיהו יל"ע כיון דאיסור מלאכות אף בתלוש [עיי' חזו"א (סי' י"ב)], שמא ה"ה לענין זה. ואין לחלק דהדרך הוא להצהיב בגז ובזה אה"נ אסור, ואילו ע"י תפוחים חשיב שינוי ושרי- דגם המגדלים משתמשים בתפוחים להצהבה בכמויות קטנות לפי הנצרך [במקום להגזיז חדר שלם].

ולמיתירים שרי אף ע"י תפוחי שביעית דאין בזה כל קילקול לתפוח (אגרא דחרווא שם). אך אם מצהיב מספר

השקיה מרובה

מקובל בגידול האתרוגים לתת להם השקיה מרובה, כדי שיגדלו מהר ויגיעו לשיעור המעכב בהם קודם החג- פעולה זו מותרת רק אם בלעדיה רוב הפירות לא יגיעו לשיעור המעכב בהם, אך בל"ז אין להתיר תטו.

קשירת ענפים

כדי למנוע פגיעה או חיכוך באתרוגים מתנועת ענפי העצים, מקובל לטפל ע"י קשירת הענפים או האתרוגים שלא ייפגעו מהעלים או הענפים או אתרוגים נוספים וכדו'- יש הסוברים דטיפולים אלו אינם נחשבים למלאכה כלל ומוותרים תטו, ויש אוסרים ת"ז. אך הזותם לצדדים בלי קשירה מותרת ת"ח.

תטו. כ"כ בדרך אמונה (פרק א' הל' י' בבה"ל) בשם הגרי"ש אלישיב.

וטעם ההיתר דגם לאכילה כן הוא שיעור גמר פריים. וגם בספק יגיעו לשיעורם יש להתיר ככל ספק הפסד (מכתבי הגר"ח קנייבסקי כת"י, שיח אמונה פרק א' הע' 434).

היתר זה רחוק מעט, כיון ששיעורם למצוה הוא קטן בהרבה מהשיעור שרגילות להביאו בהשקיה המרובה.

ועיי' בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג, אות ח') דאסר השקיה מרובה בשביל שיגדלו הפירות בכל אופן, והתיר רק השקיה שבלעדיה לא יגדלו כלל הפירות וימותו.

ודעת הגר"נ קרליץ (שמיטת קרקעות עמ' רנ"א) דבזמן שצריכים מים לצורך הפירות

עצמם, אפשר להוסיף בהשקיה אף כדי שיהיו גדולים ומהודרים למצוה.

תטז. עיי' במשפטי ארץ שם, גם משום דהיא מלאכה המיוחדת לאתרוגים למצוה לא גזרו בה אטו שאר מלאכות.

ת"ז. לענין קשירת האתרוגים אסר הגר"ח קנייבסקי (גבורי כח עמ' 448). ובקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג, אות ח') התיר גם בזה [קשירת האתרוגים] רק במקום שהמטרה למנוע חשש פסול, ולא במקום שהמטרה היא למנוע כתמים [בלעטלאן]. ועיי' בדברי הגרי"ש בהערה הבאה.

ת"ח. הגר"ח קנייבסקי (שיח השמיטה עמ' ק"צ) שאינה נחשבת מלאכה.

עיטוף פירות

יש העוטפים את הפירות בשרוול העשוי מחומר רך [כגרב] מראשית גידולם לצורך הנ"ל- ודינו כקשירת ענפים ת"ט.

הסרת הקוצים

מקובל לגזום קוצים מענפי העץ בסמוך לפירות, למנוע פגיעתם בפרי- ולמעשה יש אוסרים ויש מתירים ת"כ.

ת"ט. עיי' משפטי ארץ שם, וכן בחוט שני (עמ' פ"א) התיר משום דאינו אלא מונע הפסד. ואילו הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית פרק א' אות ג') אסר לעטוף אתרוגים על העץ דהותרו מלאכות לצורך הפרי עצמו, ולא לצורך ריווח כספי ממנו.

ת"כ. עיי' במשפטי ארץ שם שהתיר. ובמשנת הגרי"ש (שביעית תשובות סימן ד') הביא מפאת השולחן (פרק א' סעי' ה') דביאר את דין הירושלמי ד"אין מכוונין"- היינו לקוץ הקוצים היוצאים באילן שלא יזיקו הפירות, והסיק דכיון דשאר המפרשים לא ביארו כן, כל שידוע שאין הדרך כן בשאר פירות כלל אלא רק באתרוג שלא יפסל- שרי.

המציאות היא שהסרת קוצים מקובל כיום גם בפירות נוספים כך שלא ניתן להסתמך על פסק הגרי"ש"א בזה [קונטרס השביעית לגרב"צ פלמן (עמ' ק"צ), בשם הגר"י אפרתי. גם העלה שם סברא דמה שאינו כלל לצורך הפרי, זה עצמו סיבה לאסור ולא להתיר, עיי"ש].

ובאורחות רבינו (ח"ב עמ' שכ"ה) אסר משום שאינו לצורך הפרי למאכל אלא לרווח ממוני- ויל"ע אי כוונתו דאינו כלל למצוה, או דגם למצוה לא התיר. גם בשמיטה אינו כלל בשביל ריווח ממוני, אלא רק שיהיו ראויים ליטלם בעצמו או למוכרם ע"י אוצר ב"ד והרי הם לא מרכיב במחיר אתרוגים מהודרים [ושמא הנידון תלוי במטרתו בשאר השנים לענין החשבון למלאכה, ודו"ק]. כמו"כ בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש רוזנברג, אות ח') התיר בזה רק למניעת פסול, ולא למניעת כתמים.

מיהו יש להוסיף לכל דבריהם- דיש לדון מהו סיבת הסרת הקוצים, אם ביכולתם רק למנוע הידור, או אפי' ביכולתם לפסול. דאם הוא למנוע פסול יש יותר מקום להתיר. ובר"כ קוצים לא מצליחים לחדור לפרי אלא רק לסורטו, וגם לו יצויר שמצליחים אינם יכולים להגיע לבשר הלבן, וממילא אינם יכולים לחסר לדעת החזו"א אלא רק לדעת המשנ"ב, ואכמ"ל.

הסרת העלים

הסרת העלים שלא יפגעו באתרוגים אסורה תכא.

ריסוסים

בגידול אתרוגים כמעט כל חרק עלול לגרום לנזק, הן לחסר מהפרי והן לפגום במראהו, דבר שמשמעותו פחותה בשאר הגידולים. לכך הדרך לרסס חומרי הדברה בפרדסי האתרוגים, בכמות ותדירות רבה יותר מכל פרי אחר- הריסוס מותר למניעת פסול, ולא למניעת פגם בהידורם תכב.

גיזום

גיזום ענפים לצורך חדירת ריסוסים לפירות בתוך האילן, יש להיזהר שלא לעשותו תכב.

הוראות לאוצר בי"ד

פירוט הוראות שניתנו לבעלים העובדים בפרדס אתרוגים בשליחות בי"ד תכד -

לא לאסוף עלי שלכת או עשבים שוטים שאינם מזיקים, אין לפרוס רשת לתקנה או לפותחה, חובה לסמן סורים אך אין להסירם, כיפופי ענפים אסורה [מטרתם למניעת נזק לרשתות, לגישה, ולפריצות ענפים חדשים] גם לא בעת טיפול בעץ, קשירות רק מינימום הנצרך

תכא. כן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת הגרי"ש שביעית פרק ב' הע' ל') ומשום דפעולה זו נעשית גם בשאר אילנות לצורך טיב הפירות.

תכב. בקונטרס ד' מינים בשביעית (לגר"ש תכד. בין הוראות העד"ח לאוצר בי"ד לאתרוגים- מתוך גליון ההשגחה. רוזנברג, אות ח').

ובעדינות ללא כיפוף הענף [מחשש הנ"ל], הסרת קוצים המאיימים על הפרי מותרת ללא פגיעה בענף, תמיכה מותרת רק למניעת המשך נפילת העץ אך לא ליישרו חזרה, דילול אסור בשום שלב הן בחנטים והן בפירות גדולים שאינם מהודרים, ריסוס השבחה אסור, ריסוס מניעת חרקים מותרת זמן מספיק לפני הקטיפה שיתנדף החומר ויהיה האתרוג ראוי למאכל, מכירה רק בנקודות חלוקה.

מלאכות המצויות בכל המינים

מלאכות המצויות בשאר המינים [מלבד אתרוגים] הובאו במקומם בכל מין ומין בהערות על דין מלאכות המותרות בו. חלק מהמלאכות מותרות כשמטרתם למניעת הפסד האילן או הגידולים. ונביא כאן רשימה של עיקרי המלאכות המצויות בכל ארבעת המינים-

זמירה

זמירה וגיוזום הינם ממלאכות האסורות בשביעית [בגפן איסורו מדאורייתא. ובשאר אילנות לדעת החזו"א (סי' כ"א ס"ק ט"ז) רק מדרבנן, ודלא כרשב"ם (ב"ב פ': ד"ה מפני)]. גיוזום ענפי אילני סרק גם הוא אסור [גם בזה נחלקו אם דינם כשאר אילנות וכמח' הנ"ל, או דבזה לכו"ע איסורם דרבנן (עיי' בספר ברית עולם שביעית בסוף הספר)]. מיהו גיוזום לצורך מעבר מותר כרגיל, אך לא יכון לתועלת הצמחים, ויחתוך רק את מה שמפריע למעבר. ואם יודע את כללי הגיוזום המועיל צריך לשנות מהם (חזו"א סי' י"ט ס"ק ט"ז-ט"ז).

מקובל לזמור באתרוג הדס וערבה לצורך פריצת ענפים נוספים, או לצורך הסרת ענפים שאינם פוריים או יבשים, באתרוגים גם לצורך חדירת שמש אור ריסוסים והדברות לענפים הפנימיים, וכן לצורך גישה לפירות הפנימיים לטיפול וקטיפה. כמו"כ בלולים לצורך טיפול

בלולים וכן מעבר בין האילנות נעשה גיזום לצימוח החוטות סביב בסיס האילן, וכן לקוצים שבבסיס הענפים.

דילול

דילול צמחים נאסר כשמטרתו לצורך הנשאר [עיי' בספר משפטי ארץ פרק ב' סעי' ז' הע' 17]. וכ"ש דילול הפירות לצורך הפירות הנשארים שאסור גם משום טעמים נוספים [גם משום קוצר, ומשום הפסד פירות שביעית- עיי' בספר משפטי ארץ פרק ב' סעי' ז' הע' 19].

ויש לחלק בין שני דילולים- הא' לאחר החג למניעת החלשת העץ לפני הפריחה של הקיץ והיא אסורה משום קוצר לתועלת האילן, והב' דילול פריחה רבה ובזה אינו חייב משום קוצר (משנת הגרי"ש שביעית פרק א' אות ג') עיי"ש.

סיקול אבנים ופסולת

סיקול אבנים ושאר פסולת סביב הצמח בכלל המלאכות האסורות בשביעית [מתני' פרק ב' משנה ג']. ועיי' בספר משפטי ארץ פרק ב' סעי' ז' הע' 16 שדן תולדת איזו מלאכה היא]. ומצויה באתרוג.

השקיה

השקיה אסורה [ברמב"ם (פ"ח משבת הל' א') מבואר דאיסורו משום זורע. אך במשנ"ב (סי' של"ו שעה"צ ס"ק י"ח) מבואר דגם משום חורש]. איסור זה משמעותי בעיקר בלולב אתרוג וערבה שהינם מינים הזקוקים להשקיה קבועה ומים רבים, וגם הם בכלל איסור זה.

זיבול

זיבול אסור. ובכלל זה כל אופני הזיבול בין אורגני ובין כימי, ובין בפזר באדמה או דרך מערכת ההשקיה, ובין בהזרקה לגזע או לעלים

או ישירות על הפירות- כולם בכלל האיסור [ספר משפטי ארץ פרק ב' הל' ז' ובהע' 15. אך חילק ביניהם דבאדמה הוא תולדת חורש, ודרך העלים הוא תולדת זורע, ואילו דרך מערכת ההשקיה היא כהשקיה שנחלקו בה].

ריסוס נגד מזיקים ומחלות

ריסוסים והדברות למניעת תולעים נאסרו אף הם כמבואר במתני' (פרק ב' משנה ד')- במציאות כיום לא ניתן לגדל אתרוגים נאים ללא ריסוסים והדברות רבות ותדירות.

תמיכה וכיוון צימוח

תמיכת אילן או ענפים נוטים, או כיוון צימוח ענפים גם היא אסורה (עיי' משפטי ארץ פרק ב' הל' ז' והע' 20), אא"כ יש חשש לנזק לאילן במניעת התמיכה (עיי"ש פרק ד' הל' ל' והע' 57)- ומצוי מאוד באתרוגים תמיכה מחמת חולשת ענפיו וכובד פירותיו הגדולים, וכן כיוון צימוח לצורך חדירת אור שמש וריסוסים, וגישה לטיפול וקטיף.

הצללה או הסדחה

הצללת הגידולים להגנה מפני חום שמש ורוחות, וכן הסדחה לצורך הכנסת אור ושמש נאסרו בשמיטה כמבואר במתני' (פרק ב' משנה ד'). ובחזו"א סי' כ"ב ס"ק א'- ההצלה מחויבת לצורך גידול שפיר של האתרוגים, גם הסדחה לעיתים מזומנות בעת הפריחה או גמר הפרי חשובות לפרי.

נספח ב'

ארבעת המינים בשביעית לצורכי לימוד

כיון שהרבה מדינים אלו שונים לענין שימוש בארבעת המינים בשביעית לצורכי לימוד, נמנה בקצרה את ההלכות השכיחות והנצרכות בענין זה.

כניסה לפרדסים

אין להכנס לפרדס אתרוגים, לולבים או כל מטע אחר, לצורך לימוד בירור ומחקר בענייני פסולים ופגעים בארבעת המינים. ואף אם נכנס ברשות לצורך קטיפה המותר, אין כל היתר להתעכב בפרדס לכל צורך אחר – אא"כ קיבל על כך רשות מפורשת מהבעלים. כל זה נכון במשך כל השנה השביעית, וכ"ש בשנה השמינית.

נקטפו בשישית

פירות שנקטפו קודם ר"ה של שנה שביעית – אין להם כל קדושה ומותר לחתוך אותם ולעשות בהם כרצונו אף במשך השנה השביעית.

נקטפו בשביעית

פירות שנקטפו אחר ר"ה של שביעית תכה, וכ"ש במשך כל שנה שביעית ותחילת שמינית – כיון שקדושים בקדושת שביעית, אע"פ

תכה. יש לעיין אם מכל מקום יש להקל בהם, ומשום דבדיעבד הקילו בהם, כדלעיל בפרק א' תחת הכותרת "קטיפה שביעית ושמנית", וכמפורט בפרק ב', עיי"ש.

הבא מחו"ל

אם תזכו כמוני לבוא לארץ הקדושה לדור, כדי שתדעו מה לעשות, ולורז אתכם שתהיו מאד מדקדקים בהם לבלתי תחטאו חס ושלום. והנה שנה אחרת אחר בואי לירושלים עיה"ק תוב"ב היא שנת השמטה שנה השביעית, ורבים מיושבי ארץ הקדושה רצו לפטור את עצמם מחמת הדוחק הגדול, שהיה ערב שביעית רעב במדינה ולא היה סיפק בידם לאכול דבר יום ביומו, קל וחומר להכין איזה עניינים בביתם על שנה השביעית, ואמרו שינויי דחיקי.

ואני דנתי עם עצמי וחשבתי בלבבי – אני מחויב לקיים יותר מהם, ואפילו למכור גלימא דעל כתפאי, כי יאמר לי הקב"ה למה באת ממקום שהיית פטור מזה ובאת למקום החיוב, ועתה במקום החיוב תעזוב המצוה הזה, מדוע באתה לטמא את ארצי. בשלמא הדרים כבר שמה אין עונשם גדול כל כך, ועוד כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש את עצמו ולקיים המצוה אשר שמה, כענין שאמרו ז"ל (סוף פ"ק דסוטה) דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוו משה רבינו לכונוס לארץ ישראל, אלא לקיים המצוות התלויות בארץ – והענין כי ראוי לאדם להביא את עצמו לידי חיוב מצוה כדי לקיימה, אף על פי שאין מחוייב בה יביא עצמו לידי חיוב, ומי שאינו עושה כן לפעמים נענש בעת שהדין שלמעלה מתוח (של"ה שער האותיות ק').

ששומרם כראוי, יש מקום לומר דמותר להחזיקם ולהשתמש בהם לצורכי לימוד אף שנפסדים בכך, ועיי' הערה תכו.

פגיעה בהם

גם אם מותר השימוש בהם לצורכי לימוד- היינו רק ללא פגיעה בהם כלל אלא להסתכלות בעלמא, או לפגוע אך בקליפתם [סריטה, נקב או קילוף]^{תכו}, אבל לפגוע בבשרם, וכ"ש לחתוך אותם אין כל היתר תכו. ואפי' בשנה השמינית אסור לפגוע בפירות אלו, ובין במחובר ובין בתלוש.

תכו. דאף שבשימוש ללימוד יש גרם קילקול מחמת מישמוש הידיים, מ"מ הבאנו לעיל בפרק ד' תחת הכותרת "נטילת אתרוג שביעית" סברות רבות למה הותרה נטילתם, ורוב הסברות מהנו אף לענין זה. ונביא תמצית הסברות השייכות להיתר בזה-

הפרי עצמו ראוי לאכילה, ומפסיד רק את הקליפה ולענין שביעית ל"ח הפסד (תורה תמימה ויקרא כ"ה, ה' הע' כ"א. וכן בספרו מקור ברוך ח"ד פרק ל"ח אות ט' הע' א' בשם הבית הלוי). אינו מתכוין שרי, משא"כ בתרומה שמצווה על שמירתה (משאת המלך ויקרא רי, ו'). כיום האתרוג ניטע למצוה ולא לאכילה (הר צבי זרעים ח"ב ס"ו נ"ד). הקליפה פחותה מכזית, ושיעור איסור איבוד פ"ש בכזית כשיעור אכילה (הר צבי שם בשם הגרא"ג עלבאג). אם יפסד הוי גרמא ומותר (רידב"ז פרק ה' הל' א'). כיון דעיקרו ניטע למצוה הלכך הרי כאילו ניטע עיקרו

לדעת איבוד קליפתו ולכך אין איסור באיבודה (ספר כרם ציון, הר צבי סי' ט"ז בסופו). בשביעית בלא"ה יד הכל ממשמשין בהם במחובר (דרך אמונה פרק ה' הל' ח' בבאור ההלכה ד"ה ואין). [ועיי"ע בספר משנת יוסף (חלק ד' פרק י"ז) בארוכה בביאור סברות הפסד בגרמא בשביעית].

מיהו מה דבלא"ה בודאי לא ישמשו למאכל אלא רק ירקבו וילכו, אינו סיבה להתיר [עיי' משפטי ארץ (פרק כ"א הל' ט"ז)].

תכו. גם זה בכלל הספק, דלחלק מהטעמים האחרים שם שרי דאין איסור הפסד בקליפת האתרוג, עיי"ש.

תכת. דאף שהתירו לאכול חצי פרי ולהניח חציו השני לאיבוד [עיי' משפטי ארץ פרק כ"א הל' י"א והע' 18 בשם הגרי"ש אלישיב, והגר"נ קרליץ], היינו משום דכל גרם הפסד הבא מכח

עוקץ ופיטם

להסיר מהאתרוג עוקץ או פיטם יתכן דשרי, דאף שמקרב במעט קילקולם- מ"מ אין קירוב זה ניכר כמעט, ויל"ע. ולענין קדושת שביעית בהם לאחר הסרתם עיי' הערה תכט.

קטיף פירות שביעית

לכא' נראה דשרי לקטוף אתרוגים לצורכי לימוד, אף שמקרב עיי"ז את הפסדים תל.

קטיף לאחר החג

בשנה השביעית לאחר החג מותר לקטוף אתרוגים רק ברשות הבעלים. ובשנה השמינית לאחר החג מותר לקטוף אתרוגים גם ללא בקשת רשות, כל עוד ודאי שהינם מאתרוגים שחנטתם בשנה השביעית תלא. גם מותר לו להיכנס לפרדס לצורך זה ללא רשות כל עוד אתרוגים כאלו נמצאים על העצים, ואפי' אם יש פריחה חדשה במקביל [אך אסור לקטוף מהפריחה החדשה].

תל. לעיל בהקדמה לדיני שביעית באתרוג הבאנו בהערה סברות הפוסקים להתיר קטיף לצורך מצוה, וטעמיהם שייכים אף בזה [בספר מעדני ארץ (סי' ג' ס"ק י') "לכם" לכל צרכיכם. האתרוגים כבר ראויים לאכילה ולא רק עיי' הדחק, גם לעולם לא יגיעו למאכל ונמצא שלא הפסידם (הגר"צ פלמן בקונטרס השביעית עמ' קצ"ה)].

תכט. אף דלהסירם הוי רק גרם הפסד ושרי [משנת הגרי"ש ח"ב פרק ז' הע' קכ"ט לענין קליפות], מ"מ לענין השלכתם עיי' לעיל בפרק ז' תחת הכותרת "עוקץ האתרוג" לענין קדושת עוקצו, ותחת הכותרת "רפואה וסגולה" לענין קדושת הפיטם.

תלא. יכולים להיות אתרוגים כאלו על העצים גם עד סוף החורף.

כמות המותרת

אף שאין אדם שמעוניין באתרוגים לאחר החג, מ"מ אסור לו לקטוף מעבר לכמות המותרת, ומשום שנראה כסחורה. מיהו נראה דאינו מוגבל לכמות של שני אתרוגים אלא כשאר פירות [כשיעור מאכל סעודה מהם למשך מספר ימים כרגילות לקנות מראש לו ולכל בני ביתו] גם יכול לבקש מאחרים רשות לקטוף בשליחותם תלג. ועיי' הערה למצוא פתח להיתר בענין תלג.

שאר המינים

שאר המינים - כיון שנהגו שאין בהם כל קדושה וכדלעיל, שרי להשתמש בהם ולפגוע בהם ככל הנצרך וכבכל השנים [ויש החוששים עיי' מש"כ לעיל לענין קדושת שביעית בהדסים וכן לענין לולבים].

תלג. אך יש שסברו דלשוב מהפרדס עם כמות רבה הוא עצמו בכלל האיסור, עיי' לעיל בפרק ד' תחת הכותרת "לקטוף בשליחות חבירו", ובהערה שם.

תלג. הוראת הגר"ח קנייבסקי (מכתבים כת"י, שיח אמונה פרק ד' הע' 438) שאם מה שנשאר בשדה יתקלקל, ולא יוכל לבא שבוע הבא לקחתו מחמת מזג האוויר או שהמקום מרוחק, יתכן להתיר לקחת עימו יותר לצורך השבוע הבא. וממילא

באתרוגים שודאי יתקלקלו בשדה, ויכול לקחת עימו הרבה מאוד ולשומרם לשבועות רבים, יתכן דהוא ג"כ בכלל זה [ואולי יש לחוש לנראה כרגילות או כסחורה, ודו"ק].

ניתן גם להקל ע"י שימנוהו בי"ד או ג' אנשים להיות שליח בי"ד לקטוף עבור כל מי שירצה, ואז יוכל לקטוף כל כמות, ומי שירצה לקחת ממנו ישתתף בהוצאות.

